

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE SEVGİLİYE ÖYKÜNME
VE BUNUN SONUÇLARI (15 VE 16. YÜZYIL
DİVANLARI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUŞRA ATAY

İSTANBUL, 2023

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE SEVGİLİYE ÖYKÜNME
VE BUNUN SONUÇLARI (15 VE 16. YÜZYIL
DİVANLARI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BUŞRA ATAY
(200101029)**

**Danışman
(Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL)**

İSTANBUL, 2023

19.07.2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı tezli yüksek lisans programı öğrencisi 200101029 numaralı **Buşra ATAY**'ın hazırladığı "*Klasik Türk Şiirinde Sevgiliye Öykünme ve Bunun Sonuçları*" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 19.07.2023 Çarşamba günü saat 15.00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının ...*Klasik Türk Şiirinde Sevgiliye Öykünme ve Bunun Sonuçları*... (*15. ve 16. Nispetiye Divanları*)..... şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Prof. Dr. Dursun Ali TÖKELKabul.....
2. Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAKKabul.....
3. Doç. Dr. Ümran AyKabul.....
4.
5.
6. (İkinci Danışman)*.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Buşra Atay

TEŞEKKÜR

Evvela bu tezin yazılmasında bana bilgisiyle ve tecrübesiyle her türlü desteği sağlayan, tez yazmanın bütün inceliklerini bana öğreten değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Dursun Ali Tökel'e teşekkürlerimi sunar; araştırmam sırasında maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen değerli ablam Sultan Atay ve kıymetli arkadaşım Rümeysa Toğantimur'a teşekkür ederim.

Buşra Atay

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE SEVGİLİYE ÖYKÜNME VE BUNUN SONUÇLARI (15 VE 16. YÜZYIL DİVANLARI)

Buşra Atay

ÖZET

Aşk ve muhabbetin hâkim olduğu Klasik Türk şiirinde sevgilinin eşsizliği ve benzersizliği temel husustur. Klasik Türk şairinin bu durumda sergilediği tutum ve sevgiliye öykünen varlığa karşı verdiği tepkiler önemli bir konudur. Dolayısıyla bu konunun anlaşılması açısından bir çalışma yapılması gerekli görülmüştür.

Bu çalışma için “öykünme” ve “benzeme” kelimelerinin geçtiği beyitlerin sevgiliye öykünme ve benzeme anlamında kullanılmış olanları alıntılanmış, bu durumda şairlerin verdiği tepkiler şiirler üzerinden tek tek incelenmiştir.

Çalışmamız üç bölüme ayrılmakta olup birinci bölümde sevgiliye öykünmenin cezaları, ikinci bölümde sevgiliye öykünmenin ödülleri, üçüncü bölümde ise sevgiliye öykünmeyi layık görmeme konusu işlenmiştir. Her bölümde sevgiliye öykünen unsurlar kategorize edilmiş ve ayrı kategorilerde alt başlıklarda incelenmiştir.

Öncelikle sevgiliye öykünen unsurların Klasik Türk şiirinde nelere teşbih edildiği çeşitli kaynaklar ışığında açıklanmış, daha sonra bu hususta alıntılanan beyitler üzerinden incelemeler yapılmış; sevgiliye öykünen unsurun sevgilinin güzellik unsurlarına öykündüğünde birinci bölümde aldığı cezaların ikinci bölümde aldığı ödüllerin çeşitleri incelenmiştir. Son bölümde ise sevgiliye öykünen unsurların buna layık görülmemesinin sebepleri yine şiirler incelenerek açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: öykünme, benzeme, ceza, ödül, layık görmeme.

IMITATING A LOVER IN CLASSICAL TURKISH POETRY AND ITS CONSEQUENCES (15 AND 16th CENTURY DİVANS)

Buşra Atay

ABSTRACT

In Classical Turkish poetry, where love and affection dominate, the uniqueness and uniqueness of the lover is the main issue. The attitude of the classical Turkish poet in this situation and his reactions to the being that imitates the lover is an important issue. Therefore, it was deemed necessary to conduct a study in order to understand this issue.

For this study, the couplets in which the words "emulation" and "resemblance" are used in the sense of imitation and resemblance to the lover were quoted, in this case, the reactions of the poets were examined one by one through the poems.

Our study is divided into three parts and in the first part, the punishments of imitating the lover, in the second part the rewards of imitating the lover, and in the third part, the subject of not deeming imitation to the lover worthy is discussed. In each section, the elements that emulate the lover were categorized and examined in separate categories under sub-headings.

First of all, it was explained in the light of various sources what the elements imitating the lover are associated with in Classical Turkish poetry, and then analyzes were made on the couplets quoted in this regard; When the element emulating the lover emulates the beauty elements of the lover, the punishments received in the first part and the types of awards received in the second part were examined. In the last part, the reasons why the elements that emulate the lover are not deemed worthy are explained by examining the poems again.

Anahtar kelimeler: emulation, imitation, punishment, prize, disqualification

ÖNSÖZ

Klasik Türk şiirinde sevgili eşsiz ve benzersizdir. O her yönüyle tüm varlıklardan daha güzel ve daha üstündür. Bu sebeple şairler sevgiliyi çeşitli unsurlara teşbih etseler de sevgiliye öykünen veya benzeyen varlığa karşı çoğu zaman tepkisiz kalmamış, buna karşılık vermişlerdir. Bu karşılık bazen ceza, bazen ödül, bazen öykünen unsuru buna layık görmemek olmaktadır.

Çalışmamız kapsamında sevgiliye öykünen ve benzeyen varlıkların karşılaştıkları tepkileri incelemek amacıyla 15 ve 16. yüzyıl divanlarını taradık ve aradığımız kelimelerin geçtiği 41 divan tespit ettik. Bu divanlardan “öykünmek” ve “benzemek” kelimeleri geçen beyitler ele aldık. Çalışmamızın amacı “öykünmek” ve “benzemek” kelimelerinin sevgiliye öykünme ve benzeme anlamında kullanıldığı beyitlerde öykünen varlıklara karşı ne tepki verildiğini, Klasik Türk şairinin bu konuya nasıl baktığını ortaya koymaktır. Daha önce kapsamlı bir araştırma yapılmamış olan bu konudaki çalışmanın, bundan sonra bu hususta yapılacak çalışmalara da yardımcı olmasını temenni ederim.

“Klasik Türk Şiirinde Sevgiliye Öykünme ve Bunun Sonuçları” adlı çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde sevgiliye öykünen varlıkların cezalandırılması, ikinci bölümde sevgiliye öykünen varlıkların ödüllendirilmesi, üçüncü bölümde ise sevgiliye öykünen varlıkların buna layık görülmemesi farklı kaynaklar yardımıyla işlenmiştir. Çalışma hazırlanırken tez, makale ve kitap olmak üzere pek çok kaynaktan faydalanılmıştır.

Araştırmam esnasında çeşitli kaynakları bana örnek gösteren, kaynaklara erişim konusunda ve çalışmamın her aşamasında bana yardımcı olan ve bilgilerini benden esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Dursun Ali Tökel’e teşekkürlerimi sunarım.

Temmuz, 2023

Buşra Atay

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. SEVGİLİYE ÖYKÜNMENİN CEZALARI.....	3
1.1. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN ÇİÇEKLERE VE AĞAÇLARA VERİLEN CEZALAR.....	10
1.1.1. Gül.....	11
1.1.1.1. Gülün, Gül Dalının ve Gülbinin Sevgiliye Öykünmesi.....	12
1.1.1.2. Gülün Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi.....	13
1.1.1.3. Gül Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi.....	14
1.1.1.4. Gülün Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	15
1.1.1.5. Gülün Sevgilinin Kulağına Öykünmesi	17
1.1.1.6. Gülün Sevgilinin Yanağına Öykünmesi.....	17
1.1.1.7. Gülün Sevgilinin Ağzına Öykünmesi	25
1.1.1.8. Gülün ve Gülbinin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	26
1.1.2. Gonca	27
1.1.2.1. Goncanın Sevgiliye Öykünmesi	27
1.1.2.2. Goncanın Sevgilinin Ağzına Öykünmesi	28
1.1.2.3. Goncanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	30
1.1.3. Sümbül.....	33
1.1.3.1. Sümbülün Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	34
1.1.4. Menekşe (Benefşe)	37
1.1.4.1. Menekşenin Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	37
1.1.4.2. Menekşenin Sevgilinin Ayva Tüplerine Öykünmesi.....	40
1.1.5. Lale.....	41
1.1.5.1. Lalenin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	41
1.1.5.2. Lalenin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	42
1.1.5.3. Lalenin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	44
1.1.6. Nergis	44
1.1.6.1. Nergisin Sevgilinin Saçına Öykünmesi	45
1.1.6.2. Nergisin Sevgilinin Gözüne Öykünmesi	45
1.1.7. Zambak.....	46

1.1.7.1. Zambağın Sevgiliye Öykünmesi	47
1.1.7.2. Zambağın Sevgilinin Burnuna Öykünmesi	47
1.1.8. Reyhan	47
1.1.8.1. Reyhanın Sevgilinin Saçına ve Ayva Tüyelerine Öykünmesi.....	48
1.1.9. Yasemin	48
1.1.9.1. Yaseminin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	49
1.1.10. Selvi (Servi).....	49
1.1.10.1. Selvinin Sevgiliye Öykünmesi.....	50
1.1.10.2. Selvinin ve Selvi Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	51
1.1.11. Şimşir (Şimşâd)	58
1.1.11.1. Şimşirin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	58
1.1.12. Çam Ağacı (Sanavber)	59
1.1.12.1. Çam Ağacının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	60
1.1.12.2. Çam Ağacının Sevgilinin Salınışına Öykünmesi.....	61
1.1.13. Karaağaç (Nârven)	61
1.1.13.1. Karaağacın ve Karaağaç Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi.	62
1.1.14. Çınar (Çenâr)	63
1.1.14.1. Çınarın Sevgiliye Öykünmesi	64
1.1.14.2. Çınarın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	64
1.1.15. Hurma Ağacı (Nahl)	66
1.1.15.1. Hurma Ağacının Sevgilinin Dudağına ve Boyuna Öykünmesi.....	66
1.1.16. Tûbâ	67
1.1.16.1. Tûbânın, Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	67
1.1.17. Sidre	68
1.1.17.1. Sidrenin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	68
1.1.18. Ar'ar.....	69
1.1.18.1. Ar'arın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	69
1.2. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN GÖKYÜZÜ VE TABİAT UNSURLARINA	
VERİLEN CEZALAR	69
1.2.1. Ay (Mâh).....	70
1.2.1.1. Ayın Sevgiliye Öykünmesi	70
1.2.1.2. Ayın Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi	71
1.2.1.3. Ayın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	72
1.2.1.4. Ayın Sevgilinin Alnına Öykünmesi	78
1.2.1.5. Ayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi.....	79
1.2.1.6. Ayın Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	79
1.2.2. Hilal	81
1.2.2.1. Hilalin Sevgilinin Kaşına Öykünmesi	82
1.2.3. Güneş (Mihir).....	84
1.2.3.1. Güneşin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	84
1.2.3.2. Güneşin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	85

1.2.4. Felek	86
1.2.4.1. Feleğin Sevgilinin Kapısına Öykünmesi	86
1.2.4.2. Feleğin Sevgilinin Eşiğine Öykünmesi	87
1.2.5. Şebnem/Jale	88
1.2.5.1. Şebnem/Jalenin Sevgilinin Dişine Öykünmesi	88
1.2.6. Bulut (Ebr/Sehâb)	90
1.2.6.1. Bulutun Sevgilinin Saçına Öykünmesi	90
1.2.7. Seher	91
1.2.7.1. Seherin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	91
1.2.8. Su (Âb)	91
1.2.8.1. Suyun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi	92
1.2.8.2. Suyun Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	92
1.2.9. Zemzem	93
1.2.9.1. Zemzem'in Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	93
1.2.10. Âb-ı Hayat	94
1.2.10.1. Âb-ı Hayatın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	94
1.3. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN YİYECEK VE İÇECEKLERE VERİLEN CEZALAR	95
1.3.1. Şeker ve Şeker Kamışı	95
1.3.1.1. Şeker Kamışının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	96
1.3.1.2. Şekerin Sevgilinin Ağzına Öykünmesi	96
1.3.1.3. Şekerin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	97
1.3.1.4. Şekerin Sevgilinin Gabgabına Öykünmesi	102
1.3.1.5. Şeker Kamışının Sevgilinin Parmağına Öykünmesi	103
1.3.2. Elma (Sîb)	103
1.3.2.1. Elmanın Sevgilinin Çenesine ve Gabgabına Öykünmesi	104
1.3.3. Şeftali	105
1.3.3.1. Şeftalinin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	105
1.3.4. Hünnap ('Unnâb)	105
1.3.4.1. Hünnapın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	106
1.3.5. Karabiber (Fülfül)	107
1.3.5.1. Karabiberin Sevgilinin Benine Öykünmesi	107
1.3.6. Helva	108
1.3.6.1. Helvanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	108
1.3.7. Bal (Asel/Şehd)	109
1.3.7.1. Balın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	109
1.3.8. Şarap ve Şarap Kadehi (Mey ve Câm-ı Mey)	109
1.3.8.1. Şarabın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	110
1.3.9. Süt	115
1.3.9.1. Sütün Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	116
1.3.10. Esrar	116

1.3.10.1. Esrarın Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi	116
1.4. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN DEĞERLİ TAŞLAR VE MADENLERE	
VERİLEN CEZALAR	117
1.4.1. İnci (Dürr/Lü'lü).....	117
1.4.1.1. İncinin Sevgilinin Dişlerine Öykünmesi	118
1.4.2. Akik.....	119
1.4.2.1. Akiğin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	119
1.4.3. Mercan	120
1.4.3.1. Mercanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	120
1.4.4. Yakut.....	121
1.4.4.1. Yakutun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	121
1.4.5. Altın (Zer).....	122
1.4.5.1. Altının Sevgilinin Ayağının Tozuna Öykünmesi	122
1.4.6. Gümüş (Sîm).....	123
1.4.6.1. Gümüşün Sevgilinin Vücuduna Öykünmesi	123
1.4.7. Hazine (Genc).....	124
1.4.7.1. Hazinesinin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi.....	124
1.5. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN CANSIZ VARLIKLARA VERİLEN CEZALAR	
.....	124
1.5.1. Misk.....	125
1.5.1.1. Miskin Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	126
1.5.1.2. Miskin Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi	129
1.5.2. Amber	130
1.5.2.1. Amberin Sevgilinin Saçına Öykünmesi	130
1.5.2.2. Amberin Sevgilinin Benine Öykünmesi.....	131
1.5.3. Hâtem.....	132
1.5.3.1. Hâtemin Sevgilinin Ağzına Öykünmesi	132
1.5.3.2. Hâtemin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	133
1.5.4. Mum (Şem)	134
1.5.4.1. Mumun Sevgiliye Öykünmesi.....	134
1.5.4.2. Mumun Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	135
1.5.4.3. Mumun Sevgilinin Tenine Öykünmesi	136
1.5.4.4. Mumun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	136
1.5.5. Ayna (Âyîne).....	137
1.5.5.1. Aynanın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi	138
1.5.6. Kandil (Çerâğ)	138
1.5.6.1. Kandilin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	138
1.5.7. Yay (Keman)	139
1.5.7.1. Yayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi.....	139
1.5.8. Ok (Tîr).....	140
1.5.8.1. Okun Sevgilinin Kirpiğine Öykünmesi.....	141

1.5.9. Tuğ	141
1.5.9.1. Tuğun Sevgilinin Kâkülüne Öykünmesi.....	142
1.5.10. Put	142
1.5.10.1. Putun Sevgiliye Öykünmesi	142
1.5.10.2. Putun Sevgilinin Tenine Öykünmesi.....	143
1.5.11. Zünnâr	143
1.5.11.1. Zünnârın Sevgilinin Saçına Öykünmesi	143
1.6. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HARFLERE VERİLEN CEZALAR	144
1.6.1. Râ	144
1.6.1.1. Râ'nın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi	145
1.6.2. Mîm	145
1.6.2.1. Mîm'in Sevgilinin Ağzına Öykünmesi.....	145
1.7. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN METAFİZİK KİŞİLERE VERİLEN CEZALAR	146
1.7.1. Peri	146
1.7.1.1. Perinin Sevgilinin Her Yerine Öykünmesi	146
1.7.1.2. Perinin Sevgilinin Güzellğine Öykünmesi.....	147
1.7.1.3. Perinin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi	147
1.7.2. Hûri	148
1.7.2.1. Hûrinin Sevgiliye Öykünmesi.....	148
1.8. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HAYVANLARA VERİLEN CEZALAR.....	149
1.8.1. Tavus Kuşu (Tâvus).....	149
1.8.1.1. Tavus Kuşunun Sevgilinin Saçına Öykünmesi	149
İKİNCİ BÖLÜM	151
2. SEVGİLİYE ÖYKÜNMENİN ÖDÜLLERİ	151
2.1. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN ÇİÇEKLERE VE AĞAÇLARA VERİLEN ÖDÜLLER	153
2.1.1. Gül.....	153
2.1.1.1. Gülün Sevgiliye Öykünmesi.....	153
2.1.1.2. Gülün ve Gül Bahçesinin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi.....	154
2.1.1.3. Gülün Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	155
2.1.2. Gonca	156
2.1.2.1. Goncanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	156
2.1.3. Nergis	156
2.1.3.1. Nergisin Sevgilinin Gözüne Öykünmesi	156
2.1.4. Sümbül.....	157
2.1.4.1. Sümbülün Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	157
2.1.5. Menekşe (Benefşe)	158
2.1.5.1. Menekşenin Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	158
2.1.5.2. Menekşenin Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi.....	158
2.1.6. Çiçekler (Ezhâr).....	159

2.1.6.1. Çiçeklerin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	159
2.1.7. Selvi (Servi).....	160
2.1.7.1. Selvinin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi.....	160
2.2. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN GÖKYÜZÜ VE TABİAT UNSURLARINA VERİLEN ÖDÜLLER	161
2.2.1. Ay (Mâh).....	162
2.2.1.1. Ayn Sevgilinin Eşiğine Öykünmesi	162
2.2.1.2. Ayn Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	162
2.2.1.3. Ayn Sevgilinin Kaşına Öykünmesi.....	163
2.2.2. Hilal.....	164
2.2.2.1. Hilalin Sevgilinin Kaşına Öykünmesi	164
2.2.3. Güneş (Mihr).....	164
2.2.3.1. Güneşin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	16464
2.2.3.2. Güneşin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	165
2.2.4. Su (Âb).....	165
2.2.4.1. Suyun Sevgilinin Yanağına Öykünmesi.....	165
2.3. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN YİYECEK VE İÇECEKLERE VERİLEN ÖDÜLLER	166
2.3.1. Şeker.....	166
2.3.1.1. Şekerin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	166
2.3.2. Bal (Asel/Şehd).....	168
2.3.2.1. Balın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	168
2.3.3. Şarap ve Şarap Kadehi (Mey ve Mey Kadehi).....	168
2.3.3.1. Şarap ve Şarap Kadehinin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	168
2.4. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN DEĞERLİ TAŞLARA VERİLEN ÖDÜLLER..	171
2.4.1. Lal.....	171
2.4.1.1. Lalin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	171
2.4.2. Akik.....	172
2.4.2.1. Akiğin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	172
2.4.3. Yakut.....	173
2.4.3.1. Yakutun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	173
2.5. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN CANSIZ VARLIKLARA VERİLEN ÖDÜLLER	174
2.5.1. Mum (Şem).....	174
2.5.1.1. Mumun Sevgiliye Öykünmesi.....	174
2.5.1.2. Mumun Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi.....	174
2.5.1.3. Mumun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	175
2.5.2. Ayna (Âyîne).....	175
2.5.2.1. Aynanın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi	176
2.5.3. Ok (Tîr).....	176
2.5.3.1. Okun Sevgilinin Gamzesine Öykünmesi	176

2.5.4. Yay (Keman)	177
2.5.4.1. Yayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi.....	177
2.5.5. Kâğıt.....	178
2.5.5.1. Kâğıdın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	178
2.5.6. Mihrap	179
2.5.6.1. Mihrabın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi	179
2.5.7. Tülbent.....	179
2.5.7.1. Tülbentin Sevgilinin Tenine Öykünmesi	180
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	181
3. SEVGİLİYE ÖYKÜNMEYİ LAYIK GÖRMEME.....	181
3.1. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN ÇİÇEKLER, BİTKİLER VE AĞAÇLARI BUNA LAYIK GÖRMEME	181
3.1.1. Gül.....	182
3.1.1.1. Gülün ve Gülbinin Sevgiliye Öykünmesi.....	182
3.1.1.2. Gülün Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi.....	183
3.1.1.3. Gül Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi.....	184
3.1.1.4. Gülün Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	184
3.1.1.5. Gülün Sevgilinin Yanağına Öykünmesi.....	185
3.1.1.6. Gül Suyunun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	187
3.1.2. Gonca	187
3.1.2.1. Goncanın Sevgiliye Öykünmesi	187
3.1.2.2. Goncanın Sevgilinin Ağzına Öykünmesi	188
3.1.2.3. Goncanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	189
3.1.3. Nergis	191
3.1.3.1. Nergisin Sevgilinin Gözüne Öykünmesi	191
3.1.4. Sümbül.....	193
3.1.4.1. Sümbülün Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	193
3.1.5. Lale.....	193
3.1.5.1. Lalenin Sevgiliye Öykünmesi.....	193
3.1.5.2. Lalenin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	194
3.1.6. Yasemin	194
3.1.6.1. Yaseminin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	194
3.1.7. Cennet Çemeni	195
3.1.7.1. Cennet Çemeninin Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi	195
3.1.8. Diken (Hâr).....	195
3.1.8.1. Dikenin Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi.....	196
3.1.9. Selvi (Servi).....	196
3.1.9.1. Selvi ve Selvi Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi.....	196
3.1.10. Çınar (Çenâr).....	197
3.1.10.1. Çınarın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	198
3.1.10.2. Çınar Yaprığının Sevgilinin Eline Öykünmesi	198

3.1.11. Ar'ar.....	198
3.1.11.1. Ar'arın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi.....	198
3.1.12. Çam Ağacı (Sanavber)	199
3.1.12.1. Çam Ağacının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	199
3.1.13. Hurma Ağacı (Nahl)	200
3.1.13.1. Hurma Ağacının Sevgiliye Öykünmesi.....	200
3.2. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN GÖKYÜZÜ VE TABİAT UNSURLARINI BUNA LAYIK GÖRMEME	201
3.2.1. Ay (Mâh).....	201
3.2.1.1. Ayın Sevgiliye Öykünmesi	201
3.2.1.2. Ayın Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi	202
3.2.1.3. Ayın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	203
3.2.1.4. Ayın Sevgilinin Alnına Öykünmesi	206
3.2.1.5. Ayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi.....	207
3.2.1.6. Ayın Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	207
3.2.2. Hilal	208
3.2.2.1. Hilalin Sevgilinin Kaşına Öykünmesi	208
3.2.3. Güneş (Mihir).....	209
3.2.3.1. Güneşin Sevgiliye Öykünmesi	209
3.2.3.2. Güneşin Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi	211
3.2.3.3. Güneşin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi.....	212
3.2.4. Gece (Şeb)	212
3.2.4.1. Gecenin Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	212
3.2.5. Hale	213
3.2.5.1. Halelerin Sevgilinin Gerdanlığına Öykünmesi	213
3.2.6. Akarsu (Âb-ı Revân).....	213
3.2.6.1. Akarsuyun Sevgilinin Ayva Tüylerine ve Yanağına Öykünmesi ..	214
3.3. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN YİYECEK VE İÇECEKLERİ BUNA LAYIK GÖRMEME.....	214
3.3.1. Şeker ve Şeker Kamışı.....	215
3.3.1.1. Şeker Kamışının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	215
3.3.1.2. Şekerin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	215
3.3.2. Hünnap ('Unnâb).....	216
3.3.2.1. Hünnapın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	216
3.3.3. Şarap (Mey).....	217
3.3.3.1. Şarabın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	217
3.4. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN DEĞERLİ TAŞLARI BUNA LAYIK GÖRMEME	219
3.4.1. Lal.....	219
3.4.1.1. Lalin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	219
3.4.2. İnci (Dürr/Lü'lü).....	221

3.4.2.1. İcinin Sevgilinin Dişine Öykünmesi	221
3.4.3. Akik	221
3.4.3.1. Akığın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi.....	221
3.4.4. Yakut.....	222
3.4.4.1. Yakutun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	222
3.5. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN CANSIZ VARLIKLARI BUNA LAYIK GÖRMEME.....	223
3.5.1. Put	223
3.5.1.1. Putun Sevgiliye Öykünmesi	223
3.5.1.2. Putun Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi	224
3.5.1.3. Putun Sevgilinin Sûretine Öykünmesi	225
3.5.2. Misk.....	226
3.5.2.1. Miskin Sevgilinin Saçına Öykünmesi.....	226
3.5.3. Mum (Şem)	227
3.5.3.1. Mumun Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi.....	228
3.5.3.2. Mumun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi	228
3.5.4. Mihrap	228
3.5.4.1. Mihrabın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi	228
3.5.5. Mermer	229
3.5.5.1. Mermerin Sevgilinin Tenine Öykünmesi.....	229
3.5.6. Hâtem.....	229
3.5.6.1. Hâtemin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi	229
3.5.7. Ok (Tîr).....	230
3.5.7.1. Okun Sevgilinin Gamzesine Öykünmesi	230
3.6. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HARFLERİ BUNA LAYIK GÖRMEME.....	230
3.6.1. Elif	231
3.6.1.1. Elifin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi	231
3.7. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN KİŞİLERİ BUNA LAYIK GÖRMEME	232
3.7.1. Ay Yüzlüler.....	232
3.7.1.1. Ay Yüzlülerin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi	232
3.7.2. Güzeller	233
3.7.2.1. Güzellerin Sevgiliye Öykünmesi.....	233
3.8. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HAYVANLARI BUNA LAYIK GÖRMEME ..	233
3.8.1. Tavus Kuşu (Tâvûs).....	233
3.8.1.1. Tavus Kuşunun Sevgiliye Öykünmesi	234
3.9. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN MEKÂNLARI BUNA LAYIK GÖRMEME	234
3.9.1. Cennet (Behişt).....	234
3.9.1.1. Cennetin Sevgilinin Köşküne Öykünmesi	235
SONUÇ.....	236
KAYNAKÇA	239

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
bkz.: aş.	Eserin kendi içinde aşağıya atıf
bkz.:yuk.	Eserin kendi içinde yukarıya atıf
s.	Sayfa/sayfalar
D.	Dîvan-Dîvânçe
G.	Gazel
Kıt.	Kıt'a
Mat.	Matla'-Metâli'
Muk.	Mukattaa
Müf.	Müfred
Mur.	Murabbaa
T.	Türkçe
Tah.	Tahmis

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı aşk ve muhabbet üzerine kurulmuş bir edebiyattır. Gerek ilahi gerekse beşeri aşk, Klasik Türk Edebiyatının temel duygusudur. Klasik Türk şairi bu anlayışla, hayat görüşünü de ortaya koymaktadır. Birçok öge, sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih etmiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarının benzetilenleri konusunda da birçok çalışma mevcuttur fakat sevgilinin güzellik unsurlarına öykünme ve sonuçları konulu bir çalışmayı yalnızca GülçinTanrıbuyurdu tarafından yazılan *Osmanlı Şiirinde Haddi Aşan Bir Eylem: Sevgiliye Öykünme ve Cezaları* isimli çalışmadır ki yalnızca cezaları içermekle beraber çalışmamız kadar kapsamlı değildir. Bunun dışında bir de Özlem Ercan'ın *Divan Şiirini Hukukî Bakış açısı ile Değerlendirmek: Suç ve Ceza* adlı çalışmasının “Divan Şiirinde Suç” başlıklı bölümünün beşinci maddesinde sevgiliye öykünmenin cezalandırılması konusuna değinilmiştir. Bu iki çalışma da çalışmamız kadar ayrıntılı ve kapsamlı değildir, aynı zamanda yalnızca suçları içermektedir. Çalışmamızda hem “öykünme”, hem de “benzeme” kelimelerini baz aldık ve bunun sonuçlarını şu şekilde üç bölüme ayırdık:

1. Sevgiliye Öykünmenin Cezaları
2. Sevgiliye Öykünmenin Ödülleri
3. Sevgiliye Öykünmeyi Layık Görmeme

Sevgiliye öykünmek klasik şiirimizde her zaman ceza ile karşılanmamış, bazen ödüllendirilmiş, bazen de sevgiliye öykünen unsur buna layık görülmemiştir. Sevgiliye öykünen unsurlar çok çeşitli olup her bölümde, araştırmamız esnasında bulunan beyitlere göre bu unsurlar için ayrı başlıklar açılmıştır.

Birinci bölümde çiçeklerin ve ağaçların, gökyüzü ve tabiat unsurlarının, değerli taşlar ve madenlerin, yiyecek ve içeceklerin, son olarak da hayvanların sevgiliye öykünmeleri sonucunda aldıkları cezalar beyitlerle incelenmiştir. Sevgiliye öykünmenin cezaları çok çeşitlidir. Sevgiliye öykünen doğa unsurları rüzgâr tarafından tahrip edilerek, ay ve güneş tutularak, şeker ezilerek vs. varlıklar alanlarına

göre cezalandırılmıştır. Sevgiliye öykünmeye karşı verilen tepkilerin büyük çoğunluğunu cezalar oluşturur.

İkinci bölümde bitkiler ve ağaçların, gökyüzü ve tabiat unsurlarının, yiyecek ve içeceklerin, değerli taşların, cansız varlıkların, son olarak da hayvanların sevgiliye öykünmeleri sonucunda aldıkları ödüller beyitlerle incelenmiştir. Sevgiliye öykünen çiçekler, itibar kazanarak; değerli taşlar değeri artarak vs. ödüllendirilmiştir. ödül, sevgiliye öykünme sonucunda verilen tepkilerin küçük bir kısmını oluştursa da örneği ve ödül çeşidi yönünden oldukça fazladır.

Üçüncü bölümde ise bitkiler ve ağaçların, gökyüzü ve tabiat unsurlarının, yiyecek ve içeceklerin, değerli taşlar ve madenlerin, cansız varlıkların, harflerin, gerçek ve metafizik kişilerin, son olarak da hayvanların sevgiliye öykünmeleri sonucunda buna layık görülmemeleri incelenmiştir. Şairler, sevgiliye öykünen çok çeşitli varlığın, bazı sebepler sunarak sevgiliye öykünmeye layık olmadıklarını söylerler.

Teşbih, neredeyse Klasik Türk şiirinin temelini oluşturur ve şairler sevgilinin güzelliğini ifade için birçok varlığı sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih eder. Bizim bu çalışmamızda ele aldığımız ise sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen, ona kendini benzeten varlıkların bunun sonucunda gördükleri muameledir. Bazen de sevgilinin güzellik unsurlarını, herhangi bir ögeye benzeten kişi bunun sonucunda iyi ya da kötü bir karşılık almıştır.

Çalışmamızın amacı, Klasik Türk şairinin benzersiz kıldığı sevgilinin öykünenleri ve benzeyenlerinin bunun sonucunda aldıkları karşılıkların klasik şiirimizde oluşturduğu tezahürlerdir.

Bu çalışmayı yapmak için toplamda 41 adet divan taradık. Bunların 5 tanesi 15. yüzyıla, 36'sı 16. yüzyıla aittir. Bu divanlarda öykünme ve benzeme kelimelerinin geçtiği beyitleri tespit ettik. Tespit ettiğimiz beyitlerde sevgiliye öykünme sonucunda ceza, ödül veya layık görmeme şeklinde müspet bir tepki verilen beyitleri çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde inceledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEVGİLİYE ÖYKÜNMENİN CEZALARI

Klasik Türk şiirinde bir canlının veya herhangi bir varlığın sevgiliye öykünmesi çoğu zaman âşık tarafından hoş karşılanmayan bir durumdur. Bir varlığın sevgiliye öykünmesi karşısında bazen çeşitli unsurlar bazen de bizzat sevgilinin veya aşığın kendisi, sevgiliye öykünen varlığı cezalandırmaktadır. Bunun sebebi, Klasik Türk şiirinde sevgili tektir, biriciktir ve onun benzeri yoktur.

Çalışmamızın üç bölüme ayrılmasından da anlaşılacağı gibi sevgiliye öykünmek, her zaman ceza ile karşılık bulmamıştır. Fakat sevgiliye öykünenlerin ceza alması durumu çok yaygındır ve sevgiliye öykünme karşısında verilen tepkilerin oldukça büyük bir kısmı cezadır.

Sevgiliye öykündüğü için ceza alanlar kimi zaman bir bitki ve ağaç, kimi zaman gökyüzü ve tabiat unsurları, kimi zaman bir doğal taş, kimi zaman yiyecek ve içecek, kimi zaman da bir hayvandır. Aşığın gözünde sevgili öyle güzel ve tektir ki yeryüzünde ve gökyüzündeki neredeyse tüm varlıklar sevgiliye öykünme, ona kendisini benzetme çabasındadır.

Sevgiliye öykünen varlıkların çeşitliliği bu kadar fazla olunca, cezalandırılma yöntemleri de oldukça çeşitlidir. Çalışmamızın bu bölümünde çoğu zaman şairler yaygın olan klasik ceza yöntemlerine başvururken bazı şairler de çok nadir görülen ceza yöntemleri kullanmış ve sevgiliye öykünen varlığı bir şekilde cezasız bırakmamıştır.

Sevgiliye öykünmenin cezaları aşağıda sıralanmıştır:

- I. **Bâd:** Bâd-ı sabâ, bâd, sarsar ve yel kelimeleri kullanılarak sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen çiçekler ve bitkiler çeşitli rüzgârlar ile cezalandırılmıştır. Bu rüzgârlar genellikle çiçekleri dökerken ağaçları sarsmakta, dallarını kırmakta veya onları yerinden sökmektedir.

- II. **Âh Etmek:** Sevgiliye öykünen çeşitli varlıklara aşık bazen âh okunu vurmakta bazen âh rüzgarı ile onu sarsmaktadır.
- III. **Hakaret Etmek:** Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen neredeyse her türlü varlığa hakaret cezası verilmiştir. Şair, sevgiliye öykünen varlığa hakaret etmiştir.
- IV. **Şebnem ve Jale:** Şebnem ve jale sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen varlıkları taşıyarak ve onların yüzüne tükürerek cezalandırmıştır. Aynı zamanda şebnem ve jalenin bir ceza yöntemi olarak sûsenin diline, goncanın da ağzına düşmesi kullanılmıştır.
- V. **Diken Saplamak:** Genellikle gül için kullanılan bu ceza yöntemi sevgilinin güzellik unsurlarına öykündüğünde güle diken saplamak şeklinde kullanılmıştır.
- VI. **Kurumak:** Sevgiliye öykünen çiçekler ve ağaçlar bazen kuruma cezası almıştır. Aynı zamanda nebat şekerine de kuruyup çöpe dönme cezası verilmiştir.
- VII. **Çürümek:** Genellikle sevgiliye öykünen bazı meyvelerin ve çiçeklerin bu cezayı aldıkları tespit edilmiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarına çiçekler ve bazı meyveler çürüme cezası almıştır.
- VIII. **Kulağını Koparmak:** Sevgiliye öykünen gül için kullanılan bir cezadır. Gülün şekli kulağa benzediği için gülü koparma cezası kulağını eline vermek şeklinde ifade edilmiştir.
- IX. **Tehdit etme:** Tehdit, çok sık kullanılan bir ceza yöntemidir. Sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarına öykünen her türlü varlık şairler tarafından tehdit edilerek cezalandırılmıştır.
- X. **Kızarmak:** Kızarmak, sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarına öykünen varlıkların utançtan renginin kızarması veya yüzünün kızarması şeklinde ifade edilmiştir. Şairler, sevgiliye öykünen varlıkların utançtan kızardıklarını söylemiştir. Bu ceza genellikle kırmızı renkli çiçekler ve şarap için kullanılır.
- XI. **Parça Parça Olmak:** Bu ceza genellikle gül için kullanılmıştır. Gül, sevgilinin güzellik unsurlarına öykündüğü için bazen sevgili onu parça parça etmiş, bazen de gül utancından kendisini parça parça etmiştir. Gülün parça parça gibi

görünen şekli hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Aynı zamanda bu ceza şeker için de kullanılmış, şeker parçalanarak cezalandırılmıştır.

- XII. **Açılmak:** Genellikle gül için kullanılan bu ceza dış etkenlere dayanıksız hale getirmek amacıyla gülü açmak şeklinde kullanılmıştır. Bu ceza gülü ağzından öpmek ile de ifade edilmiştir.
- XIII. **Ağzını Yırtmak:** Gül için kullanılan bu ceza yöntemi gülü açmayı ifade etmektedir. Gül, gonca haldeyken kapalı bir ağza teşbih edilirken açık haliyle yırtılmış bir ağza teşbih edilmiştir.
- XIV. **Kana Bulamak:** Kanla yıkamak, ağzını kan etmek veya kana bulamak ile ifade edilen bu ceza genellikle sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen gül ve lal taşı için kullanılır. Gülün ve lal taşının doğal rengi olan kırmızı hüsn-i tâlil yoluyla bu şekilde ifade edilmiştir. Mim harfinin de ağzı kan ile doldurulmuştur.
- XV. **Dillemek:** Çiçekler için kullanılan bu ceza yöntemi süsenin dillemesi şeklinde ifade edilir. Süsen çiçeklerinin dile benzemesinin bu ifadede etkisi vardır. Dillemek, ayıplamak, aleyhte bulunmak gibi anlamlara gelir. Sûsen, sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen çiçekleri dilleyerek cezalandırmıştır.
- XVI. **Koparmak:** Genellikle sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen çiçekler ve ağaçlar için kullanılan bu ceza yöntemi çiçeği koparmak veya ağacı yerinden sökmek şeklinde ifade edilir.
- XVII. **Mahcup Olmak:** Bu ceza bazen utanmak, bazen mahcup olmak, bazen de başını eğmek ile ifade edilmiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen birçok varlığın bunun sonucunda utanarak veya mahcup olarak kendi kendilerini cezalandırdıklarını görmekteyiz. Utançtan başını eğmek ise genellikle çiçeklere verilen bir cezadır. Aynı zamanda gül için utançtan gül suyu olma cezası da verilmiştir. Bulut utançtan terleyerek, su utancından yüzü yere düşerek, zenzem utancından yere geçerek cezalandırılmıştır. Şeker kamışı utanıp sıkılarak, suyu çıkararak cezalandırılmıştır. Periler ise sevgiliye öykündüğü için utancından insanlara gözükmez.
- XVIII. **Gözden Düşmek:** Bu ceza sevgiliye öykünen gülün, bülbülün gözünde kahr ile dikene dönmesi, itibar kaybetmesi şeklinde kullanılmıştır. Aynı zamanda sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen şarabın da itibar kaybederek

cezalandırıldığını görmekteyiz. Sevgiliye öykünen ay da adı kötüye çıkararak itibarını kaybetmiştir. Şarabın itibarı da çepel ile düşürülmüştür.

- XIX. **Överek Göğe Uçurmak:** Gül yaprağı için kullanılan bu ceza yöntemi kinayeli bir ifade ile sevgiliye öykünen gül yaprağını sabâ rüzgârının överek göğe uçurması şeklinde kullanılmıştır.
- XX. **Ağzını Kapatmak:** Gonca için kullanılan bu ceza yöntemi sevgiliye öykünen goncanın ağzına vurup kapatmak şeklinde ifade edilmiştir.
- XXI. **Suskunlaşmak:** Sevgilinin ağzına ve dudağına öykünen gonca için kullanılan bu ceza yöntemi goncanın sabâ rüzgârı tarafından susturulması veya kendi hatasını anlayıp suskunlaşması şeklinde ifade edilmiştir.
- XXII. **Kulağını Burmak, Bükme:** Kulağını burmak şeklinde ifade edilen ceza yöntemi sevgilinin ağzına öykünen gonca için kullanılmıştır. Bu cezayı kuzey rüzgârının, sevgilinin yanağına öykünen seherin kulağını bükmesi olarak da görmekteyiz.
- XXIII. **Tomruğa Urmak:** Hapsetmek anlamına gelen tomruğa urmak ifadesi sevgilinin dudağına öykünen gonca için kullanılmıştır.
- XXIV. **Derisini Soyarak:** Bu ceza sevgilinin dudağına öykünen goncanın rüzgar tarafından derisinin soyulması ve sevgilinin saçına öykünen miskin derisinin yüzülmesi şeklinde kullanılmıştır.
- XXV. **Kanını İçmek:** Bu ceza yöntemi sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen gonca ve şarap için kullanılmıştır. Şarap için şarabı içmeyi ifade ederken gonca için gül suyunu içmeyi ifade etmektedir.
- XXVI. **Saçlarını Yolmak:** Sık kullanılan bu ceza yöntemi sevgilinin saçlarına öykünen sümbül için kullanılmıştır. Sevgilinin saçlarına öykünen sümbülün saçları tel tel yolunmuştur.
- XXVII. **Başına Toprak Koymak:** Başına toprak koymak, bir kişinin ölümünü istemek anlamına gelmektedir ve sümbül için kullanılmıştır.
- XXVIII. **Rengi Morarmak:** Bu ceza yöntemi sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen menekşe ve sümbül için kullanılmıştır. Menekşenin vücudu gök gök edilmiş, sümbülün ise yel tarafından dayak atılarak rengi morartılmıştır.
- XXIX. **Soğanı Basarak:** Bu ceza yöntemi sümbül için kullanılmıştır. Soğanı basarak, sümbül soğanını toprağa gömmek demektir.

- XXX. **Dilini Kafasından Çekmek:** Bu ceza yöntemi menekşe için kullanılmıştır. Menekşenin dışa dönük olan yaprakları dil olarak düşünülüp menekşenin dili kafasından çekilmiş gibi tasvir edilmiştir.
- XXXI. **Ateşte Yakmak:** Bu ceza yöntemi sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen lale, amber, odun ve mum için kullanılmıştır. Lalenin ve amberin rengi hüsn-i tâlil yoluyla yanması sebebine bağlanmıştır. Odunun ve mumun da doğal sebeplerle yakılması yine hüsn-i tâlil yoluyla onların cezası olarak ifade edilmiştir. Hûri de elbisesi yanarak cezalandırılmıştır.
- XXXII. **Boynuna Kefen Takmak:** Bu ceza yöntemi lale için kullanılmıştır. Beyaz lale kast edilerek sevgiliye öykündüğü için mahcubiyetinden dolayı boynuna kefen taktığı söylenmiştir.
- XXXIII. **Ayıplamak:** Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen çeşitli varlıklar ayıplanarak cezalandırılmıştır.
- XXXIV. **Selviye Tırmanmak:** Yasemin için kullanılan bu ceza yöntemi sevgilinin yanağına öykündüğü için sevgilinin öfkeli gözlerinden korkarak selviye tırmanması şeklinde kullanılmıştır. Aynı zamanda sevgilinin boyuna öykünen selviye de yanına yasemin dikilerek, yaseminin selviye dolaşması cezası verilmiştir.
- XXXV. **Beddua Etmek:** Şairler sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen birçok varlığı beddua ederek cezalandırmıştır.
- XXXVI. **Kesmek:** Bu ceza yöntemi sevgilinin boyuna öykünen çınar için kullanılmış, kesilerek cezalandırılmıştır.
- XXXVII. **Yerinden Sökmek:** Bu ceza yöntemi sevgilinin boyuna öykünen selvi için kullanılmıştır. Selvi yerinden sökülerek cezalandırılmıştır.
- XXXVIII. **Kılıç Çekmek:** Su, sevgilinin boyuna öykünen selviye kılıç çekerek cezalandırmıştır. Aynı zamanda bu cezayı şimşegin buluta kılıç çekmesi şeklinde de görmekteyiz.
- XXXIX. **Satmak:** Sevgilinin boyuna öykünen selvi bağdan çıkarılıp satılarak, gümüş de dirhem dirhem satılarak cezalandırılmıştır. Temren ve oka da satılma cezası verilmiştir.
- XL. **Hançere Saplamak:** Sevgilinin boyuna öykünen çam ağacı hançere saplanarak cezalandırılmıştır.

- XLI. **Ayağını Kırarak:** Sevgilinin boyuna öykünen çam ağacı ayağı kırılarak cezalandırılmıştır.
- XLII. **Kuşların Tünemesi:** Bu ceza, sevgilinin boyuna öykünen narvene verilmiştir.
- XLIII. **Yürüyemez Olmak:** Ağaçlar için kullanılan bu ceza yöntemi ağaçların yürüyememesini hüsn-i tâlil yoluyla anlatırken kullanılmıştır.
- XLIV. **Başını Salmak:** Bu ceza, sevgilinin boyuna öykünen nârvene selvi tarafından verilmiştir. Selvi, narvene başını salıp saldırmıştır.
- XLV. **Tepetaklak Olmak:** Bu ceza sevgilinin boyuna öykünen Tubaya verilmiştir. Tubanın tepetaklak hali hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Tuğ da baş aşağı olarak cezalandırılmıştır.
- XLVI. **Hançer Çekmek:** Bu ceza aya verilmiştir. Yeni ayın hançere benzeyen şekli ve Merih'in savaşçı özellikleri sebebiyle Merih'in aya hançer çekmesi veya yeni ayın parlak aya hançer çekmesi şeklinde kullanılmıştır.
- XLVII. **Hercayi Olmak:** Ayın, sürekli şekil değiştirmesi hercayi olmak ile ifade edilmiştir. Bu ceza sevgiliye öykünen aya verilmiştir.
- XLVIII. **Yüzüne Kara Sürmek:** Bu ceza ay için kullanılmıştır. Sevgiliye öykünen ay yüzüne kara sürülerek teşhir cezası almıştır. Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen karabiberin ve miskin de yüzü kararmıştır.
- XLIX. **Zeval Bulmak:** Bu ceza sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen güneş ve aya verilmiştir. Güneşin batıya doğru yönelip batmaya başlaması, ayın ise batmaya başlayıp sabaha çıkmaması kastedilir.
- L. **Şeklini Yitirmek:** Bu ceza sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen dolunaya verilmiştir. Hilale dönmek, ayına varmamak veya şeklini yitirmek olarak ifade edilmiştir.
- LI. **Dokuz Dolanmak:** Sevgilinin yüzüne öykünen ay, aşığın ahıyla felekleri dokuz dolanarak cezalandırılmıştır.
- LII. **Saldırmak:** Bu ceza sevgiliye öykünen ayın yıldız askerleri tarafından saldırıya uğraması şeklinde kullanılmıştır. Aynı zamanda sevgilinin kapısına ve eşğine öykünen feleğe de Süreyya yıldızı saldırmıştır.
- LIII. **Tasma Vurmak:** Bu ceza feleğin aya tasma vurması şeklinde kullanılmıştır.
- LIV. **Etrafını Kuşatmak:** Bu ceza sevgiliye öykünen ayın etrafını halenin kuşatması şeklinde kullanılmıştır.

- LIV. **İkiye Bükülmek:** Bu ceza sevgilinin kaşını hilale benzeten kişilere uygulanmıştır. Aynı zamanda sevgilinin kaşlarına öykünen râ harfinin de boyu ikiye bükülmüştür.
- LVI. **Şişmek:** Bu ceza kendisini sevgilinin kaşına benzeten hilale verilmiştir.
- LVII. **Sararmak:** Bu ceza sevgiliye öykünen güneşe verilmiştir.
- LVIII. **Tutulmak:** Bu ceza sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen güneşe ve aya verilmiştir.
- LIX. **Kulp Takmak:** Bu ceza sevgilinin eşiğine öykünen feleklere verilmiş, yeni ay feleklere kulp takmıştır. Kulptan kasıt ayın hilal halidir.
- LX. **Ağza Almak, Emmek, Yemek:** Genellikle yiyecekler için kullanılan bu ceza yöntemi çoğu zaman şeker için kullanılmaktadır. Çeşitli kişiler sevgiliye öykünen şekerini ağzına alarak cezalandırmıştır. Süt de emilerek cezalandırılmıştır.
- LXI. **Başını Ezmek:** Bu ceza yöntemi şeker için kullanılmıştır.
- LXII. **Başını Almak:** Şeker ve mum için kullanılan bu ceza yöntemi başını kesmek anlamına gelmektedir.
- LXIII. **Sineklerin Üşüşmesi:** Sevgiliye öykünen şeker, başına sineklerin üşüşmesi ile cezalandırılmıştır.
- LXIV. **Kellesini Dağıtmak:** Bu ceza yöntemi şeker için kullanılmıştır.
- LXV. **Asılmak:** Elma, dalda asılarak cezalandırılmıştır.
- LXVI. **Kanı Kurumak:** Bu ceza yöntemi hünnap için kullanılmıştır.
- LXVII. **Sıkmak:** Bal, sıkılarak cezalandırılmıştır.
- LXVIII. **Kaptan Kaba Koymak:** Şarap kaptan kaba konularak cezalandırılmıştır.
- LXIX. **Dövmek:** Bu ceza yöntemi karabibere, gümüşe, altına ve hâteme uygulanmıştır. Karabiber ezilmek için dövülürken altının, gümüşün ve hâtemin şekillendirmek amacıyla başına taş vurulmuştur.
- LXX. **Ayağını Almak:** Şarap kadehi için kullanılan bir ceza yöntemidir.
- LXXI. **Dillere Düşmek:** Şarap için kullanılan bir ceza yöntemidir. Dillere düşmek, “kendisi hakkında çok dedikodu yapılmak”¹ demektir.

¹ Yaşar Çağbayır, “Dil”, a.g.e., (2007), s. 1220

- LXXII. **Alay Etmek:** Gülmek ve alay etmek de birçok varlık için kullanılmış bir ceza yöntemidir.
- LXXIII. **Üstüne Yürümek:** Bu ceza şarap kadehine uygulanmıştır. Sürahi kadehin üstüne yürümüştür.
- LXXIV. **Kanına Girmek:** Kanına girmek, “birini öldürmek veya öldürtmek”² anlamında bir deyimdir. Bu ceza şarap için uygulanmıştır.
- LXXV. **Top Atmak:** Bu ceza, şaraba uygulanmıştır. Şarabın üstündeki baloncuklar ona top dokunması sebebine bağlanmıştır.
- LXXVI. **Ele Almak:** Ele alma cezası sevgilinin dudağına öykünen şarap kadehine uygulanmıştır.
- LXXVII. **Hapsetmek:** Bu ceza inciye uygulanmıştır. İnci sedefin içinde hapsedilmiştir.
- LXXVIII. **Bağrını delmek:** Bu ceza inciye uygulanmıştır.
- LXXIX. **Kin tutmak:** Sevgili, miski saçına benzetene kin tutarak cezalandırmıştır.
- LXXX. **Nakşetmek:** Sevgiliye öykünen hâtem nakşedilerek cezalandırılmıştır.
- LXXXI. **Ölmek:** Bu ceza ölmek kelimesi ile çerağ için kullanılmıştır.
- LXXXII. **Tasalanmak:** Yay, sevgilinin kaşına öykündüğü için başı derde düşerek, tasalanarak cezalandırılmıştır.

1.1. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN ÇİÇEKLER VE AĞAÇLARA VERİLEN CEZALAR

Sevgiliye en çok öykünenler arasında ağaçlar ve bitkiler gelmektedir. Birçok yönden sevgiliye öykünen ağaçlar, genellikle sevgilinin yürüyüşü ve salınına öykünürken bitkiler, sevgilinin birçok uzvuna öykünebilmektedir.

Klasik Türk şiirinde genel olarak çiçeklerin sevgiliye öykünme sebepleri, renkleri ve kokularıdır. Çiçekler de tıpkı sevgili gibi güzel kokulu ve en güzel renkleri taşıyan uzuvlara sahiptir (yanak, dudak, ten, gerdan vs.). Aynı zamanda sevgili gibi cazip görünüşlü ve güzeldir.

² Yaşar Çağbayır, “Kan”, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017,s. 822

Bahar geldiğinde doğayı güzelleştiren çiçekler ve ağaçlar sevgiliye en çok teşbih edilen unsurlardan biridir. Çalışmamızda, çiçeklerden pek çok örnek bulunmaktadır.

Sevgiliye öykünen çiçekler ve ağaçlar bölümünde gül, gonca, sümbül, menekşe, lale, nergis, zambak, reyhan, yasemin, selvi, şimşâd, sanavber, nârven, çınar, nahl, tûbâ, sidre ve ar'ar maddeleri örnekleriyle beraber incelenmiştir.

1.1.1. Gül

Gül, Klasik Türk Şiirinde sevgiliye en çok teşbih edilen çiçektir. Birçok yönden sevgiliye öykünen gül, rengi ve kokusuyla Klasik Türk şiirinin en çok kullanılan güzellik imgelerinden biridir. Gül bu kadar güzelken sevgiliye öykünmesi de kaçınılmaz olmuştur.

“Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır. Bazen gül bunlara; bazen de bunlar güle benzerler. Gerek koku, gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir. Bu yönüyle bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez bir ögesidir.”³

Araştırmamızdaki gözlemlere bakıldığında gülün, her ayrıntısı Klasik şiirimizde yer almış ve sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmiştir. Gülün kendisi sevgiliye, sevgilinin dudağına, yanağına vs. teşbih edilirken gül dalı ve yaprağı da sevgilinin çeşitli unsurlarına teşbih edilir. Gül dalı da Klasik şiirimizde sevgiliye teşbih edilir, sevgili gibi narin ve güzel olduğu kabul edilir.

Yavuz Bayramın *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi* adlı doktora tezinden aldığımız bilgilere göre Klasik Türk şiirinde gül, sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmekle beraber aynı zamanda gülle dini bağdaştırmalar da yapılmıştır. Örneğin gül-Hz. Yusuf, gül-Hz. Muhammed, gül-Hz. Musa, gül-Hz. Davud, gül-Hz. İbrahim, gül-Hz. İsa gibi gülün Klasik Türk şiirinde bazı peygamberler için sembol olarak kullanıldığını görmekteyiz.⁴

Bu bölümde gül, gül dalının ve gülbinin sevgiliye; gülün sevgilinin güzelliğine; gül dalının sevgilinin boyuna; gülün, sevgilinin yüzüne, kulağına, gülün sevgilinin

³ İskender Pala, “Gül” *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, Kapı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 171

⁴ Yavuz Bayram, “*Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi*”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2001, s. 229-233-236-238

yanacağına, gülün ve gülbinin sevgilinin ağzına ve dudağına öykünmesi örnek beyitler üzerinden açıklanmıştır.

1.1.1.1. Gülün, Gül Dalının ve Gülbinin Sevgiliye Öykünmesi

Gül, bütün uzuvlarıyla sevgiliye öykünen bir çiçektir. Gül dalı da bundan geri kalmamıştır. Gül, kendini sevgiliye benzetmek için epey çaba sarfedip her yanıyla sevgilinin bir güzellik unsuruna benzeme çabasındadır. Gül kokusu, rengi, güzelliği dolayısıyla sevgiliye öykünmektedir.

Sevgiliye öykünen gül ve gül dalı çeşitli cezalara çarptırılmış, doğal hadiseler hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünen gülün ve gül dalının cezası olarak tasvir edilmiştir. Sevgiliye öykünen gül, bu bölümde rüzgâr ve âh oku ile cezalandırılmıştır. Bu iki ceza yöntemi şairler tarafından çok sık kullanılmaktadır.

Emrî, sevgiliye öykünen güle rüzgârın defalarca yüzüne vurması ve bu sebepten kızarması cezasını uygun görmüştür. Gülün doğal olan kırmızı rengi, hüsn-i tâlil yoluyla bu sebebe bağlanmıştır:

Ey Emrî kızardığı gülün bâd çemende

Öykündüğünü yâra urur yüzine kat kat

(Emrî D.- G 61/5)⁵

Ey Emrî! Gülün çemende kızarmasının sebebi rüzgârın kat kat yüzüne (tokat) vurmasındandır.

Yine Emrî, aşağıdaki beytiyle gül dalından çıkan gülü, kırmızı renginden dolayı kanlı peykân olarak ifade etmiş ve bunu, hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünen gül dalının cezası olarak tanımlamıştır. Gül dalı, sevgiliye öykündüğü için âşık ona ah okunu vurmuş ve dalda gül açmıştır:

Nihâl-i gül sana öykündügiyçün âh okın urdum

Degül gonca teninden taşra çıkdı kanlu peykânı

Emrî D.- G 540/5

⁵Yekta Saraç, **Emrî Dîvânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3144 Kültür Eserleri 427 ISBN 978-975-17-3351-1, s. 48

Ey Sevgili! Gül dalı sana öykündüğü için ona âh okunu vurdum. O gördüğün gonca değil. Benim âh okumun öbür tarafından çıkan kanlı peykânıdır.

Edirneli Nazmî, sevgilinin karşısında gülbini çöp kadar aşağıda görmektedir. Gülbin, hakaret edilerek cezalandırılmıştır:

Cânâ seni ben gülbüne benzer diyebilmen
Hâşâ ki görem ben seni hâşâke ber-â-ber

(Edirneli Nazmî D.- G 1603/2)⁶

Ey cânan! Hâşâ, ben seni gülbine benzetemem. Gülbin senin yanında çer çöptür.

1.1.1.2. Gülün Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Gül, her yanıyla sevgiliye öykünmeye çalışan bir çiçektir ve sevgiliye öykünen çiçeklerin başında gelir. Gülün sevgiliye öykünme yönlerinden biri de sevgilinin güzelliğidir. Gül, güzellik tariflerinde yer almaktadır fakat gül ne kadar güzel olursa olsun sevgiliye öykünme cüretinde bulunduğu şairler tarafından buna layık görülmemiş ve cezalandırılmıştır.

Sevgilinin güzelliğine öykünen gül, şebnem ve jaleyle cezalandırılmıştır. Sevgilinin güzelliğine öykünen gülün iki beyitte de aynı cezayı alması gösteriyor ki şairlerin gözünde şebnem ve jale, gülün güzelliğini bozan bir unsurdur.

Çorlulu Zarîfi, aşağıdaki beytinde tabii bir doğa olayı olan şebnemi hüsn-i tâlil yoluyla bir ceza unsuru olarak ifade etmiştir. Gül, sevgilinin güzelliğine öykündüğü için her gece gül bahçesi şebnemle taşlanmaktadır. Sevgilinin güzelliğine ve dudağına öykünen gül ve gonca teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

⁶ Güler Doğan Averbek, **Edirneli Nazmî Dîvânı Cilt 1**, CreateSpace Publishing Platform, ABD, 2017, s. 400

Hüsnüne gül la'lüne gonca eger öykünmese
Her gice gülşen olurdu seng-i şeb-nemden halâs

(Çorlulu Zarîfi D.- G 142/2)⁷

Ey Sevgili! Eğer güzelliğine gül, dudağına gonca öykünmeseydi her gece gül bahçesi şebnemle taşlanmaktan kurtulurdu.

Yine Çorlulu Zarîfi, goncanın üzerine jale düşmesi doğal bir hadiseyken hüsn-i tâlil yaparak bu durumu sevgilinin yüzüne öykünen goncanın cezası olarak nitelendirmiştir. Ter düşmek “küsmek, gücenmek; incinmek”⁸ anlamlarına gelen bir deyimdir. Sevgilinin güzelliğine öykünen gül ve ona gücenen jale teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

...

Ter düşüp öykündüğüne hüsnüne ey gonca-leb
Isladur her subh-dem gülşende jâle gülleri

Çorlulu Zarîfi D.- Tah. 15/4

Ey gonca dudaklı! Jale güllerin senin güzelliğine öykündüğüne gücendiği için her sabah gülleri gül bahçesinde ıslatır.

1.1.1.3. Gül Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Gül, bazı beyitlerde sevgilinin boyuna öykünmekle karşımıza çıkmaktadır. Gül de tıpkı sevgili gibi uzun ve ölçülü bir boya sahiptir. Uzun ve ince olan gül, sevgilinin boyuna öykünmektedir ama şair, gülü buna layık görmemektedir. Bu yüzden de sevgilinin boyuna öykünmesi neticesinde cezalandırılmıştır.

Emrî'nin aşağıdaki beytinde sevgilinin boyuna öykünen gül dalının cezası dikenin ona bıçak saplaması olmuştur. Gülün saplarında olan dikenlerin gül dalına batması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Beyitteki dik gelmek

⁷Gülşah Taşkın, “Çorlulu Zarîfi Dîvânı: İnceleme-Edisyon Kritikli Metin”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 284 (Çorlulu Zarîfi'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

⁸ Yaşar Çağbayır, “Ter” a.g.e, 2017, s. 1651

deyimi hem dik durmak, hem de “muhalefet etmek”⁹ anlamlarına gelir. Gül dalının sevgilinin boyuna muhalefet etmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Şâh-ı gül dik geldi benzer kadd-i yâra Emriyâ
Kolına anun bıçak sançup siyâset itdi hâr

Emrî D.- G 95/5

Ey Emrî! Gül dalı yârin boyuna muhalefet ettiği için diken de onun koluna bıçak saplayıp onu cezalandırdı.

1.1.1.4. Gülün Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Gül, güzelliği ve rengi dolayısıyla bazen sevgilinin yüzüne öykünmektedir. Bunun yanında üzerine jale düşmüş gülün sevgilinin taze yüzüne öykünmesiyle karşılaşmaktayız.

Gül, sevgilinin yüzü gibi güzel ve parlaktır. Gül, güzelliğin sembolüdür ve sevgilinin yüzü de âşğın gözünde en güzel güldür. Sevgilinin yüzüne öykünen gül hoş karşılanmamakta, cezalandırılmaktadır. Sevgilinin yüzüne öykünen gül; jale, beddua vs. ile cezalandırılmıştır.

Emrî, aşağıdaki beytiyle gülün üzerine geceleri düşen jaleyi hüsn-i tâlil yoluyla gülün cezası olarak nitelendirmiştir. Hâlbuki gülün üzerine jale düşmesi tabii bir hadisedir. Ter düşmek “küsmek, gücenmek; incinmek”¹⁰ anlamlarına gelen bir deyimdir. Jale, gülün kendisini sevgilinin yüzüne benzettiğine gücendiği için onun yüzüne yapışmıştır. Jalenin, güle gücenmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kendüyi rûy-ı ‘arak-nâküne benzetdüğüçün
Ter düşüp jâle yapışdı yüzine verd-i terün

Emrî D.- Muk. 263/3

Ey sevgili! Taze gül, kendisini senin terli yüzüne benzettiği için jale ona gücenip yüzüne yapıştı.

Le’âlî ise sevgilinin yüzüne öykünen güle kuruması için, yüzünü gül ile kıyaslayan dile de çürümesi için beddua ederek cezalandırmıştır. Gülün kuruması

⁹ Yaşar Çağbayır, “Dik”, **Ötüken Türkçe Sözlük**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 1213

¹⁰ Yaşar Çağbayır, “Ter” **a.g.e.**, 2017, s. 1651

doğal bir hadiseyken hüsn-i tâlil yoluyla anlatmıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gül-i ter gün yüzine öykünür ise kurusun
Sana bu hüsn ile gül nisbet iden dil çürüsün
(Le'âlî D.- G 148/1)¹¹

Ey sevgili! Taze gül senin gün yüzüne öykünürse kurusun. Senin bu güzelliğini gül ile kıyaslayan dil çürüsün.

Ubeydî de başka bazı şairlerde olduğu gibi jaleyi, sevgilinin terli yüzüne öykünen gülün cezası olarak tanımlamıştır. Gülün üzerine jale düşmesi tabii bir hadise iken hüsn-i tâlil yoluyla gülün cezası olarak aktarmıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Jâle gülün yüzine yapışdı 'Ubeydi'yâ
Öykündi gibi rûy-ı 'arak-nâk-ı dilbere
(Ubeydî D.- G 265/5)¹²

Ey Ubeydi! Gül, dilberin terli yüzüne öykündüğu için jale gülün yüzüne yapıştı.

Nâtikî, aşağıdaki beytinde gül, sevgilinin yüzüne öykündüğu için bahçedekilerin hepsinin bundan etkilendiğini ve buna karşı çıktığını söyler. Gülün, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Tâze gül öykündüğüyçün rûyuna
Oldı erbâb-ı çemende münfa'il
(Nâtikî D.- G 289/2)¹³

¹¹ Gülçipek Korkut, "Dîvân-ı Le'âlî (İnceleme-Metin)", Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 148 (Le'âlî'ye ait bütün şair örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

¹² Ömer Arslan, "Ubeydî Dîvânı (Metin-İnceleme)", Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.489 (Ubeydî'ye ait bütün şair örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

¹³ Sait Özer, "Nâtikî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)", Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006, s. 473 (Nâtikî'ye ait bütün şair örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Ey sevgili! Taze gül senin yüzüne öykündüğü için bahçedeki her şey bundan etkilendi.

1.1.1.5. Gülün Sevgilinin Kulağına Öykünmesi

Gül, rengi ve şekli dolayısıyla bazen de sevgilinin kulağına öykünmektedir. Ancak bunun sonucunda tehdit edilmekle veya kulağı eline verilmekle cezalandırılmıştır.

Emrî'nin beytinde sevgilinin kulağına öykünen gül, kulağı eline verilmekle cezalandırılmıştır. Kulağını eline vermekten kasıt gülü koparmaktır. Sevgilinin kulağına öykünen gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Pendi gûş eylemeyüp gûşuna öyküdi meger

Ki kulagın eline virdi gülün bâd-ı sabâ

Emrî D.- G 18/4

Ey sevgili! Gül öğütlere kulak vermeyip senin kulağına öykündüğü için sabâ rüzgârı onun kulağını eline verdi, kopardı.

Gelibolulu Sun'î ise sevgilinin kulağına gülü benzeten bülbülü tehdit ederek cezalandırmıştır:

Benzetme gûş-ı yâre güli ey hezâr gel

Ol mâh işide kim bile yirün kulagı var

(Gelibolulu Sun'î D.- G 56/2)¹⁴

Ey bülbül! Sakın gülü sevgilinin kulağına benzetme. O sevgili işitir, zîrâ yerin kulağı var.

1.1.1.6. Gülün Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Sevgilinin yanağı kırmızıdır. Bu sebepten gül, bazen sevgilinin yanağına öykünmektedir ve bunun için cezalandırılmaktadır.

¹⁴ Halil İbrahim Yakar, **Gelibolulu Sun'î Dîvânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar genel Müdürlüğü 3197 Kültür Eserleri 448 ISBN 978-975-17-3404-4, Gaziantep, 2009, s. 469

Edirneli Nazmî sevgilinin yanağına öykünen gülü, utancından yüzünün kızarması şeklinde cezalandırmıştır. Yüzü kızarmak deyimi, “bir şeyden utanıp sıkılmak”¹⁵ anlamına gelir. Gülün utancından yüzünün kızarmasında teşhis sanatı görülmektedir. Gülün doğal rengi kırmızıyken, Edirneli Nazmî bunu hüsn-i tâlil yoluyla anlatmıştır. Gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Ruh-ı yâra ki gül öykündi Nazmî

Kızardığı bu kim andan hacildür

Edirneli Nazmî D.- G 1720/5

Ey Nazmî! Gül yârin yanağına öykündü. Yüzünün kızılığı bu utancından dolaydır.

Gelibolulu Âlî de sevgilinin yanağına öykünen gülü aşağılamıştır. Gülü, ağarmış kumaşa, sevgilinin yanağını ise Şam kumaşına teşbih etmiştir:

Benzemez yârun rûh-ı rengini ey ‘Âli güle

Bir degüldür atlas-ı Şâmi vü kirpâs-ı şemat

(Gelibolulu Âlî D.- G 624/5)¹⁶

Ey Âlî! Yârin güzel yanağı güle benzemez. Şam kumaşı ve ağarmış kumaş bir değildir.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağına öykünen güle hakaret edilmiştir. Teşhis sanatından yararlanılarak güle şeref ve utanma gibi insana ait özellikler yüklenmiştir:

Öykünse germ olup ruh-ı dildâra gül n’ola

Yüzi suyu gidende olur mı dilâ hayâ

Gelibolulu Âlî D.- G 63/1

¹⁵ Yaşar Çağbayır, “Yüz” a.g.e, 2017,s. 181

¹⁶ İ. Hakkı Aksoyak **Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-579 ISBN: 978-975-17-4033-5, Ankara, 2018, s. 809

Ey gönül! Gül, kızarıp sevgilinin yanağına öykünse nolur, şerefi gidende hiç utanma olur mu?

Süheylî ise sevgilinin yanağına öykünen kırmızı güle gözdağı vermektedir. Gül, gonca haldeyken dış etkenlere daha dayanıklıdır ama açıldıktan sonra hassaslaşır. Şair onu, açılırsa soğukta kalıp zarar görme cezası almakla tehdit etmiştir. Gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir. :

Ruhsârına öykünmesün ol lâle-‘izârun

Sovuk geçer açılmasun iy dil gül-i hamrâ

(Süheylî D.- G 15/5)¹⁷

Ey gönül! Kırmızı gül o lale yanaklının yanağına öykünmesin, zîrâ soğuk geçer, açılırsa soğukta kalır.

Gülün yaprakları açıldığı zaman kulağa benzer. Gelibolulu Sun’î de bu duruma atıf yapmıştır. Sevgilinin yanağına öykünen gül, seher rüzgârı tarafından tahrip edilip açılmıştır. Şair, doğal bir durum olan gülün açılmasını, hüsn-i tâlil yoluyla ifade etmiştir. Gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Lâle ruhsârına öykündüğü için gül-i ter

Pâresin itdi kulagınca anun bâd-ı seher

Gelibolulu Sun’î D.- G 31/1

Taze gül, sevgilinin yanağına öykündüğü için seher rüzgârı onu kulak biçiminde parça parça etti.

Derzizâde Ulvî, sevgilinin yanağına öykünen gülleri ağır bir şekilde eleştirmiş, onlara hakaret etmiştir:

¹⁷ M. Esat Harmancı, **Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 203

Benzenler ârız-ı rengîn-i yâre gülleri
Gülleri fark eylemezmiş hiç has u hâşâkden

(Derzizâde Ulvî D.- G 477/2)¹⁸

Yârin parlak yanağına gülleri benzetener gülleri dal kırıntısı ve çöpten ayırt etmezmiş.

Aşağıdaki beyitte gül, sevgilinin yanağına öykündüğü için bizzat sevgili tarafından yüzü kana bulanarak cezalandırılmıştır. Sevgilinin yanağına öykünen gül, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ruhuna öyküneyin didügiçün gülşende
Yüzini kana yudı yâr gül-i ra'nânun

Emrî D.- G 295/2

Güzel gül, sevgilinin yanağına öykündüğü için yâr gül bahçesinde onun yüzünü kanla yıkadı.

Gül, sevgilinin yanağına öykündüğü için kendini yüz parça etmiş, bu şekilde kendini cezalandırmıştır. Gülün utanmasında teşhis sanatı görülmektedir. Gülün doğal şekli olan parça parça hali aşağıdaki beyitte hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin yanağına öykünen gülün cezası olarak anlatılmıştır. Sevgilinin yanağına öykünen gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Yanılıp öykünmese ruhsâre-i dil-dâra gül
Hacletinden eylemezdi cismini sad pâre gül

(Hasan Ziyâ'î D.-G 256/1)¹⁹

Gül, yanılıp sevgilinin yanağına öykünmese utancından kendini yüz parça etmezdi.

¹⁸ İsmail Çetin, “Derzi-zâde Ulvî (Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1999, s. 464 (Derzi-zâde Ulvî'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

¹⁹ Müberra Gürgendereli, **Mostarlı Hasan Ziyâ'î'nin Divânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-446 ISBN: 978-975-17-3409-9, Ankara, 2007 s. 187

Ümîdî Ahmet'in beytinde ise sevgilinin yanağına öykünen gülün cezası sûsenin çimenlikte onun dedikodusunu yapmasıdır. Sûsen çiçeklerinin dil gibi olması Klasik Türk şiirinde dili simgelemesine sebep olmuştur. Dillemek kelimesinde tevriye vardır. Sûsen hem dile benzer hem de gülü dillemiştir. Dillemek; “bir kimse hakkında dedikodu yapmak, çekiştirmek”²⁰ demektir. Sûsenin gülü dillemesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Öykündi diyü ‘ârız-ı cânâna bu seher
Sûsen çemende dilledi hayli gül-i teri

(Ümîdî Ahmet D.- Kıt. 13/1)²¹

Taze gül sevgilinin yanağına öykündüğü için sûsen, bu sabah bahçede onun bayağı dedikodusunu yaptı.

Manastırlı Celal Bey, aşağıdaki beytinde gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinin sevgilinin gül rengi dudağını görünce utancından gül suyu olması cezasını bulması sonucunu doğurmuştur. Gülün sıkılarak suyunun çıkarılması doğal bir durumken burada hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Gülün utanmasında ve sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Reng ü bûyına tayanup öykünürdi haddüne
La'1-i gül-fâmun görüp oldı hicâbından gül âb

(Manastırlı Celal Bey D.- G 19/2)²²

Ey Sevgili! Gül, kendi rengine ve kokusuna güvenerek senin yanağına öykündü; sonra gül senin renkli dudağını görüp utancından gül suyu oldu.

²⁰ Yaşar Çağbayır, “Dillemek”, **a.g.e.** (2017), s. 378

²¹ İbrahim Etem Buyruk, “Ümîdî Ahmet Divânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 445 (Ümîdî Ahmet'e ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

²² Murat Güneş, “Manastırlı Celâl Bey Divânı [İnceleme-Metin]”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2013, s. 288 (Manastırlı Celal Bey'e ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Bâki, aşağıdaki beytinde gülün, sevgilinin yanağına öykünmesi sonunda gülü ele almakla yani koparmakla veya diğer bir anlamıyla meseleyi ele almakla tehdit etmiştir. Gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürmiş ‘ izâr-ı dil-dâra

Göricek Bâkıyâ güli ele al

(Bâkî D.- G 314/5)²³

Ey Bâki! Gül sevgilinin yanağına öykünürmüş, gülü görünce kopar.

Nâtıkînin, aşağıdaki beytinde sevgilinin yanağına öykünen gül ve boyuna öykünen çam ağacı, mahcup olarak cezalarını bulmuşlardır. Gül ve çam ağacının mahcup olması teşhis sanatına örnektir:

Lâf urşa kadünle olsa ‘ar ‘ar güstâh

Mevzûn idemez tabiâtın her güstâh

Öykünse ruhuna gül sanavber kadüne

Şermende olur gül ü sanavber güstâh

Nâtıkî D.- R. 18

Ey Sevgili! Ar’ar küstah olsa senin boyuna laf atsa, her küstah seninle boy ölçüşemez. Gül, yanağına; çam ağacı da boyuna öykünse küstah gül ve çam ağacı mahcup olur.

Sevgilinin yanağına öykünen gülün cezası bülbülün gözünde üzüntü ve diken olmasıdır. Çeşm-i bülbül bir cam sanatıdır ve dikene benzer bir görüntüsü vardır. Aşağıdaki beyitte buna atıf yapılmıştır. Sevgilinin yanağına öykünen gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünür çarha ruh-ı yâre gül ammâ ‘âkıbet

Çeşm-i bülbülde anı kahr ile devrân hâr ider

Nâtıkî D.- G 139/4

²³ Sabahattin Küçük, **Bâkî Dîvânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3143 Kültür Eserleri 426 ISBN 978-975-17-3350-4 s. 214

Gül, yârin yanağına ve çarha öykünür ama sonunda zaman onu bülbülün gözünde kahr ile dikene çevirir.

Ubeydî; sevgilinin yanağına öykünen güle, âşık tarafından toprak atılması cezasını vermiştir. Gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Bana incinme sultânım gice mestâne kûyunda
Ayağın toprağı şekl-i nisâr idüp günâh itdüm
Ruhuna öykinürmiş bâğda ol yüzi açılmış
Anunçün makdemünde vardum anı hâk-i râh itdüm
Ubeydî D.- Kıt. 4

Ey Sultânım! Gece sarhoş bir halde senin köyünde ayağının toprağını saçıp günah işledim. O yüzü açılmış gül bağda senin yanağına öykünürmüş. Onun için ona varıp ayağının toprağını saçtım.

Emrî'nin beytinde gülün, sevgilinin yanağına öykünmesi sonucunda diken, güle hançer saplayıp onun üstünü başını yüz yırtık edip kanlar içinde bırakmıştır. Şair, gülün bedeninin dikenle kaplı olmasını diken tarafından cezalandırılmak olarak almıştır. Gülün doğal şekli olan parça parça hali de hüsn-i tâlil yoluyla gülün cezası olarak nitelendirilmiştir. Gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Kabâ-yı gül neden sad-çâk u hûn-âlûde dirsen
Ruh-ı zîbâna öykünmüş üşürmüş hâr ana hançer
Emrî D.- Muk. 89/2

Ey sevgili! Gülün kıyafeti neden yüz yırtık kanlar içinde dersen senin güzel yanağına öykünürmüş, bu yüzden diken ona hançer saplamış.

Emrî'nin aşağıdaki beytinde gül, sevgilinin yanağına öykündüğü için rüzgâr onu yere çalmıştır. Şair, gülün doğal rengi olan kırmızıyı, hüsn-i tâlil yoluyla

açıklamıştır. Sevgilinin yanağına öykünen gül, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kan olduğu bu verdün ruhsârı gülşen içre
Haddüne öykünürken bâd anı yire çaldı

Emrî D.- G 543/4

*Ey Sevgili! Gülün yanağının kan olmasının sebebi şudur ki gül bahçesinde
senin yanağına öykünürken rüzgâr onu yere çaldı.*

Gülün üzerine düşen jale, edebiyatımızda pek çok benzetmeye, hüsn-i tâlile malzeme teşkil etmektedir. Aşağıdaki beyitte de gül, buruşmuş yüzü ile sevgilinin yanağına öykündüğü için jale, onun suratına tükürmüştür. Jale tabii bir doğa olayı iken bu beyitte hüsn-i tâlil yoluyla cezalandırma yöntemi olarak sunulmuştur. Jalenin gülün suratına tükürmesinde ve gülün sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Ruh-ı nigâra burışmış yüz ile öykinicek
Tükürdi sûretine jâle verd-i handânun

Ubeydî D.- G 173/3

*Gülümseyen gül, buruşmuş yüz ile sevgilinin yanağına öykününce jale gülün
suratına tükürdü.*

Ubeydî'nin aşağıdaki beytinde güllerin bağı, gülleri sevgilinin gül yanağına benzettiği için sûsen, bağı dilleyerek çemen de gülün yaprağını hançerleyerek onları cezalandırmıştır. Dillemek, birinin dedikodusunu yapmak demektir. Sevgilinin yanağının gül gül olması gül gibi olması anlamına gelmektedir. Sûsenin bağı dillemesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Gül gül olmuş haddüne benzetdügiyçün güllerin
Bağı sûsen dilleyüp berg-i çemen hançerledi

Ubeydî D.- G 315/4

Ey Sevgili! Güllerin bağı, senin gül gül olmuş yanağına gülleri benzettiği için süssen, bağıın dedikodusunu yaptı; bahçe, yaprağı hançerledi.

Derzizâde Ulvî'nin, aşağıdaki beytinde gül, sevgilinin yanağına öykündüğü için sabâ rüzgârı gülü, yerden yere vurarak cezalandırmıştır. Bu doğal hadise hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Gülün, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

İşitdi sabâ haddüne öykündüğünü çün
Hışm eyledi berg-i gülü yirden yire urdı

Derzizâde Ulvî D.- G 638/4

Ey sevgili! Sabâ senin yanağına öykündüğünü işittiği için güle saldırdı ve onu yerden yere vurdu.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağına benzemeye çalışan gül yaprağı sabâ rüzgârı tarafından övülerek göğe uçurulmakla tehdit edilmiştir. Överek göğe uçurmaktan kasıt gülün koparak uçmasıdır:

Haddüne benzer ne yeri var imiş berg-i gülün
Ey Behiştî ögdüğünü göğe uçurur sabâ

(Behiştî D.- G 2/5)²⁴

Ey Behiştî, gül yaprağının neresi sevgilinin yanağına benzer? Sabâ rüzgârı övdüğünü göğe uçurur.

1.1.1.7. Gülün Sevgilinin Ağzına Öykünmesi

Gül, rengi dolayısıyla sevgilinin ağzına öykünmektedir. Gül, güzelliğiyle ve rengiyle Klasik Türk şiirinde sevgilinin birçok uzvuna öykündüğü gibi ağzına da öykünmektedir. Sevgilinin ağzı genellikle açılmamış gül olan goncaya teşbih edilirken

²⁴ Yaşar Aydemir, **Behiştî Dîvânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi- 565 ISBN: 978-975-17-4000-7, Ankara, 2018, s. 102 (Behiştî'ye ait bütün şiir örnekleri bu kitaptan alınmıştır.)

zaman zaman güle de teşbih edilmiştir. Sevgilinin ağzına öykünen gül sabâ rüzgârı tarafından cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzına öykünen gülün cezası sabâ rüzgârının ağzını yırtması olmuştur. Gülün, sabâ rüzgârı tarafından tahrip edilmesi doğal bir durumken Gelibolulu Sürûrî hüsn-i tâlil yoluyla bu durumu gülün cezası olarak ifade etmiştir. Gülün, sevgilinin ağzına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Agzuna öykündüğüçün agzını yırtar sabâ

Gülşenün yokdur anuñçün verd-i handânı dürüst

(Gelibolulu Sürûrî D.- G 39/7)²⁵

Ey sevgili! Gülşende senin ağzına öykündüğünden dolayı sabâ rüzgârı gülün ağzını yırtar; onun için gül bahçesinde doğru dürüst gülen bir tane gül yoktur.

1.1.1.8. Gülün ve Gülbinin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Gül, rengi dolayısıyla sık sık sevgilinin dudağına öykünmüştür. Gül, gonca haldeyken sevgilinin dudağına benzemektedir. Sevgilinin dudağı da gonca gibi kapalıdır ve kırmızıdır. Gonca halindeyken sevgilinin dudağına öykünen gül, genellikle açılmakla cezalandırılmıştır çünkü gül açıldığı zaman sevgilinin dudağıyla benzerlik yönleri azalır.

Manastırlı Celal Bey gülün sevgilinin dudağına öykünmesini aşağıdaki beyitte gülün, sevginin dudağına öykünüp kendini âşıklara satması ve bunun cezası olarak da utanması şeklinde anlatmıştır. Gülün mahcup olmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

‘Uşşâka satdı kendüyi öykündi la’lüne

Açıldığına sonra olur şermsâr gül

Manastırlı Celal Bey D.- G 370/2

Ey sevgili! Gül, kendini âşıklara satıp senin dudağına öykündüğü için açıldıktan sonra mahcup olur.

²⁵ Niyazi Ünver, “*Gelibolulu Sürûrî ve Divanı*”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 334 (Gelibolulu Sürûrî’ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

1.1.2. Gonca

Gonca, açılmamış çiçeklerin tamamını ifade etmekle birlikte daha çok gül için kullanıldığından goncayı gül bahsinden sonra incelemeyi uygun gördük.

Gonca, Klasik şiirimizde daha çok sevgilinin dudağına ağzına veya rengi dolayısıyla yanağına teşbih edilir. Klasik Türk şiirinde gonca da sevgilinin ağzı gibi kapalı olmasıyla bilinir.²⁶ Çalışmamızın bu bölümünde goncanın, sevgiliye, sevgilinin ağzına ve dudağına öykündüğü örnekler görmekteyiz.

Aynı zamanda Yavuz Bayram, goncanın benzetildiği şahıslar bağlamında aşığa teşbih edildiğini de söyler: “Dîvân şiirinde gonca ile en çok ilişkilendirilen şahıslardan biri âşıktır.”²⁷

1.1.2.1. Goncanın Sevgiliye Öykünmesi

Gonca birçok yönden sevgiliye öykünmektedir. Uzun ince olması, rengi, kokusu ve birçok özelliğiyle goncanın sevgiliye öykünmesine olanak vardır. Klasik Türk şiirinde gonca, sevgiliye sık sık teşbih edilirken genel anlamda sevgiliye öykünen gonca örneği az sayıdadır. Gonca, genellikle sevgilinin bir uzvuna öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

Gonca, Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzını simgelediği için bu bölümümüzün tek örneği olan beyitte de rüzgârın ağzına vurup kanatması ile cezalandırılmıştır.

Emrî, goncanın sevgiliye öykünmesini, aşağıdaki beytinde gonca ve kırmızı zambağın doğal rengi kırmızı iken, sevgiliye öykündükleri için rüzgârın onlara vurması ve ağızlarının burunlarının kan olması şeklinde hüsn-i tâlil yaparak ifade etmiştir. Sevgiliye öykünen gonca ile kırmızı zambak teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gonca ile zambak-ı hamrâ sana öykündiler

Onları bâd eyle urdı oldı agzı burnı kan

Emrî D.- Muk. 345/2

²⁶ İskender Pala, “Gonca”, **a.g.e.**, s. 168

²⁷ Yavuz Bayram, **a.g.e.**, s. 105

Ey sevgili! Gonca ile kırmızı zambak sana öykündüğü için rüzgâr onları öyle bir vurdu ki ağzı burnu kan oldu.

1.1.2.2. Goncanın Sevgilinin Ağzına Öykünmesi

Gonca, şekli ve rengi dolayısıyla sevgilinin ağzına öykünmektedir. Sevgilinin ağzı da gonca gibi kırmızıdır ve şekli kapalıdır. Bu yüzden sevgilinin ağzına öykünen gonca, ağzına vurulup kanatılmakla, jalenin yumruk gibi ağzına düşmesiyle ve çeşitli şekilde darp edilmekle cezalandırılmıştır.

Edirneli Nazmî'nin beytinde gonca, sevgilinin ağzına öykünmüş ve ağzına vurup kapatılma cezası almıştır. Goncanın doğal şekli bu beyitte aldığı cezaya bağlanmış, hüsn-i tâlil yapılmıştır. Goncanın, sevgilinin ağzına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Öykündügiyçün agzuna ey gül-bin-i cemâl

Gülşende gonçenün urup agzın kapatdılar

Edirneli Nazmî D.- G 2372/4

Ey güzel Gülbin! Gonca senin ağzına öykündüğü için gül bahçesinde onun ağzına vurup kapattılar.

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde sevgilinin ağzına öykünen gonca sevgilinin sözlerini görünce suskunlaşmıştır. Gonca, kapalı şeklinden dolayı ağza benzetilir. Burada da goncanın suskunlaşmasından kasıt şeklinin kapalı bir ağız gibi görünmesidir. Goncanın kederlenmesi ve suskunlaşmasında teşhis sanatını görmekteyiz. Goncanın sevgilinin ağzına öykünmesinde ve suskunlaşmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürdi agzına sen serv-i nâzun gonçe lîk

Görelî güftârını dil-teng olup dem-bestedür

Gelibolulu Sürûrî D.- G 101/3

Ey sevgili! Gonca senin gibi nazlı bir selvinin ağzına ökünürdü lâkin senin kelamını görelî kederli bir suskundur.

Emrî'nin beytinde güllerin üzerine düşen jaleler, sevgilinin ağzına öykünen goncanın cezası olarak ifade edilmiştir. Gonca ağız, içine düşen jaleler de dış gibi düşünülmüştür. Bu doğal hadise hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Sevgilinin ağzına öykünen gonca teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Agzuna öykündüğüçün gonca anun jâleler

Muşt ile urup bogazına tıkar dendânların

Emrî D.- G 374/3

Gonca, sevgilinin ağzına öykündüğü için jaleler onun ağzına yumruk vurup dişlerini boğazına tıkar.

Sebzî'nin beytinde normal bir doğa hadisesi olan sabâ rüzgârının goncayı açması, hüsn-i tâlil yoluyla goncanın, sevgilinin ağzına benzemesi sebebine bağlanmıştır. Birçok örneğinde olduğu gibi burada da sabâ rüzgârı cezalandırma aracıdır:

Benzer ağzuna diyü bâd-ı sabâ çâk itmiş

Goncanun ağzını gülşende dolu kan buldum

(Sebzî D.- G 492/3)²⁸

Ey Sevgili! Sabâ rüzgârı senin ağzına benzer diye goncanın ağzını yırtmış, gül bahçesinde onun ağzını kan dolu buldum.

Dede Ömer Rûşenî'nin beytinde de gonca sevgilinin ağzına öykündüğü için rüzgâr ile cezalandırılmıştır fakat burada emri veren güldür. Gülün sabâ rüzgârına “goncanın kulağını bur” demesinde intak sanatından, goncanın sevgilinin ağzına öykünmesinde teşhis sanatından yararlanılmıştır:

²⁸ Hakan Yekbaş, “*Sebzî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Sivas, 2011, s. 523 (Sebzî'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Agzuna öykündüğü için gonca

Gül sabâya didi kulagını bur

(Dede Ömer Rûşenî D.- G 20/5)²⁹

Ey Sevgili! Gonca senin ağzına öykündüğü için gül, sabâ rüzgârına “Goncanın kulağını bur” dedi.

1.1.2.3. Goncanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Gonca da sevgilinin dudakları gibi kapalı ve sessizdir. Sevgilinin dudağına öykünen gonca çoğu zaman sabâ rüzgârı tarafından tahrip edilerek ve şebnemle taşlanarak cezalandırılmıştır.

Sevgilinin dudağına öykünen gonca, şebnemle taşlanarak; çeşitli rüzgârlarla tahrip edilerek ve kanı içilerek cezalandırılmıştır.

Şebnem, tabii bir doğa olayıdır fakat aşağıdaki beyitte hüsn-i tâlil yoluyla bir ceza unsuru teşkil etmektedir. Gonca, sevgilinin dudağına, gül de sevgilinin güzelliğine öykündüğü için her gece gül bahçesi şebnemle taşlanmaktadır. Sevgilinin güzelliğine ve dudağına öykünen gül ve gonca teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Hüsnüne gül la'lüne gonca eger öykünmese

Her gice gülşen olurdu seng-i şeb-nemden halâs

Çorlulu Zarîfî D.- G 142/2

Ey sevgili! Eğer güzelliğine gül, dudağına gonca öykünmeseydi her gece gül bahçesi şebnemle taşlanmaktan kurtulurdu.

Sebzî'nin aşağıdaki beytinde gonca sevgilinin dudağına öykündüğü için rüzgâr onun ağzını kan ile doldurmuştur. Goncanın doğal rengi kırmızı iken bu durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Goncanın, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

²⁹ Orhan Kemal Tavukçu, **Dede Ömer Rûşenî Dîvânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi- 625 ISBN: 978-975-17-4527-9, Ankara, 2020,s. 84 (Dede Ömer Rûşenî'ye ait bütün şiir örnekleri bu kitaptan alınmıştır.)

İkide bir de öykinür imiş lebüne bâd

Toldurmasun mı goncanun ağzını kan ile

Sebzî D.- G. 676/4

Ey sevgili! Gonca ikide bir senin dudağına öykünürmüş, rüzgâr o yüzden onun ağzını kan doldurmasın mı?

Aşağıdaki beyitte seher rüzgârı, taze goncayı sevgilinin dudağına benzediği için ağzından öperek cezalandırmıştır. Seher rüzgârının goncayı açması ağzından öpmek olarak ifade edilmiş ve bu durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Seher rüzgârının goncayı ağzından öpmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Benedi la'lüne çü gonçe-i ter

Öper ağzında anı bâd-ı seher

Derzizâde Ulvî D.- G 116/1

Ey Sevgili! Seher rüzgârı taze goncayı ağzından öper, çünkü o senin dudağına benzedi.

Mehdî, sevgilinin dudağına kendisini benzeten goncaya hakaret etmektedir. Goncanın, kendisini sevgilinin dudağına benzetmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

La'l-i şeker-bâr-ı yâre gonca benzetmiş özin

Bî-hayâdur gam degül 'ırz u vakâr u 'âr yok

(Mehdî D.- G 275/3)³⁰

Gonca, kendisini yârin şeker saçan dudağına benzetmiş. Gonca hayâsızdır, şerefi haysiyeti ve arı yok; bu yüzden bunu dert etmez.

Emrî, goncanın sevgilinin dudağına öykünmesi sonucunda rüzgârın onun ağzını kana bulayarak cezalandırdığını söylüyor. Goncanın doğal rengi olan kırmızı, hüsn-i tâlil yapılarak goncanın ağzının kanla yıkanması olarak ifade edilmiştir. Goncanın, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

³⁰ Nezihe Seyhan, "Mehdî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)", Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. 463 (Mehdî'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Emrî gonca lebine öyküendi
Agzını kana yudı bâd anun

Emrî D.- G 287/5

Ey Emrî! Gonca sevgilinin dudağına öykündüğü için rüzgâr onun ağzını kanla yıkadı.

Aşağıdaki beyitte gonca kendisini sevgilinin dudağına benzettiği için sabâ rüzgârı onun ağzına vurmuş ve ağzı büzülmüştür. Goncanın suskunluğu da hüsn-i tâlil yoluyla bu sebebe bağlanmıştır. Goncanın suskunlaşmasında teşhis sanatı görülmektedir:

Gonca benzetdüğüçün kend'özin ol piste-lebe
Urup agzını sabâ büzdi meger k'epsem olur

(Münîrî D.- T.G 79/3)³¹

Meğerki gonca, kendini o fıstık dudaklı sevgiliye benzettiği, sabâ rüzgârı da onun ağzına vurup büzdüğü için, gonca suskunlaştı.

Ubeydî'nin beytinde sevgilinin dudağına öykünen gonca, tomruğa urulmakla cezalandırılmıştır. Tomruğa urmak “Hapsetmek; zindana atmak”³² anlamında bir deyimdir. Goncanın, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Urmazdı iy 'Ubeydî anı tomruğa bahâr
Öykinmeseydi gonca nigârün dudağına

Ubeydî D.- G 263/5

Ey Ubeydî! Gonca, put gibi güzel sevgilinin dudağına öykünmeseydi bahar onu tomruğa vurmazdı,

³¹ Ersen Ersoy, “II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s. 381 (Münîrî'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

³² Yaşar Çağbayır, “Tomruk”, a.g.e. (2017), s. 1688

Aşağıdaki beyitte gonca, sevgilinin dudağına öykünmüş ve rüzgâra goncanın derisini soyması için emir verilmiştir. Rüzgârın, gonca ve nergisin çiçeğini dökmesi doğal bir hadise iken bu durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgilinin gözüne öykünen nergis ve dudağına öykünen gonca teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Çeşmine nergis öykündi gonca la'l-i nâbına

Hükm olundu bâda kim sen bunların postını soy

Nâtıkî D.- G 383/3

Ey Sevgili, nergis senin gözüne, gonca da saf lal gibi dudağına öykündüğü için rüzgâra “Sen bunların derisini soy” diye hüküm verildi.

Sebzi'nin beytinde gonca sevgilinin dudağına öykündüğü için âşık tarafından kanını içmekle tehdit edilmiştir. Kanı içilen goncanın dünya başına dar olacaktır. Başa dar olmak, “çok fazla sıkıntıya uğramak”³³ anlamında bir deyimdir. Goncanın kanını içmek, suyunu içmek anlamına gelir ve bu doğal bir durumken burada hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Goncanın övünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Lebüne benzerem diyü ögünmüş gonca gülşende

İçeyin kanını anun cihân başına dar olsun

Sebzi D.- G 608/5

Ey sevgili! Gonca, gül bahçesinde senin dudağına benzerim diye övünmüş; bu yüzden onun kanını içeyim de dünya başına dar olsun.

1.1.3. Sümbül

Sümbül, hem şekli hem de kokusu itibari ile sevgilinin saçına teşbih edilir.³⁴ Sümbül, sevgilinin saçı gibi güzel kokuludur ve kıvrımlı bir görüntüye sahiptir. Çalışmamızın bu bölümünde sümbül, sevgilinin saçına öykünmekte ve bunun sonucunda cezalandırılmaktadır.

³³ Yaşar Çağbayır, “Baş”, a.g.e., (2007), s. 483

³⁴ Yavuz Bayram, a.g.e., s. 539

1.1.3.1. Sümbülün Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Sümbülün, sevgilinin saçına öykündüğü beyitler Klasik Türk şiirinde oldukça fazladır. Sümbül görüntüsü itibariyle kıvrıkcık saçı andırmaktadır. Klasik Türk şiirinde sümbül, sevgilinin uzuvlarından en çok saçlarına benzetilmiş ve öykünmüştür.

Sümbül, sevgilinin saçına öykünmesi karşısında çeşitli rüzgârlar tarafından saçı yolunarak, rengi morartılıp boynu eğilerek, başına toprak koyularak, soğan basılarak vs. çeşitli birçok yöntemle cezalandırılmıştır. Genellikle şairler, sümbülün saça benzemesinden yola çıkarak saçını yolmakla cezalandırmışlardır.

Edirneli Nazmî'nin aşağıdaki beytinde sabâ rüzgârının sümbülü parçalaması doğal bir hadiseyken hüsn-i tâlil yapılmış ve sevgilinin saçına öykünen sümbülün cezası olarak aktarılmıştır. Sümbülün, sevgilinin saçına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Hatı üzre nigârün zülfine öykünmegin her dem

Çemende sümbülün saçın yolar bâd-ı sabâ tel tel

Edirneli Nazmî D.- G 3930/4

Sümbül, her zaman sevgilinin ayva tüyleri üzerindeki saçlara öykündüğü için sabâ rüzgârı sümbülün saçlarını bahçede tel tel yolar.

Çorlulu Zarîfi ise sümbülün sevgilinin saçına öykünmesi karşısında bağ rüzgârının saçını yolması cezasını vermiştir. Hazanda esen bağ rüzgârlarının sümbülün çiçeklerini koparması doğal bir hadiseyken burada hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sümbülün, sevgilinin saçına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Zülf-i nigârı sümbülüne öykünür görüp

Dest-i hazânla yoldı saçın rûzigâr-ı bâğ

Çorlulu Zarîfi D.- G 158/4

Bağ rüzgârı, sümbülün sevgilinin saçına öykündüğünü görüp hazan eliyle onun saçını yoldu.

Çorlulu Zarîfi'nin beytinde sümbül, kendisini sevgilinin saçına benzettiği için başına toprak koyularak cezalandırılmıştır. Başına toprak koymak, “ölümünü

istemek”³⁵ anlamında bir deyimdir. Hazan rüzgârının çiçeklere toprak uçurması hadisesi hüsn-i tâlil yoluyla sümbülün cezası olarak ifade edilmiştir. Kendisini sevgilinin saçına benzeten sümbül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Özin zülf-i nigâra benzedürmiş sünbülü bâğun

Yiridür başına bâd-ı hazân koysa anun toprak

Çorlulu Zarîfi D.- G 170/4

Bağın sümbülü, kendisini sevgilinin saçına benzettiği için hazan rüzgârı onun başına toprak koysa yeridir.

Gelibolulu Sürûrî, sümbülün sevgilinin saçına öykünmesi konusunu aşağıdaki beyitte şu şekilde ele almıştır: Sümbülün mor rengini ve olgunlaştığında boynunun eğilmesini, hüsn-i tâlil yoluyla sümbülün sevgilinin saçına öykünmesi sebebine bağlamıştır. Ceza aracı ise yel olmuştur. Yel, sümbüle dayak atmış ve sümbül morarak boynunu bırakmıştır. Yelin sümbüle dayak atmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Meger zülfüne öykünmüş let urmuş yil ana muhkem

Anunçün cismi gögermiş bırakmış boynını sünbül

Gelibolulu Sürûrî D.- G 279/3

Ey Sevgili! Meğerse sümbül senin saçına öykündüğü için yel ona kuvvetli bir dayak atmış, onun için sümbülün rengi morarmış, boynu eğilmiş.

Hasan Ziyâ’î’nin beytinde ise ceza yöntemi biraz değişmektedir. Sümbül, sevgilinin saçına öykünmesi ihtimaline karşı tehdit edilmiştir. Tehdit, kimi beyitlerde ceza yöntemi olarak kullanılmıştır. Soğanı basmaktan kasıt sümbül soğanını toprağa gömmektir:

³⁵ Yaşar Çağbayır, “Baş”, a.g.e. (2017), s. 162

Ey Ziyâ'î saçına öyküne ger sümbül-i bâğ

Sakın öykünme diyü ana piyâzı basalum

Hasan Ziyâ'î D.- G 282/7

Ey Ziyâî! Eğer bağ sümbülü sevgilinin saçına öykünürse sakın öykünme diye ona soğanı basalım.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin saçlarına öykünen sümbül birçok şâirin kullandığı ceza yöntemiyle cezalandırılmıştır. Bu beyitte sümbül, sevgilinin saçına öykünmüş ve yel onun saçını tel tel yolmuştur. Bu doğal hadise hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Sevgilinin saçına öykünen sümbül, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

O gül yanaklu yârün öykünürmiş saçına çünkim

Yolarsa yoludur pes sümbülün saçını yel tel tel

Edirneli Nazmî D.- G 3931/ 3

Yel, sümbülün saçını tel tel yolarsa yeridir çünkü o gül yanaklı sevgilinin saçına öykünürmüş.

Edirneli Nazmî aşağıdaki beytinde yine aynı ceza yöntemini kullanmıştır. Burada sevgilinin saçına öykünen sümbül yolunma cezası almıştır. Sümbül, saçları yolunarak yola getirilmekle tehdit edilmiştir. Sümbülün çiçeklerini dökülmesi hadisesi hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Sevgilinin saçına öykünen sümbül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Sümbülün saçını ey yüzi gül ko ki yola

Zülfüne öykünür ol çekse nola anı yola

Edirneli Nazmî D.- G 6089/2

Ey yüzü gül! Bırak da rüzgâr sümbülün saçını yolsun, o senin saçına öykündüğü için onu bu vesileyle yola çekmesine şaşılmaz.

Âşık Çelebi'nin beytinde de sevgilinin saçlarına öykünen sümbüle klasik ceza yönteminin uygulandığını görmekteyiz. Burada sümbülün yolunması, reyhanın

çimenlikte ekilmesi hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin saçına ve tüyelerine öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Bunların olmasının sebebi sevgilinin saçına ve tüyelerine öykünmeleridir ama onlar bunun farkında değildir. Sevgilinin saçına ve ayva tüyelerine öykünen sümbül ve reyhan teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünürler hat u zülfüne dimezler mi ‘aceb

Yolalar sünbüli reyhânı çemende ekeler

(Âşık Çelebi D.- G 97/2)³⁶

Sevgilinin saçına ve ayva tüyelerine öykündükleri için sümbülü yolduklarını ve reyhanı bahçede ettiklerini acaba demezler mi?

1.1.4. Menekşe (Benefşe)

Klasik Türk şiirinde menekşe genellikle sevgilinin benine, ayva tüyelerine ve saçına teşbih edilir. Sevgilinin saçına teşbih edilmesinin sebebi ise kokusudur.³⁷ Yapraklarının aşağı doğru eğik olması sebebiyle birçok beyitte üzgün biri gibi tasavvur edilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde menekşenin, sevgilinin saçlarına ve ayva tüyelerine öykündüğünü görmekteyiz.

İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*’nde menekşenin, sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilenleri arasında gûş, attâr, micmer, anber, hokka öğelerini de zikreder.³⁸

1.1.4.1. Menekşenin Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Çalışmamızda örnek gösterdiğimiz beyitlerde genellikle menekşenin başının aşağı doğru eğik oluşu hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünmesi sonucunda aldığı ceza olarak ifade edilmiştir. Menekşe bu bölümde sevgilinin güzellik unsurlarından en çok saçlarına öykündüğü beyitlerle karşımıza çıkmaktadır.

Gelibolulu Sun’î’nin beytindeki gök gök etmek, morartmak anlamına gelir. Menekşenin doğal rengi morken bu beyitte hüsn-i tâlil yoluyla menekşenin mor rengi

³⁶ Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Dîvânı*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3184 Kültür Eserleri 435 ISBN 978-975-17-3405-1, s. 126 (Âşık Çelebi’ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

³⁷ İskender Pala, “Menekşe”, *a.g.e.*, s. 305

³⁸ İskender Pala, “Menekşe”, *a.e.*, s. 305

sevgilinin saçına öykündüğü için aldığı ceza olarak aktarılmıştır. Menekşenin, sevgilinin saçına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Öyküncü zülf-i yâra anunçün benefşenün
Cismini gök gök idüben boynını burdılar

Gelibolulu Sun'î D.- G 38/3

Menekşe, yârin saçına öykündüğü için onun vücudunu gök gök edip boynunu büktüler.

Nâtıkî'nin rubâisinde yapraklar, sevgilinin saçına öykünen menekşeye makas olmuş, yani onu kesmiştir. Menekşenin yaprakları makasa benzetilmiştir. Menekşenin, sevgilinin saçına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Tâ oldı sevâda hâmil evrâk-ı beyâz
Mânend-i hatun bitürmedi sebze riyâz
Öykündigüyçün benefşe sünbül hatuna
Her bir varak oldı başına bir mikrâz

Nâtıkî D.- R. 37

Ey sevgili! Beyaz yapraklar karardı. Bahçeler senin ayva tüylerine benzer bir yeşillik bitirmedi. Menekşe senin sümbül saçına öykündüğü için her bir yaprak onun başına birer makas oldu.

Sehî Bey'in beytinde menekşe sevgilinin saçına öykünmüş ve utançtan başını eğerek cezalandırılmıştır. Hüsn-i tâlil sanatı yapılarak menekşenin yapraklarının ve çiçeklerinin doğası gereği eğik olması onun cezası olarak ifade edilmiştir. Menekşenin utanmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Öyküneli zülfüne yüzi yirlere düşdi
Hacletden eger başını aşığa benefşe

(Sehî Bey D.- G 242/5)³⁹

³⁹ Hakan Yekbaş, **Sehî Bey Divanı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 263 (Sehî Bey'e ait bütün şiirler bu kitaptan alınmıştır.)

Ey Sevgili! Menekşe senin saçına öyküneli yüzü yerlere düştü, utançtan başını eğer.

Bâlî ise aşağıdaki beytinde farklı bir ceza yöntemi kullanmıştır. Sekme kelimesinin kederlenmek anlamı vardır. Menekşenin çiçeklerinin eğik olmasında üzüntülü bir insan yüz ifadesi vardır. Hüsn-i tâlil yapılarak bu kastedilmiştir. Menekşenin sekmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Yârün benefşe zülfine öykünmek istemiş

Miskînün ol imiş çemen içinde sekmesi

(Bâlî D.- G 193/3)⁴⁰

Menekşe, yârin saçına öykünmek istemiş. Zavallının bahçe içinde sekmesi o sebeptenmiş.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçına öykünen menekşenin cezası utançından başını dizine kadar eğmesidir. Hüsn-i tâlil ve teşhis sanatı yapılmıştır. Çiçeklerin aşağı doğru eğilmesi bir insanın başını dizine eğmesi gibi düşünülmüştür. Menekşenin utanması teşhis sanatına örnektir:

Key hatâ kılmış benefşe zülf-i yâra öykünüp

Hacletinden şimdi salmışdur başın zânûsına

Gelibolulu Sürûrî D.- G 396/3

Bir zaman menekşe, hata edip yârin saçına öykündüğü için şimdi utançından başını dizine eğmiştir.

Adnî, menekşenin yapraklarının dışarı doğru olmasını dili dışarı çıkmış gibi tasavvur etmiştir. Burada bu durum hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin saçına öykünmesi sonucunda aldığı ceza olarak ifade edilmiştir. Menekşenin, sevgilinin saçına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

⁴⁰Muhammed Yaşar, “Bâlî Hayatı Edebi Kişiliği Dîvânının Tenkitli Metni (İnceleme-Metin)”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2005, s. 269 (Bâlî’ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Benefşe zülfüne öykündügiyün hâkimi dehrün

Dilin bâzâr içinde gezdürüp çekdi kafasından

(Adnî D.- G 70/6)⁴¹

Ey Sevgili! Menekşe senin saçına öykündüğü için dünyanın hâkimi onun dilini pazar içinde gezdirip kafasından çekti.

1.1.4.2. Menekşenin Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi

Sevgilinin ayva tüylerine öykünen menekşenin, bu bölümde cezalandırıldığını görmekteyiz.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin tannâz hattına öykünen menekşenin cezası ıslanmak olmuştur. Menekşenin utanmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Şebnemden utanup gice gömgök dere batdı

Öykündügiçün bu hat-ı tannâza benefşe

Sehî Bey D.- G 241/7

Menekşe, sevgilinin tannâz hattına öykündüğü için utancından aşırı derecede tere battı.

Vusûlî, sevgilinin hatına öykündüğü için menekşenin deli olduğunu söylemektedir. Sevgilinin ayva tüylerine öykünen menekşe teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ne yüz karasıyla hatuna öyküne-bildi

Gömgök delüdür var-ısa dîvâne benefşe

Vusûlî D.- G 168/2

Ey sevgili, divâne menekşe aşırı derecede delidir, ne yüz karasıyla senin ayva tüylerine ökünebildi?

⁴¹ Osman Kufacı, “Adnî Divanı ve Adnî Divanında Benzetmeler”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 97 (Adnî’ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

1.1.5. Lale

Klasik Türk şiirinde lale, genellikle sevgilinin yanağına ve yüzüne teşbih edilir.⁴²Lâle, Klasik Türk şiirinde daha çok kırmızı renkli olmasıyla ele alınır. Diğer renklerdeki laleler de zikredilmekle beraber, kırmızı lalenin sevgilinin güzellik unsurlarıyla benzerlik yönü daha kuvvetlidir. Çalışmamızın bu bölümünde lale, sevgilinin yüzüne ve yanağına öykünmektedir.

Klasik şiirimizde lale ile kadeh arasında da bağ kurulmakta ve rengi hasebiyle aşığın gözyaşını ve dolayısıyla aşığı da temsil eder.⁴³

Lâle, çalışmamızda incelediğimiz kadarıyla birçok yönden sevgiliye öykünmektedir. Sevgilinin yüzüne ve yanağına öykünmesi ise örneği en çok görülen alanlardır. Sevgiliye çeşitli yönlerden öykünen lale incelediğimiz beyitlerde de en çok kırmızı rengiyle karşımıza çıkmaktadır.

1.1.5.1. Lalenin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Lalenin sevgilinin yüzüne öykünmesinin sebebi güzel görünüşüdür. Sevgilinin yüzüne öykünen lale genellikle renk alarak cezalandırılmıştır. Lâlenin doğal renkleri hüsn-i tâlil yoluyla onun cezası olarak nitelendirilmiştir.

Adnî lâlenin, sevgilinin yüzüne benzemeye çalışmasını ateşte yanmakla cezalandırmıştır. Lâle, kırmızı renginden dolayı ateşte yanmışa benzetilmiştir. Hüsn-i tâlil yoluyla lalenin kırmızı rengi, onun cezası olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin yüzüne öykünen lale teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Yüzüne öykünelden lâle-yi dehr

Oda yakdı düter dahı duhânı

Adnî D.- G 94/5

Ey sevgili! Zamanın lalesi, senin yüzüne öykündüğünden beri ateşte yandı; dumanı bile tütüyor.

⁴² Yavuz Bayram, a.g.e., s. 454-464

⁴³ Yavuz Bayram, a.e., s. 446

Münîrî'nin beytinde lalenin sevgilinin yüzüne benzemesinin cezası mahcup olması olmuştur. Kefen ile beyaz lale kastedilmiştir. Sevgiliye öykünen beyaz lale hüsn-i tâlil yoluyla kefene sarılmıştır. Lalenin mahcup olmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Gül yüzüne lâle öykündüğü özri dileyüp
Geldi dâğ-ı haclet ile boynına takıp kefen

Münîrî D.- T. G 233/3

Ey sevgili! Lale senin gül yüzüne öykündüğü için özür dileyip boynuna mahcubiyet işareti ile kefen takıp geldi.

Le'âlî sevgilinin yüzüne laleleri benzetmiş ve sûsen onu ayıplamıştır. Sûsen, onu sözleriyle zemmederek cezalandırmıştır. Sûsenin şairi ayıplamasında teşhis sanatı görülmektedir:

Benedelden yüzine lâleleri
Sûsen ider bana itâleleri

Le'âlî D.- G 238/1

Ey Sevgili! Yüzüne laleleri benzettiğimden beri sûsen beni ayıplar.

1.1.5.2. Lalenin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Lale, kırmızı rengiyle sevgilinin yanağına öykünmekte, bunun sonucunda jale tarafından saldırıya uğrayarak, gözü kana boyanarak ve hakaret edilerek cezalandırılmaktadır.

Çorlulu Zarîfî, sevgilinin yanağına öykünen laleleri şu şekilde cezalandırmıştır: Lalelerin üzerindeki jaleler taşla benzetilmiş ve hüsn-i tâlil yoluyla lalenin taşlandığı söylenmiştir. Lalelerin, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykündüğün tuyup ruhuna jâle seng ile
İtdi çemende lâlelere çok kara bere

Çorlulu Zarîfî D.- Müf. 41

Ey Sevgili! Jale lalelerin senin yanağına öykündüğünü duyup bahçede laleleri taşla çok yara bere içinde bıraktı.

Revânî, sevgilinin yanağına öykünen lâleyi yabani olarak düşünmüş ve bu yüzden ona hakaret etmiştir. Sevgilinin yanağına öykünen lale teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gelüp şehrinde lâle gül-ruhına

Nola öykünse rüstâyî olur bön

(Revânî D.- G 311/6)⁴⁴

Ey sevgili! Lâle, şehrinde gelip gül yanağına öykünse ne olur? Yabani aptal olur.

Sebzî'nin beytinde cezalandıran kişi sevgilidir. Lale sevgilinin yanağına öykündüğü için sevgili saldırarak onun gözünü kana boyamıştır. Lalenin doğal rengi olan kırmızı, hüsn-i tâlil yoluyla, ifade edilmiştir. Lalenin sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykündi diyü lâle 'izârına hışm ile

Boyadı kana çeşmin o gonca-dehân anun

Sebzî D.- G 429/6

O gonca ağızlı sevgili, lale onun yanağına öykündü diye ona saldırıp gözünü kana boyadı.

Emrî de klasikleşmiş bir ceza vererek, lalelerin üzerine jale yağmasını hüsn-i tâlil yoluyla ifade etmiştir. Ter düşmek "küsmek, gücenmek; incinmek"⁴⁵ anlamlarına gelen bir deyimdir. Lalelerin, sevgilinin yanağına öykünmesinde ve jalelerin lalelere gücenmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

⁴⁴ Ziyâ Avşar, **Revânî Dîvânı**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3145 Kültür Eserleri 428 ISBN 978-975-17-3352-8, Ankara, 2017, s. 358 (Revân'ye ait bütün şiir örnekleri bu kitaptan alınmıştır.)

⁴⁵ Yaşar Çağbayır, "Ter" **a.g.e**, 2017, s. 1651

Öyküdü ol 'izâr-ı 'arak-nâke lâleler
Ter düşdüğine anlara bâ'is bu jâleler

Emrî D.- Muk. 75/1

Laleler, sevgilinin terli yanağına öyküdü. Jalelerin onlara gücenmesinin sebebi budur.

1.1.5.3. Lalenin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin dudağına öykünen laleye hakaret edilerek cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına öykünen laleye hakaret edilmiştir. Sevgilinin dudağına öykünen lale teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kasd idermiş yüz kızardup la'l-i yâre öyküne
Kıpkızıl dîvâne olmuş lâle-i kûhsârı gör

Behiştî D.- G 169/6

Lâle, yüzünü kızartıp yârin dudağına öykünmeye kast edermiş, sen kıpkızıl divâne olmuş dağ lâlesini gör.

1.1.6. Nergis

Nergis, Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin gözüne, yüzüne, tenine ve benine teşbih edilir.⁴⁶ Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin saçına ve gözüne öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin saçına öykünmesi güzel kokusundan dolayıdır.

Nergisin hem şekli göze benzer hem de mitolojiyle bağlantı kurularak sevgilinin gözüne teşbih edilir. Aynı zamanda sevgilinin gözü şehla olması açısından da nergise teşbih edilir.⁴⁷ Araştırmamızda edindiğimiz bilgilere ve alıntıladığımız örnek beyitlere bakıldığında nergis yalnızca şehla göze değil ayrıca kör göze de teşbih edilir.

⁴⁶ Yavuz Bayram, **a.g.e.**, s. 605-618

⁴⁷ İskender Pala, "Nergis", **a.g.e.**, s. 356

1.1.6.1. Nergisin Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Nergis, kokusuyla sevgilinin saçlarına öykünmektedir. Sevgilinin saçına öykünen nergis, saçının yolunmasıyla cezalandırılmıştır.

Edirneli Nazmî'nin beytinde nergis, sevgilinin saçına öykünmüştür ve âşık onu, sabâ rüzgârının saçını yolmasıyla tehdit etmiştir. Nergisin yapraklarının yere düşmesi hüsn-i tâlil yoluyla saçlarının yolunması gibi gösterilmiştir. Sevgilinin saçına öykünen nergis, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Zülf-i yâre öykünürsin diyü gülşende sabâ

Nergisün saçını yolsa yoludur yoldaşlar

Edirneli Nazmî D.- G 1941/2

Ey yoldaşlar! Nergis sevgilinin saçına öykündüğü için sabâ, gül bahçesinde onun saçını yolsa yeridir.

1.1.6.2. Nergisin Sevgilinin Gözüne Öykünmesi

Nergis, narkissos hikâyesinden ve göze benzeyen şeklinden dolayı Klasik Türk şiirinde sevgilinin uzuvlarından en çok gözüne öykünmektedir. Sevgilinin gözüne öykünen nergis sabâ rüzgârı ve hakaret ile cezalandırılmıştır.

Nâtikî, nergisi sevgilinin gözüne öykünmesi sonucunda rüzgârın postunu soymasıyla tehdit etmiştir. Rüzgârın çiçekleri tahrip edip koparması doğal bir hadiseyken burada hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Nergisin ve gülün, sevgilinin gözüne ve dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Çeşmine nergis öykündi gonca la'l-i nâbına

Hükm olundu bâda kim sen bunların postunu soy

Nâtikî D.- G 383/6

Ey Sevgili! Nergis senin gözüne, gonca saf lal gibi dudağına öykündüğü için rüzgâra "Sen bunların postunu soy" diye emir verildi.

Âlî, nergisin sevgilinin gözüne öykünmesini onun özürlü olmasına bağlayarak ayıp ettiği hususunda nergisi uyarmış ve aynı zamanda ona hakaret etmiştir. Nergisin, sevgilinin gözüne öykünerek ayıp etmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Gözüne öyküne ‘ayb itme nerges

Olur ma’zûr olanun fi’li ma’zûr

(Alî D.- G 27/6)⁴⁸

Ey nergis, sevgilinin gözüne öykünerek ayıp etme, özürlü olanın özürlü işi olur.

Edirneli Nazmî, nergisin şaşî göz gibi olan görüntüsünü sarhoş olmasına yormuş, sevgilinin gözüne öykünmesini sarhoşluğundan dolayı yapılan bir edepsizlik olarak tanımlamıştır. Nergisin, sevgilinin gözüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünse güzel gözüne nergis ‘aceb olmaz

Cânâ şu ki ser-mest ola anda edeb olmaz

Edirneli Nazmî D.- G 2505/1

Ey cânan, nergis senin güzel gözüne öykünse tuhaf olmaz. Sarhoş olanda edep olmaz.

1.1.7. Zambak

Klasik Türk şiirinde zambağın benzetildiği birçok unsur vardır. Araştırmamızda edindiğimiz bilgilere göre çalışmamızın bu bölümü kapsamında zambağın yalnızca bir bütün olarak sevgiliye ve sevgilinin burnuna öykündüğünü görmekteyiz.

Aynı zamanda Klasik Türk şiirinde zambak buruna, parmağa, göğüse, çeneye ve kirpiğe de teşbih edilir.⁴⁹

⁴⁸ Fatih Sona “*Alî ve Divâmî (14.-15.YY)*”, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s. 36 (Alî’ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

⁴⁹ Hiclâl Demir, “‘Zambak’ ve Klasik Türk Şiirindeki İzleri”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sayı 27, İstanbul, 2021, s. 135-141

1.1.7.1. Zambağın Sevgiliye Öykünmesi

Kırmızı zambak, rengi ve kokusu dolayısıyla sevgiliye öykünmektedir. Sevgili, sık sık güzel görüntüsü dolayısıyla bir bütün olarak çiçeklere teşbih edilmektedir. Zambak da bu çiçeklerden biridir.

Emrî, gonca ve kırmızı zambağın doğal rengi olan kırmızıyı hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünmeleri sonucunda aldıkları ceza olarak ifade etmiştir. Sevgiliye öykünen gonca ve kırmızı zambak teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gonca ile zambak-ı hamrâ sana öykündiler

Onları bâd eyle urdı oldı agzı burnı kan

Emrî D.- Muk. 345/2

Ey sevgili! Gonca ile kırmızı zambak sana öykündükleri için rüzgâr onları öyle bir vurdu ki ağızları burunları kan oldu.

1.1.7.2. Zambağın Sevgilinin Burnuna Öykünmesi

Zambağın sevgiliye öykünmesinde olduğu gibi sevgilinin burnuna öykünmesi konusunu da yine Emrî ele almış ve sevgilinin burnuna öykünen zambağı jale ve rüzgâr ile cezalandırmıştır

Emrî, aşağıdaki beytinde zambağın üzerine düşen jaleleri sevgilinin burnuna öykünen zambağın cezası olarak tasvir etmiştir. Zambağın, sevgilinin burnuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Düşen jâle degül zanbak senün bînîne öykünmiş

Getürdi bînîsin burnından anun rûzgâr ey gül

Emrî D.- Muk. 288/3

Ey gül! Zambakların üzerine düşen jale değil, zambak senin burnuna öykündüğü için rüzgâr onun burnunu burnundan getirdi; onu pişman etti.

1.1.8. Reyhan

Klasik Türk şiirinde reyhan, kokusu hasebiyle en çok sevgilinin saçına, hattına, kâkülüne ve perçemine teşbih edilir.⁵⁰ Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin saçına

⁵⁰ Yavuz Bayram, a.g.e., s. 720

ve ayva tüylerine öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi ise reyhanın güzel kokusudur.

Klasik Türk şiirinde reyhanın, sık sık sevgilinin saçlarına ve ayva tüylerine teşbih edildiği gibi araştırmamızda da reyhanın yalnızca sevgilinin saçlarına ve ayva tüylerine öykündüğünü görmekteyiz.

1.1.8.1. Reyhanın Sevgilinin Saçına ve Ayva Tüylerine Öykünmesi

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin saçına ve ayva tüylerine öykünen reyhan yalnızca bir beyitte karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki beyitte reyhan sevgilinin ayva tüylerine, sümbül de sevgilinin zülfüne öykünmüş ve çimenlikte ekilerek cezalandırılmıştır. Doğal olarak reyhan bahçeye ekilir, sümbül de toplanırken yolunur. Bu doğal hadiseleri şair hüsn-i tâlil yoluyla ceza olarak ifade etmiştir. Sevgilinin ayva tüylerine ve zülfüne ökünen sümül ve reyhan teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünürler hat u zülfüne dimezler mi ‘aceb

Yolalar sünbüli reyhânı çemende ekeler

Âşık Çelebi D.- G 97/2

Ey sevgili! Bahçede reyhanın ekilmesinin, sümbülün de yolunmasının sebebinin acaba senin ayva tüylerine ve zülfüne öykünmelerinden dolayı olduğunu söylemezler mi?

1.1.9. Yasemin

Yasemin, genellikle sevgiliye, sevgilinin güzelliğine, saçına, tenine, yanağına, ayva tüylerine, yüzüne teşbih edilir.⁵¹ Klasik Türk şiirinde yasemin ile bir de sevgilinin yüzü arasında renk ve görüntü açısından bağlantı kurulur.⁵² Sevgilinin sinesi de yasemine teşbih edilir.⁵³

⁵¹ Yavuz Bayram, **a.e.**, s. 648-659

⁵² Yavuz Bayram, **a.e.**, s. 659

⁵³ Yavuz Bayram, **a.e.**, s. 663

Yasemin, çalışmamızın bu bölümünde yalnızca sevgilinin yanağına öykünmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Yasemin, sevgilinin yanağına rengi ve güzel kokusu ile öykünmektedir.

1.1.9.1. Yaseminin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Yasemin de tıpkı sevgilinin yanağı gibi ak ve hoş kokuludur. Çalışmamızın bu bölümünde yasemin sadece sevgilinin yanağına öykündüğü bir beyitle karşımıza çıkmaktadır.

Gelibolulu Sürûrî, yaseminin selvi ağacına tırmanmasını, sevgiliden korktuğu için selviye dolanması olarak tasavvur etmiştir. Yaseminin selvi ağacına dolaşması doğal bir hadiseyken burada hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Yaseminin korkmasında teşhis sanatı görülmektedir:

Haddine öykündiğiün kakımış ol gonçe-leb

Nergisinden havf idüp çâk serve çıkmış yâsemen

Gelibolulu Sürûrî D.- G 346/2

Yasemin, sevgilinin yanağına öykündüğü için sevgili ona kızmış. Bu yüzden yasemin sevgilinin gözlerinden korkup selviye tırmanmış.

1.1.10. Selvi (Servi)

Selvi, uzun ve ölçülü boyundan dolayı genellikle sevgilinin boyuna teşbih edilir.⁵⁴ Rüzgârda selvinin dallarının ve yapraklarının sallanması da, sevgilinin salınmasına teşbih edilmesine sebep olmuştur.

“Servinin su kenarlarında bulunması ya da suya düşkün olması da divân şiirinde kullanılan bitkisel özelliklerindedir.”⁵⁵

Çalışmamızın bu bölümünde de alışılmışın dışında bir benzetme görmemekteyiz. Çalışmamızda yer verdiğimiz örnek beyitlere bakıldığında selvi bir bütün olarak sevgiliye ve sevgilinin boyuna öykünmekte, bunun sonucunda da cezalandırılmaktadır.

⁵⁴ Yavuz Bayram, a.g.e., s. 869

⁵⁵ Yavuz Bayram, a.e., s. 796

1.1.10.1. Selvinin Sevgiliye Öykünmesi

Selvi, sevgilinin genellikle boyuna ve salınışına öykünür. Bunun sebebi selvinin uzun boylu oluşudur. Ancak selvi bile uzun boyuna ve salınışına rağmen sevgiliye öykünme hakkına sahip değildir ve bu yüzden cezalandırılır. Sevgiliye öykünen selvi beddua ile cezalandırılmıştır.

Manastırlı Celal Bey'in beytinde selvi, sevgiliye öykünmüş ve çınar onun yüzüne karşı beddua etmiştir. Karış vermek deyimi, "beddua etmek"⁵⁶ anlamına gelmektedir. Çınar yaprakları ele benzediği için karış vermek kelimesi kullanılmıştır. Çınar ağacının yapraklarının selviye doğru uzaması selviye karış vermek olarak aktarılmış. Karış kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Çınarın, selviye beddua etmesinde teşhis sanatından yararlanılarak çınar kişileştirilmiştir:

Serv-i nâzum sana öykünitururken yiridür

Serv-i bâğun yüzine karşı karış virse çenâr

Manastırlı Celal Bey D.- G 179/4

Ey Nazlı selvim, bağ selvisi sana öykünürken çınar onun yüzüne karşı beddua etse yeridir.

Revânî'nin beytinde selviye cezalandıran kişi sudur. Selviye gül bahçesinde kılıç çekmiştir. Bu beyitte selvinin cezası ve cezalandıranı diğer beyitlere göre farklıdır. Akarsu, toprağın altından akarken bahçeye, yani toprağın üzerine doğru kıvrılması kılıç çekmek olarak yorumlanmıştır. Bu doğal hadise hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Suyun selviye kılıç çekmesinde teşhis sanatından yararlanılarak su kişileştirilmiştir:

Sana öykündüğüçün serv-i dil-cû

Kılıç çekdi gülistânda ana su

Revânî D.- G 313/1

⁵⁶ Yaşar Çağbayır, "Karış", a.g.e. (2017), s. 838

Ey Sevgili! Gönül arayan selvi sana öykündüğü için su ona gül bahçesinde kılıç çekti.

1.1.10.2. Selvinin ve Selvi Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Selvi, boyu dolayısıyla sevgiliye öykünmektedir ve satılmak, çeşitli rüzgârlarla tahrip edilmek, kesilmek, devrilmek, yasemin tarafından sarılmak gibi cezalara çarptırılmıştır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin uzuvlarından en çok boyuna teşbih edilmiştir ve çalışmamızda da görüyoruz ki sevgilinin özelliklerinden en çok boyuna öykünmektedir.

Edirneli Nazmî'nin beytinde selvi sevgilinin boyuna öykünmüş ve âşık, sevgiliye onu cezalandırmasını söylemiştir. Cezalandıran kişi sevgili olması ve ceza yöntemi dolayısıyla bu beyit diğerlerinden ayrılır. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Öykünürmüş kaddüne serv ana var

Cilveler göster düşür sen anı kes

Edirneli Nazmî D.- G 2749/3

Ey sevgili! Selvi senin boyuna öykündüğü için sen onun yanına var, cilve göster ve onu düşür; sonra da onu kes.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyuna öykünen selviye hakaret edilmiştir. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kaddüne öykünenlere gülşende başdur

Serv-i çemen⁵⁷ efendi katı nâ-tırâşdur

(Kabûlî D.- Müf. 101)⁵⁸

Ey efendim! Çemen selvisi senin boyuna öykünenlerin en başındadır. Çemen selvisi kaba sabadır.

⁵⁷ Metinde “serv ü çemen” olarak geçmektedir.

⁵⁸ Mustafa Erdoğan, “Kabûlî İbrâhim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkritli Metin-Dizin) Cilt 1, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 837 (Kabûlî'ye ait bütün şiirler bu çalışmadan alınmıştır.)

Sevgilinin boyuna benzemeye çalışan selviye aşağıdaki beyitte gözdağı verilmiştir. Kendisini sevgilinin boyuna benzeten selvi, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Bâğda kâmet-i dildâra özün benzetme

Tayanup toğrulığına igen iy serv-i bülend

(Şemsi Paşa D.- G 39/3)⁵⁹

Ey uzun selvi! Doğruluğuna çok güvenip de bağda sevgilinin boyuna kendini benzetme.

Edirneli Nazmî, sevgilinin boyuna öyküenin selvi olduğunu ve öykünmemesinin daha iyi olacağını söylemekte, ona hakaret etmektedir. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Yüce boyuna servdürür öykünen ancak

Öykünmese yigdi yine öykünmesi alçak

Edirneli Nazmî D.- G 3326/1

Ey sevgili! Senin boyuna öykünen selvidir, ancak yine de öykünmemesi yeğdir; öykünmesi alçakçadır.

İshak Çelebi'nin beytinde sevgilinin boyuna benzeme isteği olan selvi ve cınara gözdağı verilmiştir:

Benzeye sanman nihâl-i kaddine nice kim

El bir idüp ayagın muhkem basa serv u çenâr

(İshak Çelebi D.- G 59/2)⁶⁰

⁵⁹ Mehmet Akkaya, “Şemsi Paşa Divânı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)”, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 257 (Şemsi Paşa'ya ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

⁶⁰ Ali Yıldırım, “İshak Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Edisyon Kitiği)”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1991, s. 102 (İshak Çelebi'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Selvi ve çınarın sevgilinin dal gibi boyuna benzediğini sanmayın, el birliği edip ayaklarını denk alsınlar.

Kabûlî'nin beytinde sevgilinin boyuna öyküner selviye bizzat sevgili tepki vermiş ve ona hakaret etmiştir:

Görüp salınduğın servün fezâda didi kadd-i yâr
Bize öykünmek istersin bire yabanun alçağı

Kabûlî D.- G 421/5

Sevgilinin boyu, selvinin gökte salındığını görüp dedi ki “Bre yabanın alçağı bize mi öykünmek istersin?”

Gelibolulu Sürûrî sevgilinin boyuna benzeme çabasında olan selviyi tehdit etmiştir:

Kadd-i yâra benzeyüm diyü hemîşe serv-i râst
Pây-ı çûbin ile bustân içre belâlanmasun

Gelibolulu Sürûrî D.- G 325/2

Doğru selvi, daima yârin boyuna benzeyeyim diye ayağının çöpü ile bostan içinde bela bulmasın.

Çorlulu Zarîfi'nin beytinde selvi, sevgilinin boyuna öykünmüş ve hazan ile devran selviyi yerinden söküp dal dal kırarak onu cezalandırmıştır. Hazan rüzgârının selviyi yerinden sökmesi doğal bir hadiseyken hüsn-i tâlil yoluyla ifade edilmiştir. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Kaddüne serv-i sehî öykündüğüne incinüp
Kal' idüp dest-i hazânla sıdı devrân şâh şâh

Çorlulu Zarîfi D.- G 46/4

Ey Sevgili, doğru selvi senin boyuna öykündüğü için devran buna incinip hazan eliyle selviyi yerinden söküp dal dal kırdı.

Emrî'nin, beytinde sevgilinin boyuna öykünen selvinin cezası aşığın ahının rüzgârıyla sarsılmak olmuştur. selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kaddüne öykündüğüçün serv-i gülzâr-ı cihân

Eyle sarsar bâd-ı âhum anı ditrer her zamân

Emrî D.- G 361/1

Ey sevgili! Cihanın gül bahçesinin selvisi senin boyuna öykündüğü için âhımın rüzgârı onu öyle sarsar ki her zaman titrer

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde sevgilinin boyuna öykünen selvi dalının cezası sarsar rüzgârı tarafından tahrip edilmek olmuştur. Doğal bir hadise olan sarsar rüzgârının selviyi sarsması, burada hüsn-i tâlil yoluyla selvinin sevgilinin boyuna öykünmesi sonucu aldığı ceza olarak ifade edilmiştir. Selvi dalının, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kaddüne öykündi diyü bâd-ı sarsarlar esüp

Şâh-ı servi gâh silker gâh sarsar oldılar

Gelibolulu Sürûrî D.- G 125/2

Ey Sevgili! Selvi dalı senin boyuna öykündü diye sarsar rüzgârları esip onu kâh silker kâh sarsar oldular.

Münîrî'nin beytinde de selvinin cezası sabâ rüzgârı tarafından tahrip edilmek olmuştur. Aldığı darbelerle kuru bir ağaca dönmüştür. Bu doğal durum hüsn-i tâlil yoluyla ifade edilmiştir. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Serv kaldı turduğı yerde kuru ağaç gibi

Kaddüne öykünmegın şol denlü let k'urdu sabâ

Münîrî D.- T. G 8/2

Ey Sevgili! Selvi senin boyuna öykündüğü için sabâ rüzgârı ona o kadar vurdu ki selvi durduğı yerde kuru ağaç gibi kaldı.

Üsküdarlı Aşkî, sevgilinin boyuna öykünen selviye sabâ rüzgârı aracılığıyla ceza vermiştir. Sabâ rüzgârının selviyi sarsması doğal bir hadiseyken burada hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Bâğda serv senün kaddüne öykündüğüçün

İrişüp bâd-ı sabâ urdı bir iki sadme

(Üsküdarlı Aşkî D.- G 466/2)⁶¹

Ey Sevgili! Selvi bağda senin boyuna öykündüğü için sabâ rüzgârı ulaşıp ona bir iki darbe vurdu.

Hilâlî'nin beytinde yaseminin bitkilerin etrafına dolanan sarmaşık gibi olan yapısı selviye verilen ceza olarak ifade edilmiştir. Sevgiliye öykünüp naz ile salınan selvi, yasemin tarafından kuşatılarak cezalandırılmıştır. Yaseminin selviye dolaşması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Sevgilinin boyuna öykünen selvi teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kadd-i yâre öykünüb salındı nâz ile diyü

Dil uzadub serv-i bâlâya tolaşdı yâsemin

(Hilâlî D.- G 74/3)⁶²

Uzun selvi, sevgilinin boyuna öykünüp naz ile salındı diye yasemin ona dil uzatıp dolaştı.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin boyuna öykünen selvi âşık tarafından tehdit edilmiştir. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

⁶¹ Süreyya Uzun, “Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 590 (Üsküdarlı Aşkî'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

⁶² İsmet Şanlı, “Hilâlî Divânı (Metin-Çeviri-Tahlil)”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1999, s. 54 (Hilâlî'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Boyına öykünürsin sevdüğümün

Göreyin sîni iy serv onme bitme

Edirmeli Nazmî D.- G 5585/ 3

Ey selvi! Sen benim sevdiğimin boyuna öykünürsün, önüme çıkma da seni göreyim.

Sebzi, selviyi sevgilinin boyuna benzediği için bağdan ayırıp satmakla cezalandırmıştır. Sevgilinin boyuna öykünen selviyi satmak, farklı bir cezalandırma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Selvinin, bağdan ayrılıp satılması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır:

Kâmetüne benzedüğü-çün eyâ şimşâd-kad

Bâğdan servi çıkarup bâğbân zîbâ satar

Sebzî D.- G 180/5

Ey şimşir boylu sevgili! Selvi senin boyuna benzediği için bağcı onu bağdan çıkarıp süs olarak satar.

Ümîdî Ahmet'in beytinde selviyi cezalandıran yine sabâ rüzgârıdır fakat bu sefer tahrip etmemiş, serzenişte bulunmuştur. Sabâ rüzgârının selviye serzenişte bulunması teşhis sanatına örnektir:

Öykünür kâmetine diyü Ümîdî yârun

Serzeniş kıldı sabâ serv-i hırâmâna birez

Ümîdî Ahmet D.- Müf. 4

Ey Ümîdî! Selvi, yârin boyuna öykündüğü için sabâ rüzgârı yürüyen selviye biraz serzenişte bulundu.

Aşağıdaki beyitte rüzgârın, selvinin boyunu eğmesi doğal bir hadiseyken hüsn-i tâlil yapılarak onun cezası olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin boyuna öykünen selvi klasik bir yöntem olan rüzgârla cezalandırılmıştır fakat bu sefer eğilerek itibarı düşürülmüştür. Sevgilinin boyuna öykünen selvi teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kaddüne öykünüp serv yalının itdi alçak
Bir pâre yili yatdı başı dahi hevâda

Sehî Bey D.- G 224/5

Ey sevgili! Selvi senin boyuna öykündüğü için rüzgâr onu bir parça eğerek itibarını düşürdü.

Manastırlı Celal Bey'in beytinde yine farklı bir cezalandırma yöntemi görmekteyiz. Hazan rüzgârı, sevgilinin boyuna öykünen selviye sitem etmiştir. Hazan rüzgârının selviye sitem etmesinde teşhis sanatından yararlanılmış, hazan rüzgârı kişileştirilmiştir:

Boynın eğmiş öykünürken kaddine serv-i sehî
Var ise olmuş durur bâd-ı hazândan serzeniş

Manastırlı Celal Bey D.- G 304/2

Ey Sevgili! Dik selvi boynunu eğmiş senin boyuna öykünürken hazan rüzgârı ona sitem etti.

Yasemin, sarmaşık gibi uzayıp ağaçların veya konutların etrafına dolaşan bir çiçektir. Bu sebeple Bâkî de sevgilinin boyuna öykünen bağ selvisini, etrafına yasemin dikerek cezalandırmıştır. Yaseminin, selvinin etrafına dolaşması doğal bir durumken bunu hüsn-i tâlil yoluyla ifade etmiştir. Sevgilinin boyuna öykünen selvi teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünür sen serv-i sîm-endâma benzer serv-i bâg
Yâsemenler dikdiler tolaşdılar endâmına

Bâkî D.- G 457/3

Ey Sevgili! Bağ selvisi senin gibi bir gümüş endamlı selviye öykünmüşe benzer. Bu yüzden yaseminler dikilip selvinin endamına dolaştı.

Gelibolulu Sun'î'nin beytinde akarsuyun selviyi yerinden sökmesi olayı, hüsn-i tâlil yoluyla selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Selvi,

sevgilinin boyuna öykündüğü için bu şekilde ceza almıştır. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kaddüne öykündügiyçün serv-i bâgın itdi kast
Cûybâr ey serv-i gül-ruhsâr ayagın almaga

Gelibolulu Sun'î D.- G 169/4

Ey Gül Yanaklı Selvi! Bağ selvisi senin boyuna öykündüğü için akarsu onun ayağını yerden kesmeye kast etti.

1.1.11. Şimşir (Şimşâd)

Selvi gibi şimşâd da genellikle sevgilinin boyuna teşbih edilir, boyu ile karşılaştırılır. Klasik Türk şiirinde şimşâd, genellikle sevgilinin boyuna teşbih edilmekteyken çalışmamızın bu bölümünde de şimşirin sevgilinin boyuna öykündüğünü görmekteyiz.

“Dîvân şiirinde temel işlevi, sevgilinin boyu ile ilgili benzerliğine dayandırılan şimşâdın anlam çerçevesi “boy, sevgili, memdûh, âşık, hizmetçi, Mevlevî, turrâ, zülf” kelime ve kavramlarından oluşmaktadır.”⁶³

1.1.11.1. Şimşirin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Şimşâd, boyu dolayısıyla sevgilinin boyuna teşbih edilmektedir fakat buna layık görülmediği için cezalandırılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyuna öykünen şimşâd ölüp ateşlerde yanma bedduası almıştır. Âşık bazen hiçbir ceza vermese bile beddua ederek cezanın Allah'tan gelmesini beklemiştir. Şimşâdın kesilerek ateşte yakılması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Şimşâdın, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kadd-i yâra öykünürmişsin eyâ şimşâd sen
Göreyin ‘ömrün kesilsün ‘âkıbet odlara yan

Gelibolulu Sürûrî D.- G 351/4

⁶³ Yavuz Bayram, a.g.e., s. 900

Ey şimşâd! Sen sevgilinin boyuna öykünürmüşsün, ömrünün sona erdiğini göreyim, sonunda ateşlerde yan.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyuna öykünen şimşâda hakaret edilmiştir. Şimşâdın, sevgilinin boyuna öykünmesinde ve küstah olmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Bu serv-i kametüne öykünür imiş şimşâd

Hemîşe tağda büyüyen olur meger güstâh

Gelibolulu Sürûrî D.- G 65/3

Ey sevgili! Şimşâd, senin selvi boyuna öykünürmüş; meğer dağda büyüyen her zaman küstah olurmuş.

Gelibolulu Sürûrî, şimşâdı dağ Türkü olarak görmekte, sevgilinin boyuna öykündüğünde ona hakaret etmektedir. Sevgilinin boyuna öykünen şimşâd teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünürse kaddüne şimşâd ger şehriilenüp

Anma bana şol yabanda büyümiş tag Türkini

Gelibolulu Sürûrî D.- G 446/4

Ey Sevgili! Eğer şimşâd şehriilenip senin boyuna öykünürse şu yabanda büyümüş dağ Türkünü bana anma.

1.1.12. Çam Ağacı (Sanavber)

Sanavber genellikle sevgilinin boyu için bir teşbih unsurudur. ⁶⁴Sanavberin de benzetme unsuru selvi ve şimşâd gibi genellikle sevgilinin boyu dışına çıkmamıştır. Çalışmamızın bu bölümünde sanavberin, sevgilinin boyuna ve salınışına öykündüğünü görmekteyiz.

Sanavber, Klasik Türk şiirinde en çok sevgilinin boyuna teşbih edilirken Yavuz Bayram'ın: “Sanavberin taranan Türkçe dîvânlarda geçtiği beyitler dikkate

⁶⁴ İskender Pala, “Sanavber”, a.g.e, s. 390

alındığında, dîvân şiirindeki anlam çerçevesini oluşturan kelime ve kavramlar; “*sevgilinin boyu, kemân, uzun ömür, isyânkâr kimse, sevgili, âşık, hizmetçi, üftâde, dîvâne, emîr, zülf ve tûğ*”dur.”⁶⁵ ifadelerinden anlaşılıyor ki daha birçok ögeye teşbih edilmektedir.

1.1.12.1. Çam Ağacının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Sanavber, uzun boyundan dolayı Klasik Türk şiirinde sevgilinin uzuvlarından en çok boyuna öykünmektedir. Sevgilinin boyuna öykünmesi, başına kötü şeyler gelmesine sebep olmuştur. Sevgilinin boyuna öykünen çam ağacının cezası hançere saplanmak, ocakta yakılmak, utanmak olmuştur.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyuna öykünmek isteyen sanavber hançerlere saplanmakla tehdit edilmiştir. Söğüdün de selvinin de yaprakları sivridir, bu yüzden hançere benzetilmiştir:

Serv-kaddine sanavber dilberün öykünmesün

Bîd-veş hancerlere sancılsun eylerse hilâf

Edirneli Nazmî D.- G 3230/2

Sanavber, dilberin selvi boyuna öykünmesin; eğer bir terslik yaparsa söğüt gibi hançerlere saplansın.

Emrî'nin beytinde ise sanavber, sevgilinin boyuna öykündüğü için ocakta yanmakla cezalandırılmıştır. Çam ağacının ocakta yakılması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgilinin boyuna öykünen sanavber teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Sanevber kaddine öyküندی Emrî

Getürüp şehre yaktılar ocağa

Emrî D.- G 483/5

Ey Emri! Sanavber sevgilinin boyuna öykündüğü için onu şehre getirip ocakta yaktılar.

⁶⁵ Yavuz Bayram, a.e.g., s. 933

Nâtıkî'nin aşağıdaki rubaisinde gül sevgilinin yanağına, sanavber de sevgilinin boyuna öykündüğü için utanarak cezalarını bulmuşlardır. Gülün ve sanavberin utanmasında teşhis sanatı görülmektedir:

Lâf ursa kadünle olsa 'ar 'ar güstâh
Mevzûn idemez tabiâtın her güstâh
Öykünse ruhuna gül sanavber kadüne
Şermende olur gül ü sanavber güstâh

Nâtıkî D.- R. 18

Ey Sevgili! Ar'ar senin boyuna laf atsa küstahdır, küstahlar doğru olamazlar. Eğer gül senin yanağına, sanavber de boyuna öykünse gül ve sanavber küstahlık ettiği için utanmış olurlar.

1.1.12.2. Çam Ağacının Sevgilinin Salınışına Öykünmesi

Çam ağacının, bu bölümümüzde sevgilinin salınışına öykünmesi hususunu yalnızca Bâkî ele almıştır.

Bâkî'nin beytinde sevgilinin salınmasına öykünen sanavber ayağı kırılarak cezalandırılmıştır. Sanavberin, sevgilinin salınışına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Şimşâd-ı hoş-hırâmına ol servün öykünüp
Reftâre gelse pâ-y-ı sanavber şikest olur

Bâkî D.- G 98/6

Sanavber, o selvinin hoş salınışına öykünüp yürüse ayağı kırılır.

1.1.13. Karaağaç (Nârven)

Nârven, genellikle sevgilinin boyu için bir teşbih unsurudur.⁶⁶ Nârven de tıpkı diğer birçok ağaç gibi Klasik Türk şiirinde sevgilinin boyuna öykünür ve

⁶⁶ Yavuz Bayram, a.g.e., s. 946

araştırmamızda edindiğimiz bilgilere göre nârvenin çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin yalnızca boyuna öykündüğü beyitlere rastlamaktayız.

1.1.13.1. Karaağacın ve Karaağaç Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Klasik Türk şiirinde nârven, sevgilinin boyuna sık sık teşbih edilirken, sevgilinin boyuna öykünmesi hususunda birkaç örneğe rastlamaktayız. Nârven ve nârven dalının yalnızca sevgilinin boyuna öykündüğünü görmekteyiz. Bunun sonucunda kuşların başına üşüşmesi, yürüyemez olması için beddua alması, selvi tarafından saldırıya uğraması gibi cezalara çarptırılmıştır.

Münîrî'nin beytinde kuşların narvene tünemesi doğal bir hâdise iken şair, bu durumu hüsn-i tâlil yoluyla, nârvenin sevgilinin boyuna öykünmesi sebebine bağlamıştır. Nârvenin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Serv-i bâlâ kaddüne öykündüyise nârven

Üşüp iderler gulûv başına her murg-ı çemen

Münîrî D.- T. G 224/1

Ey Sevgili! Nârven senin uzun boyuna öykündüğü için bahçedeki bütün kuşlar onun başına üşüşüp saldırırlar.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin boyuna öykünen nârvene beddua edilmiştir. Nârven doğası gereği yürüyemezken burada hüsn-i tâlil yoluyla yürüyememesi sevgilinin boyuna öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Zsevgilinin boyuna öykünen nârven teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünürse kaddine ol serv-i nâzun nârven

Nâ-revâdur göreyin kim ola anı nâ-revân

Edirneli Nazmî D.- G 4869/3

Nârven, o nazlı selvinin boyuna öykünmeye layık değildir. Eğer öykünürse onun yürüyemez olduğunu göreyim.

Adnî farklı bir ceza yöntemi uygulamış ve selvi, sevgilinin boyuna benzemeye çalışan nârvene saldırarak onu cezalandırmıştır. Selvinin kızmasında teşhis sanatından yararlanılarak selvi kişileştirilmiştir:

Öykündügince boyuna gülşende nârven

Hışm idüp ana başını serv-i revân salar

Adnî D.- G 16/6

Narven, gül bahçesinde sevgilinin boyuna benzemeye çalıştığında yürüyen selvi kızıp ona başını salar ve saldırır.

Nârven dalının sevgilinin boyuna öykünmesini Edirneli Nazmî narven dalına beddua ederek cezalandırmıştır:

Kaddüne benzetmek ey serv-i revânüm kaddini

Nâ-revâdur nâ-revân olsun nihâl-i narven

Edirneli Nazmî D.- G 4902/3

Ey Yürüyen selvim! Senin boyunu nârven dalına benzetmek layık değildir, eğer benzetilirse nârven dalı yürüyemez olsun.

1.1.14. Çınar (Çenâr)

Çınar, Klasik Türk şiirinde diğer birçok ağaç gibi sevgilinin boyuna teşbih edilmekle beraber aynı zamanda yapraklarının ele benzemesi hasebiyle sevgilinin ellerine de teşbih edilmiştir.⁶⁷ Çınarın kabuğu soyulduğu için Anadolu’da Kavlağan ağacı derler.⁶⁸

Klasik Türk şiirinde çınarın teşbih edildiği unsurlar genellikle sevgilinin eli ve boyu iken Yavuz Bayram, çınarın teşbih edildiği farklı öğelere de değinmektedir: “Çınarın dîvân şiirindeki anlam çerçevesinin genel olarak, “*sûfi, derviş, pîr, du’â eden kimse, âşık, hizmetçi, güzel, rakkâse, gönül, boy, el, avuç, pençe, nahl-i mâtem*” gibi kelime ve kavramlardan oluştuğu söylenebilir.”⁶⁹

⁶⁷ Ahmet Talat Onay, “Çenâr”, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal Kurnaz), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2021, s. 104

⁶⁸ Ahmet Talat Onay, “Çenâr” *a.e.*, s. 103

⁶⁹ Yavuz Bayram, *a.g.e.*, s. 918

Araştırmamızda edindiğimiz bilgilere ve alıntıladığımız örnek beyitlere bakıldığında çalışmamızın bu bölümünde çınarın, sevgiliye ve sevgilinin boyuna öykündüğünü görmekteyiz.

1.1.14.1. Çınarın Sevgiliye Öykünmesi

Çınar, bir bütün olarak sevgiliye boyu yönüyle öykünmekte ve bu yüzden cezalandırılmaktadır.

Behiştî, sevgiliye öykünen çınara sevgiliye öykünmemesini söyler, onun gibi güzel gölgelinin çok olduğunu ve onun gibi sevgiliye öykünenlerin başına iş geldiğini kast etmektedir. Sevgiliye öykünen çınara gözdağı vermektedir. Sevgiliye öykünen çınar teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gel ol serv-i revâna ey çenâr öykünmeden el çek

Senün gibi çoğ olur bu cihânda gölgesi gökçek

Behiştî D.- G 270/1

Ey çınar! Gel de yürüyen selviye öykünmekten elini çek. Bu dünyada senin gibi gölgesi güzel olan çok olur.

1.1.14.2. Çınarın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Çınar, uzun boyu dolayısıyla sevgilinin boyuna teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde çınar yalnızca sevgilinin boyuna öykünmektedir. Çınarın, sevgilinin boyuna öykünmesi hususunda pek çok örnek bulunur. Sevgilinin boyuna öykünen çınar ayağı kesilmek, derisi soyulmak, gözdağı verilmek ve yolunmak ile cezalandırılmıştır.

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde çınar, sevgilinin boyuna öykünmüş ve ayağı kesilmiştir. Çınarın kesilmesi doğal bir durumken burada hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Çınarın, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Kaddüne öykünder kesdiler çenârun pâyini

Balta urdu kendü ayağına ey serv-i revân

Gelibolulu Sürûrî D.- G 351/2

Ey yürüyen selvi! Çınar kendi ayağına balta vurdu, senin boyuna öykündüğü için onun ayağını kestiler.

Çınar her yıl kabuk değıştiren bir ağaçtır. Bu beyitte çınar ağaçlarının kabuğunun soyulması derisinin yüzülmesi olarak tâbir edilmiştir. Bu doğal bir hâdise iken hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Sevgilinin boyuna öykünen çınar teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykündüğü-çün kâmet-i bâlâna yiridür

Her yıl soyulursa derisi şöyle çenârun

Münîrî D.- T. G 168/4

Ey sevgili! Çınar, senin uzun boyuna öykündüğü için her yıl derisi soyulsa yeridir.

Manastırlı Celal Bey ise çınarın sevgilinin boyuna öykünmesine tehdit yoluyla karşılık vermiştir. Sevgilinin boyuna öykünmesi ihtimaline karşı nergis ve gül, ona göz kulak olmakla görevlendirilmiştir. Nergisin şekli göze, gülün şekli ise kulağa benzer. Göz kulak olmak tabiri ile bu duruma da atıf yapılmıştır. Nergis ve gülün çınara göz kulak olmasında teşhis sanatından yararlanılarak nergis ve gül kişileştirilmiştir:

Tûbâ kadine cânı mı var öyküne çenâr

Sahn-ı çemende nergis ü gül göz kulag ola

Manastırlı Celal Bey D.- G 568/3

Ey sevgili! Nergis ve gül bahçede çınara göz kulak olsun, onun senin tûbâ boyuna öykünmeye canı mı var?

Sebzî'nin aşağıdaki beytinde çınar, sanavber gibi yolunmakla tehdit edilmiştir. Eğer sevgilinin boyuna öykünmekten vazgeçmezse yolunacaktır. Sanaver, yıl boyunca

yapraklarını dökerek değiştirir. Burada sanavberin yolunmasından kast edilen yaprak değiştirmesidir. Bu doğal bir hadise iken hüsn-i tâlil yapılarak sanavberin sevgilinin boyuna öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Çınara da bu durum örnek verilerek tehdit edilmiştir fakat çınar da her yıl sonbaharda yapraklarını döken bir ağaçtır. Aynı şekilde çınar için de hüsn-i tâlil yapılmıştır:

Sanevber-veş yonılmak istemezsen râstî bu kim
Nigârün kaddine öykünmeden gel ey çenâr el çek
Sebzî D.- G 475/3

Ey Çınar! Doğrusu bu ki sanavber gibi yolunmak istemezsen sevgilinin boyuna öykünmekten vazgeç.

1.1.15. Hurma Ağacı (Nahl)

Nahl hurma ağacı demektir. Bal mumu ve gümüşten yapılan yapay bir ağaca da nahl denir. Sevgilinin uzun boyuna teşbih edilir.⁷⁰, Farklı anlamlara gelse de çalışmamızda yer alan beyitlere bakıldığında uzun boylu ağaç yahut hurma ağacı yerine kullanıldığını görmekteyiz. Çalışmamızın bu bölümünde nahlin, sevgilinin boyuna ve dudağına öykünmesi hususunda örnek bir beyit bulunmaktadır. Nahlin, sevgilinin dudağına öykünmesinden kasıt nahl ağacının meyvesinin sevgilinin dudağına öykünmesidir.

1.1.15.1. Hurma Ağacının Sevgilinin Dudağına ve Boyuna Öykünmesi

Nahlin, sevgilinin dudağına öykünmesinden kasıt ağacın meyvesinin yani hurmanın sevgilinin dudağına öykünmesidir. Hurma, tadı ve görünüşü dolayısıyla sevgilinin dudağına Klasik Türk şiirinde sık sık teşbih edilmiştir fakat sevgilinin dudağına öykünmesi ve bunun sonucunda ceza alması hususunda yalnız bir beyit örneğine rastlamaktayız.

Aşağıdaki beyitte şair, nahli sevgilinin dudağına ve boyuna öykünmesi ihtimaline karşı tehdit etmiştir. Nahlin meyvesi silkelenerek toplanır. Burada hüsn-i tâlil yoluyla bu durum sevgilinin boyuna öykünen nahl ve dudağına öykünen hurmanın

⁷⁰ Ahmet Talat Onay, "Nahl" a.g.e., s. 279

cezası olarak tasavvur edilmiştir. Nahlin, sevgilinin boyuna ve dudağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

La'lün ile kaddüne öykünse nahl-i mîve-dâr
Şöyle silker sarsar âhum kalmaz anda berg ü bâr

Emrî D.- G 94/1

Ey sevgili! Meyveli nahl senin dudağına ve boyuna öykünse onu şöyle bir silker, onda meyve ve yaprak bırakmazdım.

1.1.16. Tûbâ

Tûbâ, cennette bulunan dalları aşağıda kökü ise yukarıda olan bir ağaçtır. Gövdesinin altın, dallarının mercan, yapraklarının zümrüt olduğu rivayet edilir. Diğer birçok ağaçta olduğu gibi Tûbâ da genellikle sevgilinin boyu için teşbih unsurudur.⁷¹ Çalışmamızın bu bölümünde de Tûbâ'nın, sevgilinin boyuna öykündüğü beyit örneklerine rastlamaktayız.

1.1.16.1. Tûbânın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Tûbâ, uzun boyundan dolayı sevgilinin boyuna teşbih edilmektedir. Tûbâ, sevgilinin boyuna öykünmesi sonucunda boyunun kısalmasıyla cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyuna öykünen tûbânın cezası boyunun kısalıp tepetaklak olmasıdır. Tûbânın tepetaklak olması tabii bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Tûbânın, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Kad-i bâlâna öykünmiş işitdüm ben bir âh itdüm
Bunaldı kâmet-i tûbâ anun-çün ser-nigûn oldu

Mehdî D.- G 528/3

Ey sevgili! Tûbânın senin uzun boyuna öykündüğünü duydum ve bir ah ettim ki Tûbâ bunaldı, onun için tepetaklak oldu.

Yakînî, aşağıdaki beytinde sevgilinin boyuna öykünen tûbâyâ hakaret etmiştir. Sevgilinin boyuna öykünen Tûbâ teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

⁷¹ İskender Pala, "Tûbâ", **a.g.e.**, s. 459

Nihâl-i kâmet-i mevzûn-ı yâra öykünmiş

Ne alçak olduğımı bildünüz mi tûbânun

(Yakînî D.- G 102/4)⁷²

Tûbâ, sevgilinin ölçülü dal gibi olan boyuna öykünmüş. Onun ne kadar alçak olduğunu gördünüz mü?

1.1.17. Sidre

Sidre, Arabistan kirazı anlamına gelir. Gökyüzüne yükselenlerin çıktığı son noktadır. Miraç gecesini Peygamberimiz de oraya kadar ulaşmıştır. Sidre, cennetin yanındadır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin boyu sidreye teşbih edilir.⁷³ Sidre de Klasik şiirimizde diğer birçok ağaç gibi sevgilinin boyuna teşbih edilmekte ve sevgilinin boyuna öykündüğünde cezalandırılmaktadır.

1.1.17.1. Sidrenin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Sevgilinin boyuna öykünen sidre, selvinin sidreye başını salmasıyla cezalandırılmıştır.

Sehî Bey'in beytinde sevgilinin boyuna öykünen sidre, selvinin ona başını salmasıyla cezalandırılmıştır. Selvinin başını salması dallarının sidreye doğru eğilmesi demektir. Bu doğal durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Tûbânın, sevgilinin bboyuna öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Tûbâ boyuna sidrenün öykündüğün görüp

İncinme ile başını serv-i revân salar

Sehî Bey D.- G 65/4

Ey sevgili! Yürüyen selvi, sidrenin senin Tûbâ boyuna öykündüğünü görünce incinip ona başını salar.

⁷² Ömer Zülfe, *Yakînî Dîvân İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3187 Kültür Eserleri 438 ISBN 978-975-17-3418-1, Ankara, 2009, s. 210 (Yakînî'ye ait tüm şiir örnekleri bu kitaptan alınmıştır.)

⁷³ İskender Pala, "Sidre", *a.g.e.*, s. 404

1.1.18. Ar'ar

Dağ selvisi anlamına gelen ar'ar, Klasik Türk şiirinde diğer birçok ağaç gibi sevgilinin boyuna teşbih edilir.⁷⁴ Bunun sebebi ar'arın uzun boylu olmasıdır. Çalışmamızın bu bölümünde ar'arın sevgilinin boyuna öykündüğünü görmekteyiz. Ar'ar da diğer ağaçlar gibi sevgilinin boyuyla karşılaştırıldığında sevgilinin boyu ondan üstün gelir. Sevgilinin boyuna öykünen ar'ar cezalandırılmıştır.

1.1.18.1. Ar'arın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Manastırlı Celal Bey'in beytinde sevgilinin ayrılık derdine ateş, gözünün rengine kül, boyuna ise ar'ar öykünmüş; bu sebepten ar'ar ölümle tehdit edilmiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen kül ve ar'ar teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gam-ı hecrüne nâr öykünmek istermiş gözine kül

Ber-â-berlik satar kaddüne 'ar'ar başına toprak

Manastırlı Celal Bey D.- G 323/4

Ey sevgili! Senin ayrılığının derdine ateş, gözüne de kül öykünmek istermiş; ar'ar ise senin boyun ile kendini bir tutar, bu yüzden onun toprak başına.

1.2. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN GÖKYÜZÜ VE TABİAT UNSURLARINA VERİLEN CEZALAR

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarına en fazla teşbih edilen unsurlardan biri de gökyüzü ve tabiat unsurlarıdır.

Çalışmamızın bu bölümünde bu konu ay, hilal, güneş, felek, şebnem/jale, bulut, seher, su, zezem, âb-ı hayat konuları ele alınmıştır.

Klasik Türk şiirinde ay ve güneş genellikle sevgilinin yüzüne, alınına, yanağına vs. teşbih edilirken hilal, sevgilinin kaşlarına teşbih edilir. Felek ile genellikle sevgilinin güzelliği arasında bağlantı kurulur.

⁷⁴ İskender Pala, "Ar'ar", a.e., s. 25

Bulut Klasik şiirimizde sevgilinin saçına teşbih edilir. Seher ise sevgilinin aydınlık ve parlak olan güzellik unsurlarının çoğuna teşbih edilir.

1.2.1. Ay (Mâh)

Ay, Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından yanağına, yüzüne ve alınına teşbih edilir. Sevgilinin yanağı, yüzü ve alını da ay gibi aydınlık, parlak ve güzeldir. Aynı zamanda sevgilinin kendisi de aydır.⁷⁵ Çalışmamız çerçevesinde bu bölümde ayın sevgiliye; sevgilinin güzelliğine, yüzüne, alınına, kaşlarına ve yanağına öykündüğü beyitlere rastlanmıştır.

“Sevgilinin yüzüne ait bir unsur olan ayva tüyü nitelikleriyle bolca teşbih ve mecaza konu olur. Yanak, dudak, ben ve saç gibi diğer güzellik unsurlarıyla birlikte anılan ayva tüyü, ay ile devr-i kamer münasebetiyle ilgi kurar.”⁷⁶

1.2.1.1. Ayın Sevgiliye Öykünmesi

Ay, parlaklığıyla sevgiliye teşbih edilir. Ay bir güzellik sembolüdür ve sevgilinin birçok uzvuna öykünmektedir. Sevgiliye öykünen ay, bunun sonucunda yeni ayın ona hançer çekmesi ile ve yüzüne kara sürülmekle cezalandırılmıştır.

Bâkî'nin beytinde parlak ay, sevgiliye öykünmüş ve yeni ay ona hançer çekmiştir. Burada cezalandıran kişi yeni ay olmuştur. Yeni aydan kasıt hilaldir. Hilalin şekli hançere benzemektedir. İntak sanatından yararlanılarak yeni ay konuşurulmuş ve aya hançer çekmesi ile de teşhis sanatı kullanılarak kişileştirilmiştir:

Niçün ol hûrşîd-i ‘ âlem-tâba öykündün diyü

Mâh-ı nev hançer çeker mihr-i dırahşân üstine

Bâkî D.- G 438/ 4

Yeni ay, “Niçin o âlemi aydınlatan güneşe öykündün?” diye, parlak aya hançer çeker.

⁷⁵ İskender Pala, “Ay”, a.e., s. 42

⁷⁶ Süreyya Alıcı, “Divan Şiirinde Ay (XV.- XVI. YÜZYIL)”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2017, s. 57

Edirneli Nazmî, ayın sevgiliye öykündüğü için hercayi olmakla cezalandırıldığını söyler. Ayın sürekli şekil değiştirmesini, hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünmesi sonucunda aldığı ceza olarak ifade etmiştir:

Sana benzer ki her-câyî dürür mâh

İder ay âftâbum sana taklîd

Edirneli Nazmî D.- G 1266/4

Ey güneşim! Ay seni talkit eder; o, sana benzediği için hercayidir.

Yüze kara sürerek halk içinde dolaştırmak Osmanlı'da uygulanan teşhir cezalarından biridir.⁷⁷Yeni ay, ayın hilal olduğu bir evredir. Aşağıdaki beyitte ise sevgiliye öykünen ay, sevgilinin güzelliğini görünce yüzüne kara sürmüş olarak ifade edilmiştir. Yeni ayın yüzüne kara sürüp kendini yabancılaştırmasından kasıt ayın hilal şeklindedir. Ay, hilal şeklindeyken ayın büyük bir kısmı karanlıkta kalır ve o karanlık kısım yabancılaşmış olarak düşünülmüştür. Bu doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Yeni ayın yüzüne kara sürülmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürdi mâh-ı nev ol mihre gördi hüsnini

Kara sürdi yüzine bîgâne şeklin bağladı

Manastırlı Celal Bey D.- G 674/3

Yeni ay o güneşe öykünürdü, onun güzelliğini görünce yüzüne kara sürdü, kendini yabancılaştırdı.

1.2.1.2. Ayın Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Ayın sevgilinin güzelliğine öykünmesi Klasik Türk şiirinde sık rastlanan bir durumdur. Sevgili de ay gibi parlak ve güzeldir. Bunun sonucunda ay, eksikliğinin farkına vararak ve ayına varmayarak cezasını bulmuştur.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin güzelliğine öykünen ay eksikliğinin farkına varmıştır. Burada ayın evrelerinde meydana gelen ayın kademe kademe eksilmesi hadisesine atıf yapılmıştır. Doğal bir hadise olan ayın eksilmesi hüsn-i tâlil

⁷⁷ Ahmet Kılınç, "Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir", Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2013, s. 291

yoluyla sevgilinin güzelliğine öykünmesinin cezası olarak nitelendirilmiştir. Güneş ise zevâlini bulmuştur. Güneşin zeval bulması, güneş, gökyüzünün ortasında iken batıya doğru yöneldiği andır. Bu durum da aynı şekilde hüsn-i tâlil yoluyla bir ceza olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin güzelliğine öykünen ay ve güneş teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünelden hüsn-i bî-hem-tâ-yı ‘âlem-tâbuna

Bildi noksânın kamer buldı zevâlin âftâb

Edirneli Nazmî D.- G 712/2

Ey sevgili! Senin âlemi aydınlatan eşsiz güzelliğine öykündüğünden beri ay eksikliğin farkına vardı, güneş zevalini buldu.

Revânî'nin beytinde sevgilinin güzelliğine öykünen aya, ayına varmamak cezası uygun görülmüştür. Ayına varmamak, bir dahaki ay evresini görememek anlamındadır:

Mâh öykünürse ey yüzi gül hüsnün ayına

Olsun siper kazâya vü varmasun ayına

Revânî D.- G 397/1

Ey yüzü gül! Eğer ay, senin güzelliğinin ayına öykünürse kazaya siper olsun da ayına varmasın.

1.2.1.3. Ayın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Türk kültüründe ay, güzellik için bir simgedir. Sevgilinin yüzü de öyle güzeldir ki aya benzer. Çalışmamızda ay, sevgilinin uzuvlarından en çok yüzüne öykünmektedir. Sevgilinin yüzüne öykünmesi sonucunda ay, hilale dönüp şeklini yitirmek, güzelliği tepe taklak olmak, âşığın âhıyla felekleri dokuz dolanmak, kirpiğin dik bir şekilde gelmesi, gözdağı, utanmak, merihin ona hançer çekmesi, yıldız askerleri tarafından saldırıya uğramak, feleğin ona tasma vurması, âşığın âhının başında ateş yakması, boyunun bükülmesi, mumun ona öfkelenmesi, başına eksiklik gelmesi ve zeval bulmak ile cezalandırılmıştır.

Ay, sevgilinin en çok yüzüne öykünmekle karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin diğer uzuvlarına da öykünen ayın, en fazla sevgilinin yüzüne öykünmesi örneği bulunmaktadır.

Çorlulu Zarîfî'nin beytinde ayın hilale dönmesi doğal bir durumken hüsn-i tâlil yapılarak sevgilinin yüzüne öykünen hilalin cezası olarak ifade edilmiştir. Cemalden kasıt sevgilinin yüzüdür. Sevgilinin yüzüne öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Meger öykündüğün tuymış cemâlün mihrine gerdûn

Hilâle döndürüp cismin yitürdü mâh-ı tâbânı

Çorlulu Zarîfî D.- G 286/3

Ey sevgili! Meğerse felek, parlak ayın senin yüzünün ayına öykündüğünü duymuş; bu yüzden onu hilale döndürüp şeklini yitirdi.

Edirneli Nazmî'nin, beytinde dolunay sevgilinin gün yüzüne öykünmüş ve bu sebepten güzelliği günden güne tepetklak olmuştur. Dolunayın günden güne eksilmesi hadisesini şair hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin yüzüne öykünmesinin cezası olarak ifade etmiştir. Dolunayın, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Gün yüzüne kim meh-i bedr öyküne

Hüsni günden güne bulur intikâs

Edirneli Nazmî D.- G 2985/3

Ey sevgili! Dolunay senin gün yüzüne öykündüğü için güzelliği günden güne tepetklak olur.

Aşağıdaki beyitte aşığın ahıyla sevgilinin ay yüzüne öykünen ay, felekleri dokuz dolanmıştır. Dokuz dolanmak, “bir şeyin çevresinde dokuz defa dolaşmak; çok istediği bir şeyden ayrılamamak, elde etmek için her yolu denemek”⁷⁸ anlamında bir

⁷⁸ Yaşar Çağbayır, “Dokuz”, a.g.e. (2017), s. 390

deyimdir. Dîvan şiirinde ve Türk mitolojisinde gökler dokuz kattır. Ayın gökyüzündeki hareketleri dokuz dolanmak olarak tabir edilmiştir. Bu doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Ayın, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Ruhun ayına mihr öykündüğüne incinüp âhum

Çıkup ana tokuz tolandırur eflâkı ey meh-rû

Çorlulu Zarîfi D.- G 234/3

Ey ay yüzlü sevgili! Ayın senin yüzüne öykündüğüne incindiğim için ahım ona felekleri dokuz dolandırır.

Manastırlı Celal Bey'in beytinde sevgilinin yüzüne öykünen ay, üzerine kirpik batırılmakla tehdit edilmiştir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin alnı aydır, kirpiği ise oktur, kirpiğin aya dik bir şekilde gelmesi ile kastedilen budur. Sevgili gözlerini açtığı zaman uzun kirpiklerinin alna dik bir şekilde durması durumu hüsn-i tâlil yoluyla tasvir edilmiştir. Ayın, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Sâde-rû olmağ ile öyküneyin dir yüzüne

Dik gelürse 'aceb olmaz meh-i tâbâna müje

Manastırlı Celal Bey D.- G 596/8

Ey Sevgili! Ay, temiz yüzlülükte sana öyküneyim dediği için parlak aya kirpik dik bir şekilde gelse tuhaf olmaz.

Aşağıdaki beyitte ay, sevgilinin güneş gibi olan yüzüne benzemeye yeltenmiş ve utancından her gece sessiz sedasız, kimseye görünmeden sevgilinin sokağından geçmiştir. Bu beyitte görüldüğü gibi, değil sevgiliye benzemek, benzemeye yeltenmek bile suç teşkil eder. Ayın utanmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünelden gün yüzine hacletinden her gice

Şehr-i cânândan kamer ugru bigi tenhâ geçer

Adnî D.- G 6/4

Ay, sevgilinin güneş gibi parlak yüzüne benzemeye çalıştığından beri sevgilinin şehrinden her gece utancından hırsız gibi ıssız geçer.

Adnî'nin beytinde ayın, güneş gibi bir hata işleyip sevgilinin yüzüne öykünmesi ve utancından halkın yüzüne bakmaya yüzü kalmamasıyla cezalandırılması anlatılmıştır. Bu beyitte de ayın utanmasında teşhis sanatı görülmektedir:

Mâh hûrşîde uyup gün yüzüne öyküneli
Şermden halka nazar eylemege çihresi yok

Adnî D.- G 46/2

Ey sevgili! Ay, güneşe uyup senin gün yüzüne öykündüğünden beri utancından halka bakmaya yüzü kalmadı.

Mars, ateş gibi görünen bir gezegendir ve savaşı temsil eder. Bu sebeple Bâkî'nin beytinde de Mars, aya hançer çeken bir savaşçı gibi tasvir edilmiş, onun ateş topu gibi olan görüntüsüne de şihâb ile atıf yapılmıştır. Merihin aya hançer çekmesinde teşhis sanatından yararlanmış, merih kişileştirilmiştir:

Bâkıyâ gökde şihâb atılmadı Mirrîh-i çarh
Rûy-ı yâre öykünür diyü mehe hançer çeker

Bâkî D.- G 183/7

Ey Bâkî! Gökteki kıvılcım değildir, yârin yüzüne öykünür diye âlemin merihi aya hançer çeker.

Kabûlî'nin beytinde sevgilinin yüzüne öykünen ayın cezası yıldız askerleri tarafından saldırıya uğramak olmuştur. Yıldızların ayın etrafında olması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla ayın kuşatılması şeklinde tasvir edilmiştir. İntak sanatından faydalanılarak yıldızlar konuşturulmuştur. Bir asker gibi aya saldıran yıldızlar kişileştirilmiş, teşhis sanatı kullanılmıştır:

Mâh-1 münîre gice üşüp leşker-i nücûm

Öykünme rûy-1 yâre diyü itdiler hücum

Kabûlî D.- G 240/1

Yıldız askerleri, “Yârin yüzüne öykünme!” diye gece parlak ayın üzerine üşüşüp saldırdılar.

Nâtıkî'nin beytinde felek, sevgilinin yüzüne öykünen ayı ona tasma vurarak cezalandırmıştır. Ayın etrafındaki hale doğal bir durumken burada hüsn-i tâlil yoluyla ifade edilmiştir. Sevgilinin yüzüne öykünen ay, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Hâle sanma cedvel-i sîmîn çeken etrâf-1 mâh

Rûyuna öykündügüyçün boynuna çarh urdı tavr

Nâtıkî D.- G 258/2

Ey sevgili! Ayın etrafına gümüş çizgi çekenin hale olduğunu sanma, senin yüzüne öykündüğü için felek ona tasma vurdu.

Gelibolulu Âlî'nin beytinde sevgilinin yüzünü aya benzeten feleğin cezası aşğın ahının başına ateş yakması olmuştur. Ayı sevgilinin yüzüne benzeten felek, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Başına âhum od yakar feleğün

Benzedür diyü rûyuna kameri

Gelibolulu Âlî D.- G 1420/4

Ey Sevgili! Felek, ayı senin yüzüne benzetir diye ahım feleğin başına ateş yakar.

Sebzî'nin beytinde âşık, ayı sevgilinin yüzüne benzetirse boyunun bükülmesi için kendine beddua ediyor:

Bükülsün kâmetüm dönsün hilâle ey kemân-ebrû
Eger kim benzedürsem gün yüzüne gökde mâhı ben

Sebzî D.- G 604/2

*Ey keman kaşlı sevgili! Eğer ki gökteki ayı senin gün yüzüne benzetirsem
boyum bükülsün ve hilale dönsün.*

Ay, evrelerine göre şeklinde değişiklik gösterir. Bu durum, ayın dünyadan görünen aydınlık yüzünün, hareketlerine bağlı olarak değişmesidir. Ayın eksilmesi Le'âlî'nin beytinde, sevgilinin yüzüne ve kaşına öykünmesi dolayısıyla aldığı ceza olarak ifade edilmiştir. Bu beyitte yüze benzeyen ayın dolunay evresi, kaşa benzeyen ise ayın hilal evresidir. Bu hadiseler hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin yüzüne ve kaşına öykünmeleri sebebine bağlanmıştır. Ayın, sevgilinin yüzüne ve kaşına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Geh yüzine öykünür çün diberün geh kaşına
Andan eksüklük gelür her ay mâhun başına

Le'âlî D.- G 215/1

*Ayın, her ay başına eksiklik gelmesinin sebebi sevgilinin kâh yüzüne kâh kaşına
öykünmesidir.*

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde ay ve güneş, sevgilinin yüzüne ve alınına öykündükleri için yok olmakla tehdit edilmiştir. Güneşin zeval bulması, güneş gökyüzünün ortasındayken batıya doğru yöneldiği andır. Ayın zeval bulmasından kastedilen ise ayın gündün güne eksilmesidir. Bu doğa olayları hüsn-i tâlil yoluyla ayın sevgilinin alınına, güneşin ise yüzüne öykünmesi sonucunda aldıkları ceza olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yüzüne ve alınına öykünen ay ve güneş, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünürmiş mihr u meh gün yüzine ay alınuna
Ol zevâlini bu yüzi karasın anmaz mı hiç

Gelibolulu Sürûrî D.- G 53/3

Ey sevgili! Ay ve güneş senin gün yüzüne ay alnına öykünürmüş, bu karayüzlü zevalini hiç anmaz mı?

1.2.1.4. Ayın, Sevgilinin Alnına Öykünmesi

Sevgilinin alını da ay gibi yuvarlak, parlak ve beyazdır. Çalışmamızın bu bölümünde ayın, sevgilinin alnına öykünmesi sonucunda ay, eksilerek ve yıldızlar tarafından bakılarak cezalandırılmıştır.

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde dolunay sevgilinin alnına öykündüğü için yedi gök onu gözleriyle yemiş, yani eksiltmiştir. Dolunayın gündün güne eksilmesi doğal bir durumken burada hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin alnına öykünmesinin cezası olarak ifade edilmiştir. Dolunayın, sevgilinin alnına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Sen günün alnına öykündün için bedr-i tamâm

Yedi göz ile anı seb'a-i seyyâre şehâ

Gelibolulu Sürûrî D.- G 17/3

Ey şah! Dolunay senin gün gibi alnına öykündü. Yedi gökler onu göz ile yedi.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin alnına öykünen dolunayı yıldızlar ona bakarak cezalandırmıştır. Göz urmak, “dikkatli bakmak göz koymak”⁷⁹ demektir. Bakma eylemi tepki gösterme anlamında kullanılmıştır. Yıldızların göz urmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Göz uruyor seyrine yer yer feleklerde nücûm

Alnuna öykünmeğe yüz tutduğunca mah-tâb

Behiştî D.- G 42/6

Ey sevgili, Dolunay senin alnına öykünmeye yüz tuttuğundan beri yıldızlar senin seyrine yer yer feleklerde göz vuruyor.

⁷⁹ Yaşar Çağbayır, “Göz”, a.g.e. (2017), s. 562

1.2.1.5. Ayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Ayın hilal hali sevgilinin kaşına teşbih edilir.⁸⁰ Hilal konusunun işlendiği bölümde bununla ilgili daha fazla örnek bulunmakta fakat bu bölümde sevgilinin kaşına teşbih edilen ay, ay ve mâh kelimeleri ile ifade edildiği için bu bölümde incelenmiştir. Sevgilinin kaşına öykünen ay, adının kötüye çıkmasıyla cezalandırılmıştır.

Manastırlı Celal Bey'in beytinde hem ödül hem ceza söz konusudur. Bayram ayı, sevgilinin kaşına öykündüğünden beri değer görmüş fakat sevgiliyle karşılaştırılınca sevgilinin kaşının güzelliğine erişemediği için adı kötüye çıkmıştır. Ay, bayram getirdiği için sevilmetedir fakat asıl âşıkların bayramı hilal görünce değil sevgiliyi görünce. Burada buna atıf yapılmıştır. Ayın, sevgilinin kaşına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Mâh-ı 'îd öyküneli kaşuna olmuşdı be-nâm

Rû-be-rû olalı sen mâh ile bed-nâm oldı

Manastırlı Celal Bey D.- G 668/4

Ey Sevgili! Bayram ayı senin kaşına öyküneli meşhur olmuştu, ay ile sen yüzyüze geleli adı kötüye çıktı.

1.2.1.6. Ayın Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Ay, rengi ve parlaklığı dolayısıyla sevgilinin yanağına çok sık teşbih edilir. Sevgilinin yanağına öykünen ay, cezasını bulmuştur. Ayın, sevgilinin uzuvlarından en çok teşbih edilenlerinden biri de yanağıdır. Sevgilinin yanağına öykünen ay, yüzüne kara sürülmesi, halenin etrafını kuşatması, feleğin onu ayağının altına alması, şafağın üstüne yürümesi ve tehdit edilmek ile cezalandırılmıştır.

Emrî'nin beytinde ay, sevgilinin yanağına öykünmüş ve felek onun yüzüne kara sürüp gezdirmiştir. Ay bazen yüzünde kara bir leke varmış gibi görünür. Bu kara lekeler aslında ayın engebeli yapısından oluşan gölgelerden dolayı gözüktür. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla ayın, sevgilinin yanağına öykünmesi sonucunda aldığı teşhir

⁸⁰ İskender Pala, "Ay", a.g.e., s. 42

cezasına bağlanmıştır. Teşhis sanatından faydalanılarak ayın yüzüne kara sürülmüş, ay kişileştirilmiştir:

Mâhun yüzine kara sürüp gezdürür felek
Öyküندی var ise yine yârun yanağına

Emrî D.- G 426/3

*Demekki ay, yine yârin yanağına öykündüğü için felek ayın yüzüne kara sürüp
gezdilir.*

Emrînin beytinde sevgilinin yanağına öykünen ayın cezası halen etrafını kuşatması olmuştur. Bu, ara ara gerçekleşen doğal bir hadisedir fakat burada hüsn-i tâlil yoluyla aya verilen ceza olarak ifade edilmiştir. Ayın, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Hâle etrâfın kuşatdı dün gice tutmag-içün
Şöyle benzer ‘ârız-ı zîbâsına öyküندی mâh

Emrî D.- G 430/3

*Ay, dün gece sevgilinin güzel yanağına öykünmüşse benzer çünkü hale onun
etrafını tutmak için kuşattı.*

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağına öykünen kamere hakaret edilmiştir:

Güneş ruhsâruna öykünse n’ola ger füsûn içre
Kamer şehre yeni gelmiş müsâfürdür gözi bağlı

(Bursalı Rahmî Çelebi D.- G 161/2)⁸¹

*Ey sevgili! Ay büyülenerek senin güneş gibi olan yanağına öykünse nolur? O,
şehre yeni gelmiş gözü bağlı misafirdir.*

Hasan Ziyâ’î’nin beytinde ay, sevgilinin yanağına öykünmüştür ve âşık aya tutulması için beddua etmiştir. Beddua, Klasik Türk Şiiri’nde âşıkların sevgiliye

⁸¹ Fatih Tıǧlı, “Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 231 (Bursalı Rahmî Çelebi’ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

öykünen unsura sık sık uyguladığı bir cezadır. Burada tabii bir hadise olan ay tutulması hüsn-i tâlil yapılarak aya verilen bir ceza biçiminde sunulmuştur. Ayın, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Germ olup ‘ârız-ı cânânuma öykünmişsin

Şafak üstüne yürüdü tutul ey mâh tutul

Hasan Ziyâ’î D.- G 268/2

Ey ay! Hararetlenip cananımın yanağına öykünmüşsün, şafak üstüne yürüdü; tutul ey ay tutul.

Aşağıdaki beyitte ay, sevgilinin yanağına öykünmüş ve yok olmakla tehdit edilmiştir. Ayın, kuşluk vakti kaybolması doğal bir olay iken hüsn-i tâlil yapılarak ayın cezası olarak nitelendirilmiştir. Ayın, sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürmüş ruhına şemsü'd-duhâ

Geldi benzer yakın zevâli anun

Emrî D.- Muk. 282/2

Ey sevgili! Kuşluk vakti ayı senin yanağına öykünürmüş, onun yok oluşu gelmişe benziyor.

1.2.2. Hilal

Klasik Türk şiirinde hilalin teşbih edildiği unsur çoğunlukla sevgilinin kaşlarıdır.⁸² Çalışmamızın bu bölümü için edindiğimiz bilgilere göre hilalin sevgilinin kaşına öykündüğü beyitlerle karşılaşılmıştır.

Bayramın başlangıcı anlamına gelen hilale hilâl-i ıyd ve hilâl-i rûze denir. Klasik şiirimizde sevgilinin kaşlarını gören âşık için bayram başlar çünkü sevgilinin kaşları hilaldir.⁸³

⁸² İskender Pala, “Ay”, a.g.e., s. 42

⁸³ İskender Pala, “Ay”, a.e., s. 42

1.2.2.1. Hilalin Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Çalışmamızın bu bölümünde ele aldığımız hilalin, sevgilinin kaşına öykündüğü ve bunun sonucunda ceza aldığı beyit örneklerinin oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Bunun sonucunda boyunun ikiye bükülmesi, sabaha çıkmamak, eksilmek, şişip kabarmak, aşğın âhının ok gibi ona fırlatılması ile cezalandırılmıştır.

Emrî'nin beytinde sevgilinin kaşına hilali benzeten olursa diye hilale beddua edilmiştir. Yeni ay ile kastedilen hilaldir:

Mâh-ı nev gibi iki bükilsün olsun cismi hâm

Kim ki ey meh-rû hilâli benzedürse kaşuna

Emrî D.- G 434/2

Ey ay yüzlü sevgili! Kim hilali senin kaşına benzetirse yeni ay gibi ikiye bükülsün, eğri olsun.

Mecdî Mehmed Efendi'nin beytinde hilale sevgilinin yanağına öykünme ihtimaline karşı beddua edilmiştir. Cezası sabaha çıkmamaktır. Ay bazen gündüzleri de görünmekle beraber çoğu zaman sabaha doğru kaybolur. Hilalin, gündüzleri görünmemesi doğal bir durumken hüsn-i tâlil yapılarak aldığı ceza olarak nitelendirilmiştir:

Ol mehün ebrû-yı garrâsına kec-re'ylik idüp

Çıkmasun subha eger öykineyin dirse hilâl

(Mecdî Mehmed Efendi'nin Gazelleri- G 58/5)⁸⁴

Eğer hilal çarpık fikirli davranıp o ayın parlak kaşına öyküneyim derse sabaha çıkmasın.

Hilal, ayın evrelerine göre büyür ve şekil değiştirir. Ayın aydınlık kısmı büyüdükçe hilal şekli yavaş yavaş bozulur. Buna istinaden Sebzî de sevgilinin kaşına

⁸⁴ Ayşe Derya Eskimen, “Mecdî Mehmed Efendi'nin Gazelleri (Metin-İnceleme)”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 119 (Mecdî Mehmed Efendi'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

benzeyen hilale ayına varmayıp eksilme bedduası etmiştir ki burada ayına varmamak, dolunay konumuna gelememek anlamına gelmektedir:

Ayına varmayup eksilsün ey güneş yüzlü
Cihânda kim ki senün benzedür hilâle kaşun

Sebzî D.- G 419/2

Ey güneş yüzlü sevgili! Cihanda kim ki senin kaşını hiale benzetir, hilal ayına varmayıp eksilsin.

Yeni ay günden güne şişer ve sonunda dolunay olur. Şâir, bu doğal durumu hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin kaşına benzeyen hilalin cezası olarak tanımlamıştır:

Günden güne şişüp kabarur gökde mâh-ı nev
Kaşun hilâle benzedeli ey kamer-cebîn

Çorlulu Zarîfi D.- G 212/2

Ey al alınlı sevgili! Yeni ay, senin kaşını hilale benzeteli gökyüzünde günden güne şişip kabarır.

Emrî'nin beytinde gökyüzünün, sevgilinin kaşının yayına ayı benzetmesinin cezası aşığın âhının ok gibi üzerine atılması olmuştur. Hilali gökyüzünde gören âşık, sevgilinin kaşını hatırlar ve âh eder. Âh kelimesinin yazılışındaki elif ise ok gibidir. Bu, Klasik Türk şiirinde sık kullanılan bir benzetmedir. Sevgiliye öykünen unsura âşığın âh etmesi de sık görülen bir ceza yöntemidir:

Kaşı yayına benzetse hilâli âsumân anun
Atılır üzerine ok gibi âhum hemân anun

Emrî D.- G 274/1

Gökyüzü, hilali sevgilinin yay misâli kaşına benzetse ahım hemen ok gibi onun üzerine atılır.

1.2.3. Güneş (Mîhr)

Klasik şiirimizde güneş için âfitâb, hurşîd, mîhr ve şems kelimeleri de kullanılır. Güneş, Klasik Türk şiirinde genellikle aydınlık ve parlak olması sebebiyle sevgilinin yüzüne ve yanağına teşbih edilir.⁸⁵ Güneş, çalışmamızda sevgilinin güzellik unsurlarına en çok öykünen gök cisimlerinden biridir. Araştırmamız çerçevesinde bu bölümde yalnızca sevgilinin yüzüne ve yanağına öykündüğünü görmekteyiz. Sevgilinin yüzüne ve yanağına öykünme sebebi onlar gibi parlaklığı, rengi ve güzel görünümlü olmasıdır.

1.2.3.1. Güneşin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Güneş, sevgili gibi parlak ve güzeldir. Bu yüzden de sevgilinin uzuvlarından en çok yüzüne teşbih edilir. Sevgilinin yüzüne öykünen güneş bile olsa buna layık görülmemiş ve bu sebepten ceza almıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen güneş, rengi sarararak ve tutularak cezalandırılmıştır.

Sararmak, canlılarda hastalığa delalettir. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin yüzüne öykünen güneşin cezası yüzünün sararmasıdır. Güneşin doğal rengi olan sarı, hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen güneş teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Rûyuna öykünmüş idi mîhr-i enver bir zamân
Ol tevehhümdendür kim rûyı böyle zerddür

Nâtıkî D.- G 142/2

Ey Sevgili! Parlak güneş bir zamanlar senin yüzüne öykünmüştü, tahminime göre o yüzden yüzü böyle sarıdır.

Aşağıdaki beyitte güneş, sevgilinin yüzüne öykünmüş ve tutularak bir yanını kaybetmiştir. Güneşin bu cezası güneşin yılda iki ya da beş defa gerçekleşen tabii bir hâdisedir fakat bu hadise hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Güneşin, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

⁸⁵ İskender Pala, “Güneş”, a.g.e., s. 176

Öykinürsün rûy-ı pür envârına diyü kûsûf

İy ‘Ubeydî âfitâbun gökde bir yanın alır

Ubeydî D.- G 52/5

Ey Ubeydî! Sen sevgilinin nur dolu yüzüne öykinürsün diye güneş tutulması gökte güneşin bir yanını alır.

Gelibolulu Sürûrî’nin beytinde batan bir güneş tasviri yapılmış, bu hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Güneş, utancından batarak cezalandırılmıştır. Ayın ve güneşin kendi etrafında dönmesi kastedilerek başlığını döndürdüğü söylenmiştir:

Ey hilâl-ebrû günü benzettüğümçün yüzüne

Çerha girüp göklere döndürdi mehveş borkini

Gelibolulu Sürûrî D.- G 446/5

Ey hilal kaşlı sevgili! Güneşi senin yüzüne benzettiğim için, göklere girip başlığını ay gibi döndürdü.

Aşağıdaki beyitte güneş, haddini bilmeyip sevgilinin yüzüne öykünmüş ve bu sebeple başından zeval eksik olmamış, çeşitli belalara uğramıştır. Bu beyitte güneşin başından zevalin eksik olmamasından kasıt güneşin zeval vaktidir. Bu doğal bir hadise iken burada hüsn-i tâlil yoluyla güneşin, sevgilinin yüzüne öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Güneşin, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Özüni bilmeyüp gün yüzüne öykündi mihr-i çarh

Başından olmadı hergiz anun için zevâl eksük

Sebzî D.- G 418/2

Ey sevgili! Feleğin güneşi, kendini bilmeyip senin gün yüzüne öykündüğü için onun başından dert asla eksik olmadı

1.2.3.2. Güneşin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Güneş, Klasik Türk şiirinde parlaklığı dolayısıyla sevgilinin yanağına çok sık teşbih edilir fakat sevgiliye öykünmesi kapsamında tek bir beyit örneğine rastladık. Sevgilinin yanağına öykünen güneş, geceye varamayıp yok olarak cezalandırılmıştır.

Emrî, aşağıdaki beyitte güneşin her gün akşam vakti batmasını, kendisini sevgilinin yanağına benzetmesi sebebine bağlamıştır. Güneş cezasını bulmuş ve geceye varamadan yok olmuştur. Güneşin batması doğal bir hâdise iken hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin yanağına öykünmesinin cezası olarak nitelendirmiştir. Kendisini sevgilinin yanağına benzeten güneş kişileştirilmiş, teşhis sanatı yapılmıştır:

Benzetdi kendüzini güneş haddüne bu gün
Varmadı gicesine irişdi ana zevâl

Emrî D.- G 297/2

Ey Sevgili! Güneş bugün kendisini senin yanağına benzettiği için geceye varamadı, yok oldu.

1.2.4. Felek

Felek, gök anlamına gelir. Felekler, eskilere göre dokuz kattır.⁸⁶ Feleğin dönmesi ile diğer gezegenler de yer değiştirir. Bu sebeple de Klasik Türk şiirinde felek, insanın başına gelen bütün kötülüklerin sebebi olarak görülür.⁸⁷

Çalışmamızın bu bölümü için alıntıladığımız beyitlerde felek, sevgilinin kapısına ve eşğine öykünmektedir. Felek, gökyüzü demek olduğundan gökyüzü gece ve gündüz farklı güzelliكتedir. Sevgilinin evinin kapısı ve eşği bile gökyüzü gibi göz alıcı ve ihtişamlıdır.

1.2.4.1. Feleğin Sevgilinin Kapısına Öykünmesi

Felekler, sevgilinin kapısının güzelliğine ve göz alıcılığına öykünmektedir, bunun sonucunda da Süreyya yıldızının ona girişmesi ile cezalandırılmaktadır.

Ubeydî'nin beytinde sevgilinin kapısına öykünen feleğe Süreyya yıldızının gürz ile saldırması cezası verilmiştir. Süreyya yıldızının şekli gürze benzer. Buna atıf yapılmıştır:

⁸⁶ Ahmet Talat Onay, "Felek" a.g.e., s. 157

⁸⁷ Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 238 (Necâti'ye ait bütün şiir örnekleri bu kitaptan alınmıştır.)

Öykinürse kapuna iy pâdşeh-i rûy-ı zemîn

Şeşperile girişürse n'ola çarha pervîn

Ubeydî D.- G 253/1

Ey yeryüzünün padişahı! Felek senin kapına öykinürse Süreyya yıldızı ona gürz ile girişirse nolur?

1.2.4.2. Feleğin Sevgilinin Eşiğine Öykünmesi

Felekler, sevgilinin eşiğinin güzelliğine öykünmekte ve bunun sonucunda utanmaz olmakla, feleklerin ona kulp takmasıyla ve Süreyya yıldızının yumruk vurmasıyla cezalandırılmıştır.

Klasik Türk şairlerine göre felek utanmazdır. Bu, bilinen bir durumken aşağıdaki beyitte hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Feleğin utanmaz olmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Benzetdiler felekler yâr işigine 'arşı

Kat kat çekerse n'ola anlardan ol hicâbı

Ubeydî D.- G 316/4

Ey yâr! Felekler gökyüzünü senin eşiğine benzettiler, onlardan o utanmayı kat kat çekerse şaşılmaz.

Bâkî'nin beytinde sevgilinin eşiğine öykünen feleklere ay, kulplar takarak cezalandırmıştır. Feleklerin kapısını açmak için kulp takmak gereklidir. O kulp da yeni aydır. Yeni ay şekil itibariyle kulpa benzer. Sevgilinin eşiğine öykünen felekler kişileştirilmiş, teşhis sanatı yapılmıştır:

Öykündüğü'çün işigüne ey şeh-i cihân

Dahı ne kulplar taka eflâke mâh-ı nev

Bâkî D.- G 400/4

Ey cihânın şâhı! Senin eşiğine öykündüğü için yeni ay feleklere ne kulplar taksın?

Ubeydî'nin beytinde de Süreyya yıldızının gürz şeklinde olması ve bu yüzden Klasik Türk şiirinde saldıran, zarar veren bir yıldız olarak tasavvur edilmesi durumunu görmekteyiz. Feleğin, sevgilinin eşiğine öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Öykündi âsitânuna iy şeh yiri-durur
Pervîn urursa muşt-ıla çarh-ı bed-ahtere

Ubeydî D.- G 265/3

Ey şah! Talihsiz çark senin eşiğine öykündü. Süreyya yıldızı ona yumrukla vursa yeridir.

1.2.5. Şebnem/Jale

Çoğunlukla bahar mevsiminde çiçeklerin üzerine düşen şebnem, lalenin üzerine düşünce inciye, goncanın üzerine düşünce ise sevgilinin dişine teşbih edilir.⁸⁸ Çalışmamızın bu bölümü kapsamında şebnem ve jale sevgilinin yalnızca dişine öykünmektedir.

Yavuz Bayram, Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi adlı çalışmasında şebnem ve jalenin ilişkilendirildiği ögeleri şöyle sıralamıştır: “Şebnem ve jâle, dîvân şiirinde doğal görüntüleri ve özelliklerinden yola çıkılarak ve özellikle hüsn-i ta'lil sanatından yararlanılarak, birçok beyitte “güneş, inci, tâc, cevher, ter, yaş, diş, boncuk, süt, şarap, âşık, nakd” gibi değişik ögelerle ilişkilendirilmiştir.”⁸⁹

1.2.5.1. Şebnemin/Jalenin Sevgilinin Dişine Öykünmesi

Jale, şekli dolayısıyla sevgilinin dişine teşbih edilir. Jalenin, sevgilinin dişine öykünmesi hususunda çalışmamızın bu bölümünde tek bir beyit örneğine rastlamaktayız. Sevgilinin dişine öykünen jale, sûsenin diline düşerek cezalandırılmıştır.

Ümîdî Ahmet'in beytinde jalenin sûsenin içine düşmesi hüsn-i tâlil yoluyla şebnemin, sevgilinin dişlerine öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Şebnemin, sevgilinin dişlerine öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

⁸⁸ İskender Pala, “Şebnem”, **a.g.e.**, s. 423

⁸⁹ Yavuz Bayram, **a.g.e.**, s. 79

Dürr-i dendân-ı yâra öykünicek

Diline düşdi sûsenün şeb-nem

Ümîdî Ahmet D.- G 165/2

Şebnem, sevgilinin inci dişlerine öykündüğü için sûsenin diline düştü.

Jalenin sevgilinin dişine öykünmesini Emrî, aşağıdaki beytinde goncanın ağzına düşmekle cezalandırmıştır. Bu doğal bir hadiseyken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgilinin dişine öykünen jale teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünürse dehenünde dür-i dendâna eger

Jâle ey gül göresin goncanun agzına düşer

Emrî D.- G 132/1

Ey Gül (Sevgili)! Eğer jale senin ağzındaki inci dişe öykünürse göresin goncanın ağzına düşer.

Yakînî'nin beytinde jale, sevgilinin inci dişlerine öykünmüş ve bu yüzden çemenin üzerine düşmekle cezalandırılmış. Bu doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgilinin dişine öykünen jale teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünürmiş dür-i dendânına ol serv-kaddün

Jâleden bâgda ter düşdüğü budur çemenün

Yakînî D.- G 112/4

Bâgda çemene jaleden damla düşmesinin sebebi, jalenin o selvi boylu sevgilinin inci dişlerine öykünmesiymiş

1.2.6. Bulut (Ebr/Sehâb)

Klasik Türk şiirinde bulut, sevgilinin cömertliğine, lütfuna, şefkatine, kahrına ve saçlarına; aşığın da gözyaşına teşbih edilir.⁹⁰ Bulut, Klasik Türk şiirinde sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarına teşbih edilmektedir. Araştırmamız kapsamında çalışmamızın bu bölümünde ise sevgilinin saçına öykündüğünü görmekteyiz.

1.2.6.1. Bulutun Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Bulut, Klasik Türk şiirinde şekil bakımından sevgilinin kâkülüne, zülfüne, saçına teşbih edilir. Sevgilinin kâkülüne öykündüğünde şimşekle, zülfüne öykündüğünde ise terlemekle cezalandırılmıştır.

Ubeydî'nin beytindeki şimşek, kılıca benzetilmiş ve sevgilinin kâkülüne öykünen buluta kılıç çekmiştir. Şimşek çakması bir doğa olayı iken hüsn-i tâlil yoluyla bulutun sevgilinin saçına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Şimşek buluta kılıç çekerek kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır. Bulutun, sevgilinin kâkülüne öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Ger sehâb öykinmeseydi kâkül-i pertâbuna

Üstüne yalın kılıç çekmezdi berk-i âteşin

Ubeydî D.- G 237/2

Ey sevgili! Eğer bulut senin saçılmış kâkülüne öykünmeseydi ateş gibi şimşek onun üstüne yalın kılıç çekmezdi.

Aşağıdaki beyitte bulutun sevgilinin zülfüne öykünmesi utancından terlemesiyle cezalandırılmıştır. Yağmur yağması hadisesi hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Bulutun utanmasında teşhis sanatını görmekteyiz. Sevgilinin zülfüne öykünen bulut, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kara zülfüne ebr öykündüğüçün

Olur her dem 'arak-rîz ol hayâdan

Edirneli Nazmî D.- G 4785/2

⁹⁰ İskender Pala, "Ebr", a.g.e., s. 130

Ey sevgili! Bulut, senin kara zülfüne öykündüğü için her zaman utancından terler.

1.2.7. Seher

Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin yüzüne teşbih edilen⁹¹ seher vakti, çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin yanağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Seherin, sevgilinin yanağına öykünmesinin sebebi aydınlık olmasıdır.

1.2.7.1. Seherin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Seher vakti günün aydınlandığı vakittir. Sevgilinin yanağı da aşığın gözünde bir o kadar aydınlıktır. Bu yüzden seher vakti çok nadir görülmekle beraber sevgilinin yanağına teşbih edilmektedir. Sevgilinin yanağına öykünen seher, kuzey rüzgârı ile cezalandırılmıştır.

Seher rüzgârı hayat getiren, çiçekleri açan bir rüzgârdır. Mevsim değişince bahçeye hayat veren rüzgâr kuzey rüzgârına döner ve doğayı tahrip etmeye başlar. Burada bu duruma atıf yapılmıştır. Seherin, sevgilinin yanaklarına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Gül ruhlarına öykünür-iken seher şimâl

Burup kulaklarını ana etdi gûş-mâl

(Hecrî D.- G 99/1)⁹²

Ey sevgili! Seher, senin gül yanaklarına öykünürken kuzey onun kulaklarını büküp ikâz etti.

1.2.8. Su (Âb)

Su, Klasik Türk şiirinde saflığın sembolüdür. Bu yüzden çalışmamızda sevgilinin güzellik unsurlarından yüzüne, yanağına, dudağına⁹³ teşbih edilmiştir.

⁹¹ Hüseyin Güfta, "Divan Şiirinde Vakt-i Seher", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, s. 102

⁹² Ömer Zülfê, *Hecrî Kara Çelebi Muhyî'd-dîn Mehmed Dîvân*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 149

⁹³ Gülcan Abbasoğulları, "Divan Edebiyatında Su İmgesi ve Muhtelif Tezahürleri (Yunus Emre, Fuzuli, Nabi ve Şeyh Galib Örneği)", İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, 2017, s. 94-105

Sevgili, su gibi saf ve temiz telakki edilir. Çalışmamızın bu bölümü kapsamında su, sevgilinin yüzüne ve yanağına öykünmektedir.

“Sevgilinin kirpiği okun ucundaki temrene benzetilir. Demiri sağlamlaştırmak için temrene su verilmesinden hareketle sevgilinin kirpiği ve su arasında ilişki kurulur.”⁹⁴

1.2.8.1. Suyun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Su, saflığı ve hayat vericiliği ile sevgilinin yanağına öykünürken bunun sonucunda yüzü yerden kalkmayarak cezalandırılmıştır. Suyun, yüzünün yerden kalkmaması durumu Klasik şiirimizde sık sık bahsedilen bir konudur.

Le’âlî’nin beytinde suyun, sevgilinin ay yüzüne benzediği için yerde olduğu ifade edilmiştir. Şair göl, dere gibi yerdeki su birikintilerinin, hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye benzemekten dolayı aldıkları ceza sonucunda oluştuğu söyler. Suyun utanmasında teşhis sanatını görmekteyiz. Kendisini sevgilinin yüzüne benzeten su, teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Letâfetde meğer özin yüzün ayına benzetmiş

O yüzden şermsâr olup yüzün yerden götürmez su

Le’âlî D.- G 154/3

Ey sevgili! Meğer su, güzellikte kendini senin yüzünün ayına benzetmiş. O yüzden utangaç olup yüzünü yerden kaldırmaz.

1.2.8.2. Suyun Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Sevgilinin yanağı, su gibi berrak, saf ve hayat vericidir. Bu sebepten Klasik Türk şiirinde su, sık sık sevgilinin yanağına teşbih edilirken aynı zamanda da sevgilinin yanağına öykünmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız örnek beyite bakıldığında sevgilinin yanağına öykünen su, yüzü yere düşerek cezalandırılmıştır ki az önce Suyun Sevgilinin Yüzüne öykünmesi maddesinde de belirttiğimiz gibi Klasik şiirimizde suyun yerde olması durumunu şairler sık dile getirmiştir.

⁹⁴ Gülcan Abbasoğulları, **a.g.e.**, s. 121

Edirneli Nazmî'nin beytinde de yine su, aşğın gözünde sevgilinin yanağına öykündüğü için yerdedir. Utancından yüzü yere düşmekle cezalandırılmıştır. Yerdeki su birikintileri (deniz, göl, dere vb.) kastedilerek sevgilinin yanağına öykünen suyun, yüzünün yerlere düştüğü ifade edilmiştir. Hüsn-i tâlil yoluyla doğal bir durum, sevgiliye öykünen suyun cezası olarak nitelendirilmiştir. Suyun utanmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykündi lutf-ı 'ârızuna başa çıkmadı

Pes yüzi yire düştü olub şerm-sâr âb

Edirneli Nazmî D.- G 832/3

Ey sevgili! Su senin yanağının güzelliğine öykündü fakat bununla başa çıkamadığı için utanıp yüzü yere düştü.

1.2.9. Zemzem

Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin dudağına teşbih edildiğini gördüğümüz zemzem, çalışmamızın bu bölümünde de sevgilinin güzellik unsurlarından yalnız dudağına öykünmektedir.

Sevgilinin dudağına kutsallık, tatlılık, saflık, temizlik ve özellikle Hz. Hacer vakası sebebiyle hayat vericilik özelliğinden⁹⁵ dolayı öykünen zemzem, bunun sonucunda cezalandırılmıştır. Zemzem, Klasik Türk şiirinde saflığı göz önüne alınarak gözyaşına da teşbih edilmiştir.⁹⁶

1.2.9.1. Zemzemin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Zemzemin, sevgilinin dudağına teşbih edilmesi Klasik şiirimizde sık sık görülürken, çalışmamız kapsamında sevgilinin dudağına öykünmesi hususunda yalnız bir beyit örneğine rastlamaktayız. Sevgilinin dudağına öykünen zemzem, yerin altına geçmek ile cezalandırılmıştır.

Zemzem suyu normalde yerin altında bir kuyudan çıkar. Aşağıdaki beyitte ise zemzem suyunun sevgilinin dudaklarına öykündüğü için yerin altına geçmekle

⁹⁵ İskender Pala, "Zemzem", *a.g.e.*, s. 491

⁹⁶ Neslihan Dokumacı, "Cennetin Suyu: Klasik Türk Edebiyatında Zemzem", *International Journal of Filologia*, sayı 4, 2020, s. 307

cezalandırıldığı hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Zemzem suyunun utanmasında teşhis sanatından yararlanılarak zemzem kişileştirilmiştir:

Benzerem didügi-çün çeşme-i cân leblerüne
Âb-ı zemzem yire geçdi utanup haclet ile

Münîrî D.- T. G 254/2

Ey sevgili! Zemzem suyu senin cân çeşmesi dudaklarına benzerim dediği için utanıp, utancından yere geçti.

1.2.10. Âb-ı Hayat

Âb-ı hayatın Türkçesi bengisudur. Bu suyu içen ölümsüz olur. Şark rivayetine göre bu suyu ilk başta Hızır ve İlyâs peygamberler bulmuşlar ve bu suyu içmişlerdir. Daha sonra Allah bu suyu insanların gözünden saklamıştır.⁹⁷

Âb-ı hayat, Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilir. Teşbih yönleri ise sonsuz hayat vericiliği başta olmak üzere su olması bakımından saflığı, temizliği, tatlılığı vs.dir. Çalışmamızın bu bölümünde âb-ı hayat, yalnızca sevgilinin dudağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

1.2.10.1. Âb-ı Hayatın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Âb-ı hayat, tatlılığı, hayat vericiliği, saflığı ve temizliği bakımından sevgilinin dudağına öykünür ve bunun sonucunda cezalandırılır.

Emrî'nin beytinde sevgilinin dudağına öykünen âb-ı hayatın cezası âlemin gözünde karanlık olmasıdır. Sevgilinin dudağına öykünen âb-ı hayat, kişileştirilmiş, teşhis sanatı yapılmıştır:

Lebüne öykünicek âb-ı hayât itdüm anun
'Âlemi dûd-ı siyâhumla gözine karanu

Emrî D.- G 419/2

Ey sevgili! Âb-ı hayat senin dudağına öykününce âlemi onun gözüne siyah dumanımla karanlık ettim.

⁹⁷ Ahmet Talat Onay, "Âb-ı Hayât" a.g.e., s. 21

1.3. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN YİYECEK VE İÇECEKLERE VERİLEN CEZALAR

Yiyecek ve içeceklerin sevgiliye öykünmesi bağlamında bu bölüm kapsamında yiyeceklerden şeker/şeker kamışı, elma, şeftali, hünnap, fülful, helva, bal; içeceklerden mey, süt ve esrar yer almaktadır.

Şeker, tadı sebebiyle sevgilinin ağzına ve dudağına teşbih edilir. Şeker kamışı ney-şeker kelimesi ile anılır. Şeker kamışı da şeker gibi tadı hasebiyle sevgilinin ağzına, dudağına teşbih edilirken uzun olmasıyla sevgilinin boyuna teşbih edilir. Şekerin ve şeker kamışının sevgiliye öykünmesi genellikle şekerin ezilmesi, şeker kamışının sıkılması ile cezalandırılır.

Elma, genellikle şekli sebebiyle sevgilinin çenesine, gabgabına teşbih edilirken, şeftali, tadı sebebiyle sevgilinin dudağına teşbih edilir. Hünnap, sık sık kuru hali ile ele alınır ve tadından dolayı yine sevgilinin dudağına teşbih edilir. Karabiber, rengi ve şekli sebebiyle sevgilinin benine öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

Helva, Klasik Türk şiirinde çok sık helva sohbetleri ile ele alınır. Aynı zamanda tadından dolayı sevgilinin dudağına teşbih edilir. Bal da aynı şekilde helva gibi tadı hasebiyle sevgilinin dudağına teşbih edilir.

Mey, hem rengi hem de sarhoş edici olmasından dolayı sevgilinin dudağına teşbih edilirken aynı zamanda ağzına ve yanağına da teşbih edilir.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen tüm bu yiyecek ve içecekler bunun sonucunda cezalandırılmıştır.

1.3.1. Şeker ve Şeker Kamışı

Şeker, Klasik Türk şiirinde sevgilinin en çok dudağı olmak üzere⁹⁸, ağzı, gerdanı; şeker kamışı sevgilinin boyu, parmakları gibi unsurlara teşbih edilir. Şeker, tadından dolayı sevgilinin birçok güzellik unsuruna teşbih edilirken çalışmamızın bu bölümünde şeker kamışı sevgilinin boyuna, parmağına; şeker ise dudağına, ağzına ve gabgabına öykünmektedir.

“En iyi şeker kamışları Mısır’da yetiştirmiş. Kande-hâr ile birlikte kullanıldığı zaman kelime oyunları yapılır.”⁹⁹

⁹⁸ İskender Pala, “Kand”, a.g.e., s. 256

⁹⁹ İskender Pala, “Kand”, a.e., s. 257

1.3.1.1. Şeker Kamışının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Şeker kamışı, uzun ince olması dolayısıyla sevgilinin boyuna sık sık teşbih edilmektedir fakat çalışmamızın bu bölümü kapsamında şeker kamışının, sevgilinin boyuna öykündüğü tek bir beyit örneğine rastlamaktayız. Sevgilinin boyuna öykünen şeker kamışı utanıp sıkılarak cezalandırılmıştır.

Süheylî'nin beytinde sevgilinin boyuna öykünen şeker kamışının cezası şekerler arasında utanmak olmuştur. Şeker kamışı, şekerini çıkarmak için sıkılır. Bu yöntem hüsn-i tâlil yapılarak şeker kamışının sevgilinin boyuna öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Sıkılmak kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Bir anlamı şeker kamışının suyunun çıkarılması için sıkılması, diğer anlamı ise utanıp sıkılmasıdır. Şekerin utanıp sıkılmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Nihâl-i kaddüne öykündüğü-çün ney-şeker cânâ
Sıkıldı sükkerîler arasında oldu şermende

Süheylî D.- G 306/3

Ey Cânan! Şeker kamışı senin dal gibi boyuna öykündüğü için şekerler arasında utanıp sıkıldı.

1.3.1.2. Şekerin Sevgilinin Ağzına Öykünmesi

Sevgilinin ağzı, aşğın gözünde şeker kamışı gibi tatlı ve lezzetlidir. Bu yüzden Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzına sık sık teşbih edilir. Sevgilinin ağzına öykünmesine ve ceza almasına bir beyit örneğinde rastlamaktayız. Bunun sonucunda sevgilinin onu ağzına alıp çiğnemesi ile cezalandırılmıştır.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin dudağına öykünen şekerin cezası sevgilinin onu ağzına alıp çiğnemesi olmuştur. Nebat şekerinin sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Yâr her kande olursa ki dehânına alur
Öykünürse leb-i yâra nola ger kand-i nebât

Edirneli Nazmî D.- G 973/3

Eğer nebat şekeri, sevgilinin dudağına öykünürse, sevgili her nerede olursa olsun onu ağzına alır.

1.3.1.3. Şekerin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Çalışmamızın bu bölümünde şeker dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Biri genel kullanım olan şeker, diğeri şeker kamışı, sık rastladığımız kelle şekeri ve son olarak nebat şekeri. Sevgiliye teşbih edilen şekerler çeşitlerinin sayısı, şekerin Klasik Türk şiirinde sevgiliye ne kadar çok teşbih edildiğini de göstermektedir. Bunun sonucunda aldığı ceza da ezilmek, parça parça edilmek, yenilmek, pazarda sineklerin başına üşüşmesi; kelle şekerinin cezası kellesinin dağıtılması, çarşıda asılması; nebat şekerinin cezası da kuruması olmuştur.

Eskiden şeker, kütle halinde satın alınır, ezilerek kullanılırdı. Şekerin vurularak ezilmesi hayatın bir parçasıyken şiirlerde sevgilinin kimi uzuvlarına öykünmesi sonucunda aldığı cezadır. Aşağıdaki beyitte de şeker ezilerek cezalandırılmıştır, şekerin ezilerek kullanılması hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Başını ezmek zararlı bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek¹⁰⁰ anlamında kullanılan bir deyimdir. Sevgilinin dudağına öykünen nebat şekeri kişileştirilmiş, teşhis sanatı yapılmıştır:

Öykünür tatlu dudaguna şeker

Kande bulursan ur anun başın ez

Edirneli Nazmî D.- G 2677/2

Ey sevgili! Şeker senin dudağına öykünür, nerede bulursan vur ve onun başını ez.

Yine şekerin ezilerek cezalandırıldığı bir beyit görmekteyiz. Hüsn-i tâlil yoluyla şekerin ezilerek kullanılması, şekere verilen ceza olarak anlatılmıştır. Şekerin ve sütün, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

¹⁰⁰ Yaşar Çağbayır, “Baş”, a.g.e. (2017), s. 489

Tatlulukda öykünürlerse güzel dudaguna

Südi em ammâ ki urub şekkerün başını ez

Edirneli Nazmî D.- G 2571/4

Ey sevgili! Tatlulukta senin güzel dudağına öykünürlerse sütü em ama şekerin başına vurup ez.

Edirneli Nazmî'nin aşağıdaki beytinde de şekerin ezilmesinin hüsn-i tâlil yoluyla anlatıldığını görmekteyiz. Şekerin ve sütün, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Lezzet ile benzerem dirlerse şîrîn la'lüne

Hüsrevâ şîri em ammâ şekkerün başını ez

Edirneli Nazmî D.- G 2570/4

Ey Hüsrev, süt ve şeker lezzette sevgilinin tatlı dudağına benzerim derlerse sütü em ama şekerin başını ez.

Kabûlî'ye göre şekerin tadı sevgilinin dudağına öykünmesinden dolayıdır. Ama sevgilinin dudağına öykündüğünü söylerse onun tadı olmadığını söyler. Bu beyitte hem ödül, hem ceza görmekteyiz:

Sükker-i la'üne öykündüm dir ise dadı yok

Lezzeti şîrîn dehânundan meger ahz ide kand

Kabûlî D.- G 41/2

Ey Sevgili! Meğerse şeker, lezzetini senin tatlı dudağından aldı; eğer senin dudağının şekerine öykündüm derse onun tadı yok.

İshak Çelebi'nin beytinde sevgilinin dudağının balına kendini benzeten şekerin cezası başının alınması olmuştur. Şekerin ezilerek kullanılması burada da hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Kendisini sevgilinin dudağına benzeten şeker kişileştirilmiş, teşhis sanatı yapılmıştır:

Kendüyi şehd-i leb-i dildâra benzetmiş şeker

Başını almak gerekdür tâ ki andan ala dâd

İshak Çelebi D.- G 26/4

Şeker, kendini sevgilinin dudağının balına benzetmiş. Onun başını almak gerektir ki adalet yerini bulsun.

Bâkî'nin beytinde sevgilinin dudağına öykünen şekerin cezası halkın onu mezelemesi olmuştur. Mezelemek kelimesinin bir diğer anlamı da “hamuru, yapılacak ekmeğin durumuna göre küçük topaklar haline getirmek”¹⁰¹tir. Bu anlamı kastedilmiş olabilir. Aynı zamanda mezelemek kelimesinin bir diğer anlamı da “alay konusu olmak”¹⁰²tir. Bu anlamı da kastedilmiş olabilir. Şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Lebine öykünür ol husrev-i şîrîn-dehenün

Bâkıyâ halk ‘aceb mi mezelense şekeri

Bâkî D.- G 512/5

Ey Bâkî! Şeker, o tatlı dudaklı şâhun dudağına öykünür. Halk şekeri parça parça etse tuhaf mıdır?

Ubeydî'nin beytinde şeker, sevgilinin dudağına öykünmüş ve cezası yenilmek olmuştur. Bu bakış tarzı ödül de olabilir, ceza da. İkisinin arasında kaldık. Şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykinürmüş görüp o la'l-i teri

Yirler-ise ‘aceb midür şekeri

Ubeydî D.- G 319/1

Şekeri yerlerse bu tuhaf mıdır ki şeker, sevgilinin o taze dudağını görüp öykinürmüş.

¹⁰¹ Yaşar Çağbayır, “Mezelemek”, **a.g.e.** (2007), s. 3191

¹⁰² “Mezelenmek”, Erişim Tarihi: 28.03.2023 <https://sozluk.gov.tr/>

Emrî'nin beytinde sineklerin şekerin üzerine üşüşmesi doğal bir hâdiseyken hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin dudağına öykünmesinin cezası olarak nitelendirilmiştir. Şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

La'lüne öyküdi diyü sükkerün bâzârda
Başına üşmiş megesler bir 'aceb hengâmedür

Emrî D.- G 122/2

Ey Sevgili! Şeker senin dudağına öykündüğü için pazarda sinekler onun başına üşüşmüş, acayip bir hengâmedir.

Aşağıdaki beyitte şeker, sevgilinin dudağına öykündüğü için ezilmiştir. Bu durum yine hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kand öykünmüş lebüne çün birez
Kande bulursan ufat başını ez

Edirneli Nazmî D.- G 2618/1

Ey sevgili! Şekeri nerede bulursan başını ez, çünkü o biraz senin dudağına öykünmüş.

“Şeker-i mükerrer koni veya dikdörtgen kalıplar halinde donduruluyordu. Koni şeklindeki Türkçe “kelle şeker”, dikdörtgen olanlarına “ parmak şekeri” veya “kalem şekeri” deniliyordu.”¹⁰³ “ Sıradan Mısır şekeri, kahverengi ve biraz nemli kelle veya toz halinde şekerdi.”¹⁰⁴

Aşağıdaki beyitte, şekerin kellelikte sevgilinin dudağına öykünmesinde kelle şekerine atıf vardır. Kelle şekeri sevgilinin dudağına öykündüğü için ceza olarak kimin eline geçse başını ezmişlerdir. Şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

¹⁰³ Priscilla Mary Işın, **Gülbeşeker**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022, s. 28,29

¹⁰⁴ Priscilla Mary Işın, **a.g.e.**, s. 29

Leb-i cânâneye öykündüğüçün kellelik birle

Eline her kimün girdiyse şekker başını ezdi

Edirmeli Nazmî D.- G 6175/ 2

Şeker, kellelik yapıp sevgilinin dudağına öykündüğü için her kimin eline geçtiyse başını ezdiler.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına kendini benzeten şekerin kellesinin dağıtılmasından bahsedilmiştir ki şekerin kellesini dağıtmakla kelle şekerinin kırılarak kullanılmasına atıf yapılmıştır. Şekerin, kendisini sevgilinin dudağına benzetmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Dehen-i yâra şeker kendüyi benzetdüğü-çün

Sebziyâ tağıdalum kellesin el bir idelüm

Sebzi D.- G 519/5

Ey Sebzi! Şeker yârin dudağına kendini benzettiği için el birliği edip onun kellesini dağıtalım.

Münîrî'nin beytinde sevgilinin dudağına öykünen kelle şeker, çarşıda asılarak satılmakla cezalandırılmıştır. Kelle şeker iplere asılarak satılırdı. Sevgilinin dudağına öykünen kelle şeker de asılarak idam edilen biri gibi tasvir edilmiştir. Kelle şekerinin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Asıldı öykünüp şîrîn lebüne

Belî ber-sûk idi kelle-şekker

Münîrî D.- T. G 77/3

Ey Sevgili! Kelle şeker senin tatlı dudağına öykündüğü için çarşıda asıldı.

Adnî, sevgilinin dudağına öykünen kelle şekerine hakaret etmektedir. Kelle, pişkinliği, utanmamayı ifade eder. Aynı zamanda bu beyitte kelle şekerini de ifade eder. Kelle kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Şekerin utanmamasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Şîrîn lebüne öykünür imiş şeker meger
Çün kelledür utanmamak andan ‘aceb degül

Adnî D.- G 87/2

*Ey sevgili, şekerin senin tatlı dudağına benzemeye çalışmasına şaşılmaz.
Çünkü kelledir, utanmaması ondandır.*

Nebat şekeri, nöbet şekeri demektir. Eskiden nebat şekeri olarak anılırken günümüzde bu kelime nöbet şekerine dönüşmüştür.¹⁰⁵

Priscilla Mary Işın, Gülbeşeker kitabında nebat şekerini şöyle açıklamıştır: “Şeker şurubu, özel bir kazana dökülür. Kazanın duvarlarında bulunan karşılıklı deliklerden pamuk iplikleri gerdirilir. Deliklerden şurubun sızmasını önlemek için kazanın dışına alçı sürülür, sonra çuvala sarılıp ılık bir yere bırakılır. Çuval bir hafta sonra açıldığında, iplerde büyük kristaller olduğu görülür. Eskiden Anadolu’da uzun süre sıcak kalması için şurup gübreye gömülürdü.”¹⁰⁶

Nebat şekerinin büzüşmüş bir görüntüsü vardır. Bu yönüyle çöpe benzer. Gelibolulu Sun’î bunu hüsn-i tâlil yoluyla ifade etmiştir. Şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Leb-i şîrînüne öykündiğiçün lezzetden
İşi bitdi şu kadar çüb yedi biline nebât

Gelibolulu Sun’î D.- G 8/2

*Ey Sevgili! Nebat şekeri, lezzette senin şirin dudaklarına öykündüğü için işi
bitti, kuruyup çöpe döndü.*

1.3.1.4. Şekerin Sevgilinin Gabgabına Öykünmesi

Sevgilinin gabgabı da aşğın gözünde şeker kadar tatlıdır. Klasik Türk şiirinde şeker, sevgilinin gabgabına teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümü kapsamında sevgilinin gabgabına öykünen şeker örneğine bir beyitte rastlamaktayız ve klasik bir yöntem olan ezilmek ile cezalandırılmıştır.

¹⁰⁵ Priscilla Mary Işın, a.e., s. 43

¹⁰⁶ Priscilla Mary Işın, a.e., 2022, s. 41-42

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde şeker, sevgilinin gabgabına ve dudağına öykündüğü için başı ezilmekle tehdit edilmiştir. Şekerin ezilerek kullanılması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Şekerin, sevgilinin dudağına ve gabgabına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünür geh lebine gâh ezilür gabgabına

Ezerem kellesin anun bana anman şekeri

Gelibolulu Sürûrî D.- G 490/2

Şeker kâh sevgilinin dudağına öykünür, kâh gabgabına ezilir. Şekeri bana anmayın, onun başını ezerim.

1.3.1.5. Şeker Kamışının Sevgilinin Parmağına Öykünmesi

Şeker kamışı, hem ince ve uzun olması hem de tatlı olması bakımından sevgilinin parmağına teşbih edilmektedir. Çalışmamızın bu bölümü kapsamında şeker kamışının, sevgilinin parmağına öykünmesi hususunda yalnız bir beyite rastlamaktayız. Sevgilinin parmağına öykünen şeker kamışı, emilerek cezalandırılmıştır.

Gelibolulu Âlî'nin beytinde şeker kamışının sevgilinin parmağına benzemesinin cezası ariflerin onu emmesi olmuştur. Şeker kamışının emilerek yenilmesi doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Şekerin, sevgilinin parmağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Gâfil olmasun emer 'ârifler anı 'Âliyâ

Öykünirse yârun engüştine miskin ney-şeker

Gelibolulu Âlî D.- G 262/5

Ey Âlî! Miskin şeker kamışı gâfil olmasın, yârin parmağına öykünirse arifler onu emer.

1.3.2. Elma (Sîb)

Klasik Türk şiirinde elma, sevgilinin çenesi ve gabgabına teşbih edilir.¹⁰⁷ Elma, Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin çenesine teşbih edilmekteyken çalışmamızın

¹⁰⁷ İskender Pala, "Sîb", a.g.e., s. 404

bu bölümünde de elmanın, sevgilinin çenesine ve gabgabına öykündüğünü görmekteyiz.

Alt kısmındaki çukurluklar yönünden elma, sevgilinin çenesine teşbih edilir. O çukurluklar sevgilinin çene çukuru olarak düşünülür.

1.3.2.1. Elmanın Sevgilinin Çenesine ve Gabgabına Öykünmesi

Elmanın, sevgilinin çenesine teşbih edilmesi çok yaygındır ve aşağıdaki iki beyit de elmanın, sevgilinin çenesine öykünmesini ve bunun sonucunda ceza almasını konu etmiştir. Sevgilinin çenesine öykünen elma, dalda asılarak ve çürütülerek cezalandırılmıştır.

Elma, dalda yetişen bir meyvedir. Emrî, bunu hüsn-i tâlil yoluyla aktararak elmanın, sevgilinin çenesine öykündüğü için dalda asılı olduğu söyler. Sevgilinin çenesine öykünen elma teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Zülfi ucından zenahdânına öyküendi meger

Emriyâ sîbi asılmış buldılar bir dalda

Emrî D.- G 443/5

Ey Emrî! Meğer elma sevgilinin çenesine öykündüğü için onu bir dalda asılmış buldular.

Ubeydî'nin beytinde elma, sevgilinin gabgabına öykündüğü için çürütülmekle tehdit edilmiştir. Elma belli bir zaman sonra doğası gereği çürür. Burada bu durum hüsn-i tâlil yoluyla elmanın cezası olarak nitelendirilmiştir. Sevgilinin gabgabına öykünen elma teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gabgab-ı yâra öykinürmişsin

Çüridürler sakın seni iy sîb

Ubeydî D.- Müf. 9

Ey elma! Sen sevgilinin gabgabına öykünürmüşsün, bu yüzden seni çürütürler dikkat et.

1.3.3. Şeftali

Klasik Türk şiirinde şeftali sevgilinin güzellik unsurlarından en çok dudağına teşbih edilmektedir.¹⁰⁸ Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin dudağına teşbih edilen şeftali, çalışmamızın bu bölümünde de sevgilinin dudağına öykünmektedir. Şeftalinin sevgilinin dudağına teşbih edilmesi rengi ve tadı dolayısıyla.

1.3.3.1. Şeftalinin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Şeftali, çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin yalnızca dudağına öykünmektedir ve bu hususta yalnız bir beyit örneği bulunmaktadır. Sevgilinin dudağına öykünen şeftaliyle, bağdaki diğer meyveler alay etmiştir.

Edirneli Nazmî'nin beytinde, sevgilinin dudağına öykünen şeftali ile dalga geçildiğini görmekteyiz. Bazen ceza alay etme, gülme şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Şeftali ile alay eden yemişler kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Leb-i cânâneye öykündüğ için şeftâlû
Bâgda hande ider hep ana her bâr enâr

Edirneli Nazmî D.- G 2134/3

Şeftali, sevgilinin dudağına öykündüğü için bağdaki yemişlerin hepsi ve nar ondan bahsederek alay ederler.

1.3.4. Hünnap ('Unnâb)

Klasik şiirimizde birçok unsura teşbih edilen hünnapın, çalışmamız kapsamında bu bölümde yalnızca sevgilinin dudağına öykündüğü beyit örneklerine rastlamaktayız. Hünnap, genellikle kurusu ile şiirlerde yer alır.

¹⁰⁸ Yavuz Bayram, a.g.e., s. 979

Abdülkerim Gülhan, hünnabın Klasik Türk şiirinde nelere teşbih edildiğini şöyle açıklamaktadır: “Hünnap, rengi, şekli, suyu, tadı, meze olması yönünden konu edilmiştir. Dudak, göz, özellikle kanlı göz, kanlı göz yaşı, kınalı parmaklar, la’l ve akik taşı ile hünnap arasında teşbih yapılmıştır.”¹⁰⁹

1.3.4.1. Hünnabın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Hünnabın, sevgilinin dudağına öykünmesinin sebebi rengi, şekli, suyu ve meze olmasıdır. Alıntıladığımız beyitlerde sevgilinin dudağına öykünen hünnap, kanı kurutularak cezalandırılmıştır.

Edirneli Nazmî’nin beytinde sevgilinin dudağına öykünen hünnabın cezası kanının kurumması olmuştur. Burada kanının kurummasıyla kastedilen kurutulmuş hünnaptır. Hünnabın kurutulması hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen hünnap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Leb-i cânâneye her kande olursa her dem

Öykünür ol cihet ile kurudur kan ‘unnâb

Edirneli Nazmî D.- G 780/3

Hünnap, sevgilinin dudağına her nerede olursa her zaman öykünür ve bu yüzden kanını kurutur.

Aşağıdaki beyitte de hünnabın kurutulması, hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin dudağına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen hünnap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

La’line öykündüğüçün dilberün

Kurudur ‘unnâb kanum dem-be-dem

Edirneli Nazmî D.- G 4406/2

Dilberin dudağına öykündüğü için hünnap daima kanını kurutur.

¹⁰⁹ Abdülkerim Gülhan, “Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar”, *Turkish Studies*, 2008, s. 358

1.3.5. Karabiber (Fülfül)

Klasik Türk şiirinde karabiber genellikle sevgilinin benine teşbih edilir.¹¹⁰ Sevgilinin benine teşbih edilmesinin sebebi ise yuvarlak ve siyah renkte olmasıdır. Karabiber, çalışmamız kapsamında bu bölümde yalnızca sevgilinin benine teşbih edilmektedir. Karabiber dövülerek kullanılmasıyla anılır. Aynı zamanda geldiği yer olması sebebiyle Hindistan ile birlikte anılır. Çalışmamızdaki örneklerde de bu iki duruma rastlamaktayız.

Karabiberin acı tadı da zaman zaman farklı benzetmeler yapılarak şiirlerde yer almıştır.¹¹¹

1.3.5.1. Karabiberin Sevgilinin Benine Öykünmesi

Karabiber, siyah ve yuvarlak olması sebebiyle sevgilinin benine teşbih edilmektedir ve çalışmamızın bu bölümünde de yalnızca sevgilinin benine öykündüğünü görmekteyiz. Sevgilinin benine öykünen karabiber, dövülüp Hindistan'a atılarak ve sevgilinin benini karabibere benzeten de yüzü ve dudağı siyah amber gibi karararak cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beytin yazıldığı dönemde karabiber, Hindistan'dan gelen baharatlardan biridir. Şair, sevgilinin benine öykünen karabiberi cezalandırması için sevgiliyi harekete geçirmeye çalışmıştır. Dövülerek kullanılan karabiberin dövülmesini hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin benine benzeme çabasına bağlamış ve tekrar Hindistan'a atmasını söylemiştir. Sevgilinin benine öykünen karabiber kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Fülfül siyâh benlerüne n' içün öykünür

Muhkem tut anı döğ yine Hindûstâna at

İshak Çelebi D.- G 16/4

Ey sevgili! Karabiber senin siyah benlerine niçin öykünür? Onu sağlam bir şekilde tut, döv ve yine Hindistan'a at.

¹¹⁰ İskender Pala, "Fülfül", **a.g.e.**, s. 159

¹¹¹ Osman Kufacı, "Divan Şairinin İmgelem Dünyasından Bir Örnek: Fülfül", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, sayı 16, 2019, s. 434

Sebzi'nin beytinde sevgilinin benine karabiberi benzetenlere yüzünün ve dudağının siyah amber olması bedduası edilmiştir:

Olsun siyâh 'anber-i sârâ lebi yüzi
Benzer dir ise hâlünü her kim ki fülfüle

Sebzî D.- G 722/2

Ey sevgili! Kim senin benin karabibere benzer derse yüzü ve dudağı hâlis siyah amber olsun.

1.3.6. Helva

Klasik Türk şiirinde helva sohbetleri geleneği vardır ve kış geceleri padişahın huzurunda bazı devlet ricâlinin de katılımıyla yapılan helva sohbetleri şairlerin şiirlerini sunduğu, helva yenilip sohbet edildiği bir ortamdır.¹¹² Sevgilinin en çok dudağına teşbih edilen helva, çalışmamızın bu bölümünde de yalnızca sevgilinin dudağına öykünmekle karşımıza çıkmaktadır. Helva, tadından dolayı sevgilinin dudağına teşbih edilmektedir.

1.3.6.1. Helvanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Helva, tadı dolayısıyla Klasik şiirimizde sevgilinin dudağına benzetilmektedir ve bu hususta çalışmamızın bu bölümünde yalnız bir örnek beyit bulunmaktadır. Sevgilinin dudağına öykünen helva, parçalanarak cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte helva, ölmekten korkmayıp sevgilinin dudağına öykünmüş ve parçalanmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen helva kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykinür la'line havf eylemeyüp başından
Pârelerlerse 'Ubeydî yiridür helvâyı

Ubeydî D.- G 325/5

Ey Sevgili! Helva, başından korkmayıp senin dudağına öykündüğü için Ubeydî helvayı parçalarsa yeridir.

¹¹² Ahmet Talat Onay, "Helva Sohbetleri" a.g.e., s. 187

1.3.7. Bal (Asel/Şehd)

Klasik Türk şiirinde bal, sevgilinin dudağına teşbih edilir. Bunun sebebi hem tadı hem şifalı olmasıdır.¹¹³ Bal, Türk kültüründe tatlı şeylere benzetilir. Klasik Türk şiirinde tadından dolayı daha çok sevgilinin dudağına teşbih edilen bal, çalışmamızın bu bölümünde yalnızca sevgilinin dudağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

1.3.7.1. Balın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Balın, sevgilinin dudağına öykünmesinin sebebi tadıdır ve klasik şiirimizde bu benzetmeye sık sık rastlanır. Sevgilinin dudağına öykünen bal, süzülerek cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte bal, sevgilinin dudağına öykündüğü için sıkılarak cezalandırılmıştır. Bal, peteğinden süzülme için sıkılır. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen bal kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykinürmiş o muşaffâ lebine cânânun

İy ‘Ubeydî göresin nice sıkarlar ‘aseli

Ubeydî D.- G 340/5

Ey Ubeydî; bal, cananın saf dudağına öykündüğü için balı nasıl sıkarlar gör.

1.3.8. Şarap ve Şarap Kadehi (Mey ve Câm-ı Mey)

Mey, Klasik Türk şiirinde dudağa, yanağa, kana ve gözyaşına benzetilir. Bunun sebebi rengi ve sarhoş ediciliğidir. Aşkî temsil eder ve sık sık aşkî ifade etmek için kullanılır.¹¹⁴ Klasik Türk şiirinde mey, birçok ögeyle teşbih edilirken araştırmamız kapsamında bu bölümde meyin, yalnızca sevgilinin dudağına öykündüğünü ve çeşitli şekillerde cezalandırıldığını görmekteyiz.

¹¹³ İskender Pala, “Asel”, a.g.e., 2017, s.33

¹¹⁴ İskender Pala, “Bâde”, a.e., s.52

"Yeni eski, klâsik ve modern olsun dünyanın bütün köklü dillerinin edebiyatlarında bu şarap ve aşk ilişkisi tabii bir şekilde edebî metinlerin içerisinde yer almış bulunmaktadır."¹¹⁵

1.3.8.1. Şarabın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Rengi ve sarhoş edici özelliğiyle sevgilinin dudağına Klasik Türk şiirinde sık sık öykünen mey, alıntıladığımız beyitlerde de aynı özellikler sebebiyle sevgilinin dudağına öykünmektedir. Sevgilinin dudağına öykünen mey kaptan kaba konarak, meydana çıkarılarak, hürmeti alınarak, dillere düşerek, ayağa düşerek, yüzü kızararak, sürahinin kadehin üstüne yürümesiyle, goncanın ona gülmesiyle, ele alınarak ve ellerin ağzına düşerek cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şarabın cezası kaptan kaba boşaltılarak hava kabarcıkları oluşturması olmuştur. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Leb-i cânâneye öykündi diyü sâkî-i bezm
Meyi kabdan kaba koyduğu için şişdi habâb

Emrî D.- G 52/2

Meclisteki sâki, sevgilinin dudağına öykündü diye şarabı kaptan kaba koyduğu için hava kabarcıkları oldu.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına öykünen şarap, zarifler tarafından ele alınarak yani zariflerin bu meseleye eğilmesi ile cezalandırılmıştır. Burada kast edilen meseleyi ele almak da olabilir şarap kadehini tutmak da olabilir. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kadehi kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykünürdi lebüne câm-ı mey ammâ dönmiş
Bu gün almışlar ele bir yire gelmiş zurafâ

Bâkî D.- G 9/6

¹¹⁵ Muhammet Nur Doğan, "Divan Şiirinde "Şarap" Metaforları", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2008 s. 67

Ey sevgili! Şarap kadehi senin dudağına öykünürdü ama bugün zarifler bir araya gelip onu ele almışlar.

Ubeydî, sevgilinin dudağına öykünen şaraba hakaret etmiştir. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Hum içre mey lebüne öykinürmiş
Neler zâhir olur gör ol denîden

Ubeydî D.- G 242/3

Ey sevgili! Küp içindeki şarap senin dudağına öykünürmüş; o alçaktan daha neler çıkar gör.

Emrî'nin beytinde, sevgili sâkiye seslenmektedir. Mey, sevgilinin dudağına öykündüğü için meyın kanını, yani kırmızı şarabı sâki içmiştir. Sâki, aşkın simgesi olan şarabı içmiş ve bu sebeple aşk sarhoşu olmuştur. Kan tutmak deyimi, “(Katil için) cinayetden sonra şaşırarak; işlediği cinayetin etkisi ile bunalıma girmek.”¹¹⁶ demektir. Sevgili, kendisi vermesi gereken cezayı sâki verdiği için ona kızmıştır. Sâki, şarabı içmesini burada meyî cezalandırma bahanesiyle sunmuştur. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykünür la'lüme didün meyün içdün kanın
Göresin sâkî nice tutar anun kanı seni

Emrî D.- G 557/3

Ey sâki! Mey benim dudağıma öykünür diye şarabın kanını içtin. Gör ki o şarabın kanı seni nasıl tutar.

Aşağıdaki beyitte sevgili, kendisinin dudağına öykünen şarabı cezalandırması için tahrik edilmeye çalışılmıştır. Bu beyitte cezalandıran kişi bizzat sevgilidir. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

¹¹⁶ Yaşar Çağbayır, “Kan” a.g.e. (2017), s. 822

La'lüne öykünmiş iy sâkî şarâb-ı lâlegûn
Sen dahı gel pehlevân isen anı meydâna çek

Üsküdarlı Aşkî D.- G 256/4

Ey sâki! Lâle renkli şarap, senin dudağına öykünmüş; sen de eğer pehlivansan onu meydana çıkar.

Aşağıdaki beyitte Kadehin alt kısmı ayak, üst kısmı baş olarak düşünülmüştür. Kadehin ayağını almak, “Aleyhte bulunarak kuvvet ve itibarını düşürmek; çelme takıp yere düşürmek”¹¹⁷ anlamına gelir. Şarap, sevgilinin dudağına benzediği için ayağı alınarak ve cezalandırılmıştır:

Benzeyüp la'lüne çıkdı başuna el uzadup
Aldum ayagunı dâd aldum onat ben mülden

Gelibolulu Sürûrî D.- G 355/2

Ey sevgili! Şarap senin dudağına benzeyip kadehin başına çıktı. El uzatıp meyin ayağını aldım, ondan güzel bir tat aldım.

Sehî Bey'in beytinde sevgilinin dudağına öykünen şarap, hürmeti elinden alınmakla tehdit edilmiştir. Çepel ile üzümün dibindeki tortu kastedilmiştir. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Duhter-i rez la'lüne öykünmesün
Yoğsa alur hürmetini ol çepel

Sehî Bey D.- G 146/6

Ey sevgili! Şarap senin dudağına öykünmesin, yoksa çepel onun hürmetini alır.

Revânî'nin beytinde şarap, sevgilinin dudağına öykünmüş ve cezası dillere düşmek olmuştur. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

¹¹⁷ Yaşar Çağbayır, “Ayak”, a.g.e. (2017), s. 121

Meclisde cân-fezâ lebüne öykünüp şarâb

Dillere düşdi göz göre çekdürdi adını

Revânî D.- G 438/2

Ey cana can katan sevgili! Şarap, mecliste senin dudağına öykünüp göz göre göre dillere düştü; adını zikrettirdi.

Süheylî'nin beytinde aslında değerli olan şarap kendini sevgilinin dudağına benzettiği için değerden düşmüştür. Şarabın cezası eski kıymetini kaybetmek olmuştur. Sevgilinin dudağına kendini benzeten şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Eller el üzre tutar iken düşdi ayaga

Rengîn lebüne benzedeli kendüzin şarâb

Süheylî D.- G 22/2

Ey sevgili! İnsanlar şarabı el üzerinde tutarken kendini senin güzel dudağına benzettiğinden beri ayağa düştü.

Aşağıdaki beyitte şarabın, doğal rengi olan kırmızıyı hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin dudağına öykündüğü için utanarak aldığı ifade edilmiştir. Şarap burada bir nevî kendi cezasını kendisi vermiştir. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

N'ola meclisde kızarsa yüzi hacletden

Öykünüp la'lüne olmuş mey-i ahmer güstâh

(Vusûlî D.- G 20/4)¹¹⁸

Ey sevgili! O küstah, senin dudağına öykünüp şarap olmuş. Mecliste utançtan yüzü kızarsa n olur?

¹¹⁸ Hakan Taş, **Vusûlî [ö. 1000/1592] Dîvân** (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin), T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri 500 ISBN 978-975-17-3542-3 ,Ankara, 2010 s. 66 (Vusûlî'ye ait tüm şiir örnekleri bu kitaptan alınmıştır.)

Cenâbî'nin beytinde sürâhiden kadehe şarap dökme hadisesi burada hüsn-i tâlil yoluyla şarabın cezası olarak nitelendirilmiştir. Sürahi kadehe diklenmiştir. Sürahinin kadehin üstüne yürümesinde teşhis sanatı görülmektedir. Teşhis sanatından yararlanılarak kadehin üstüne yürüyen sürahi kişileştirilmiştir:

Dün gece meclisde mey öykündüğüçün la'lüne

Dik gelip ol dem sürâhî yürüdi câm üstüne

(Cenâbî D.- G 270/3)¹¹⁹

Ey sevgili! Dün gece mecliste şarap senin dudağına öykündüğü için o anda sürâhi dik gelip kadehin üstüne yürüdü.

Sehî Bey'in beytinde sevgilinin dudağına öykünen şarabın cezası aşığın ona darılması ve gülen goncanın ona gülmesi, alay etmesi olmuştur. Goncanın gülmesinde teşhis sanatının kullanıldığını görmekteyiz. Goncanın gülmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Mey lebüne öykinür gördi darıldı cân ana

Ağzın açdı güldi kaldı gonca-i handân ana

Sehî Bey D.- G 9/1

Ey sevgili! Şarap senin dudağına öykündü, can bunu görüp ona darıldı, gülümseyen gonca ağzını açıp ona güldü kaldı.

Aşağıdaki beyitte şair şaraba seslenerek sevgilinin dudağına öykünmemesini, yoksa onun kanına gireceğini söyleyerek onu tehdit etmektedir. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Meydür ey engûr kanun öykünür çün la'lüne

Gâyeti duta beni bir gün girürem kanuna

Gelibolulu Sürûrî D.- G 378/3

¹¹⁹Beyhan Kesik, **Cenâbî Dîvânı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri Dizisi-588 ISBN: 978-975-17-4051-9, s. 200 (Cenâbî'ye ait tüm şiir örnekleri bu kitaptan alınmıştır.)

Ey üzüm! Sevgilinin dudağına öykünen kanın şaraptır. Sonunda beni tutar, bir gün ben de onun kanına girerim.

Emrî, şarabın üzerindeki hava kabarcıklarının ona top atılmasından dolayı olduğunu söylüyor. Şarabın üzerinde hava kabarcıklarının olması doğal bir durumken bunu hüsn-i tâlil yoluyla anlatmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öyküncü bir hevâ ile la'line çün şerâb
Bir top tokındı ana hevâdan degül habâb

Emrî D.- G 34/1

Ey Sevgili! Şarap bir hevesle senin dudağına öyküncü. Ona bi top dokundu, baloncukları havadan değil.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına öykünen şarap kadehine gözdağı verilmiştir. Ele almak ile şarap kadehini tutmak kastedilmektedir. Ele almak aynı zamanda meseleye eğilmek anlamına da gelir, tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykünürmiş lebine ey Emrî
Bulıcak câm-ı şarâbı ele al

Emrî D.- G 308/5

Ey Emrî, şarap kadehi sevgilinin dudağına öykünürmüş, onu bulunca eline al.

1.3.9. Süt

Süt tadı hasebiyle sevgilinin dudağına teşbih edilmektedir. İncelediğimiz divanlarda süt yalnızca sevgilinin dudağına teşbih edilmiştir. Süt ve şeker beyitlerde birlikte anılmaktadır. Alıntıladığımız beyitlerde sevgilinin dudağına öykünen şeker ezilerek cezalandırılırken sütün emildiği görülür. Sevgilinin dudağına öykünen sütün her defasında emilerek karşılık bulmasından anlaşılıyor ki sütün, sevgilinin dudağına öykünmesi farklı tezahürlere sebep olmamış, sınırlı bir alanda kalmıştır.

1.3.9.1. Sütün Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Sevgilinin dudağı, Klasik Türk şiirinde sık sık süte benzetilir ve çalışmamızın bu bölümünde de süt yalnızca sevgilinin dudağına öykünmektedir. Bunun sonucunda emilerek cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına öykünen şekerin, ezilerek kullanılması hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmış, süt ise emilerek cezalandırılmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen süt ve şarap kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Tatlulukda öykünürlerse güzel dudaguna

Südi em ammâ ki urub şekkerün başını ez

Edirneli Nazmî D.- G 2571/4

Ey sevgili! Tatlılıkta senin güzel dudağına öykünürlerse sütü em ama şekerin başına vurup ez.

1.3.10. Esrar

Esrar, Klasik Türk şiirinde hem sırlar anlamında kullanılır hem de hint kenevirinden yapılan uyuşturucu bir maddenin ismidir. Sevgilinin güzellik unsurlarından dudağına teşbih edilir. Sevgilinin dudağı da sırlıdır.¹²⁰ Keyif, keyfiyet, gam, gubâr, gubâr-ı gam, gamze ve toprak kelimeleri esrar için kullanılır.¹²¹ Çalışmamızın bu bölümünde esrarın sevgilinin hattına öykündüğünü görmekteyiz.

1.3.10.1. Esrarın Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüylerine öykünen esrar, ehl-i diller tarafından alay edilerek cezalandırılmıştır. Esrar için kişinin gayrı ihtiyari gülmesi hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin ayva tüylerine öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Aynı zamanda gubâr kelimesinin kullanılması da esrarın toz halinde olmasıyla ilişkilidir:

Öykinürse gubâr-ı hattuna ger

Güldürür ehl-i dilleri esrâr

Ubeydî D.- G 53/4

¹²⁰ İskender Pala, "Esrâr", **a.g.e.**, s.141

¹²¹ Ahmet Talat Onay, "Esrâr" **a.g.e.**, s. 144

Ey sevgili, eğer esrar senin ayva tüylerine öykünürse, ehl-i dilleri kendisine güldürür.

1.4. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN DEĞERLİ TAŞLAR VE MADENLERE VERİLEN CEZALAR

Değerli taşlar ve madenler, Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarına en çok teşbih edilen öğelerden biridir.

Değerli taşların ve madenlerin sevgiliye öykünmesi kapsamında çalışmamızın bu bölümünde inci, lal, akik, mercan, yakut, altın, gümüş, hazine ele alınmıştır.

Klasik şiirimizde inci, genellikle şekli ve rengi dolayısıyla sevgilinin dişlerine teşbih edilirken lal, akik, mercan, ve yakut gibi kırmızı rengi ile teşbih unsuru olan değerli taşlar, genellikle sevgilinin dudağına, ağzına, yanağına ve aşığın göz yaşına teşbih edilir.

Altın, Klasik Türk şiirinde genellikle güneşe teşbih edilirken çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin ayağının tozuna öykündüğünü görmekteyiz. Gümüş ise rengi ve parlaklığı dolayısıyla Klasik şiirimizde sevgilinin yüzüne, tenine, gerdanına vs. teşbih edilir.

Hazine, sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarına teşbih edilirken aynı zamanda sevgilinin kendisi bir hazine olarak görülmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ödüllendirilen, üçüncü bölümünde sevgiliye öykünmeye layık görülmeyen değerli taşlar ve madenler, bu bölümde cezalandırılmıştır. Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen değerli taşlar ve madenler çeşitli ceza yöntemleriyle karşılık bulmuştur.

1.4.1. İnci (Dürr/Lü'lü)

Klasik Türk şiirinde inci, şifa veren yönleriyle ve daha çok sevgilinin güzellik unsurlarından dişleriyle beraber anılır. Sevgilinin dişleri rengi ve güzel görüntüsü hasebiyle Klasik şiirimizde sık sık sevgilinin dişlerine teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde de inci, yalnızca sevgilinin dişlerine öykünerek karşımıza çıkmakta ve bunun sonucunda cezalandırılmaktadır.

Klasik Türk şiirinde inci, sevgilinin dişlerine, terine, vuslatına; âşığın gözyaşına; şâirin şiiri ve güzel sözüne teşbih edilir. En güzel incilerin eskiden Aden'den çıkarılması sebebiyle de sık sık Aden ile beraber zikredilir.¹²²

“Dürr-i yetim” tâbiri sadeftteki tek inciden kinayedir. Dünyanın yegâne incisi deyimi Peygamberimiz için kullanılır.”¹²³ “En makbul olan inci tek incidir. Dür-dâne, dürr-i galtân, dürr-i şehvâr gibi adlarla anılan inci, bu tek incidir.”¹²⁴

1.4.1.1. İncinin Sevgilinin Dişlerine Öykünmesi

İnci, beyazlığı ve yuvarlaklığı ile sevgilinin dişlerine öykünmekte ve bu yüzden cezalandırılmaktadır. Sevgilinin dişlerine öykünmesi sonunda incinin aldığı cezalar, sedefin içinde hapsedilmesi, yaş gibi gözden bırakılması ve hakkâklerin bağrını delmesidir.

İnci, denizde sedefin içinde oluşur. Emrî'nin beytinde ise Aden incisinin denizde sedefin içinde olması hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin dişlerine öykünmesi sebebine bağlanmıştır:

Dişlerüne yohsa öykündi mi lûlû-yi ‘Aden
Bahr anı çâh-ı sadef içinde habs itmek neden

Emrî D.- G 366/1

*Ey Sevgili! Deniz, Aden incisini sedef kuyusunda hapsedmesi nedendir?
Yoksa senin dişlerine mi öykündü?*

Behiştî'nin beytinde incinin sevgilinin dişlerine öykünmesinin cezası gözden düşmek olmuştur. Yaş gibi gözden bırakmak ile kast edilen budur. Sevgilinin dişine öykünen inci kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanmıştı:

Çünkü dendân-ı safâ-bahşuna öykündi senün
Dürri gözden bıragursam yeridür yaş gibi

Behiştî D.- G 553/3

¹²² İskender Pala, “Dürr”, **a.g.e.**, s.126

¹²³ İskender Pala, “Dürr”, **a.g.e.**, s.126

¹²⁴ Mehmet Kırbıyık, “Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 18, 2007 s. 65

Ey sevgili! İnciyi yaş gibi gözden bırakırsam yeridir çünkü senin huzur veren dişlerine öykündü.

Çorlulu Zarîfi'nin beytinde sevgilinin dişlerine ökünen inciler hakkâkler tarafından delinerek cezalandırılmıştır. Hakkâk, oymacı demektir. Değerli taşlara, değerli madenlere vs. üzerine oyma, kazıma işlemini yapan meslek erbabına denir. İnci, aksesuar yapımı için delinerek kullanılır. Bu beyitte ise bu durum hüsn-i tâlil yoluyla inciye verilen ceza olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin dişlerine ökünen inci kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Niçün öykündün dür-i dendânına yârun diyü
İncinüp hakkâkler bağrın deler lûlûların

Çorlulu Zarîfi D.- G 174/4

Hakkâkler, “Yârin dişlerine niçin öykündün?” diye incinip incilerin bağrını deler.

1.4.2. Akik

Akik, kırmızı rengi ile çoğunlukla sevgilinin dudağına teşbih edilir.¹²⁵ Klasik Türk şiirinde daha çok şifası ile anılan ve sevgilinin dudağına teşbih edilen akik, edebiyatımızda genellikle kırmızı rengiyle anılır. Özellikle koyu kırmızı renginden dolayı sevgilinin dudağına teşbih edilen Yemen akiği Klasik şiirimizde adı en çok anılan akiklerden biridir. Çalışmamızın bu bölümü kapsamında akik sevgilinin dudağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

“Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akîk, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen’den çıkarılmıştır. Dudak, renk bakımından akîke benzer.”¹²⁶

1.4.2.1. Akiğin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Sevgilinin dudağı, kırmızı renginden dolayı Yemen akiğine teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümü için alıntıladığımız beyitte sevgilinin dudağına öykünen Yemen akiği, kanı kuruyarak cezalandırılmıştır.

¹²⁵ İskender Pala, “Akik”, **a.e.**, s. 14

¹²⁶ İskender Pala, “Akik”, **a.e.**, s. 14

Aşağıdaki beyitte Yemen akiği, sevgilinin dudağına öykündüğü için kanı kurumakla cezalandırılmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen akik kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Kırmızı reng ile her kandeyise dudaguna
Öykünüp kan kurudur imdi ‘akîki Yemen’ün

Edirneli Nazmî D.- G 3808/3

Yemen akiği her neredeyse, sevgilinin dudağına öykündüğü için şimdi kanı kurumuştur.

1.4.3. Mercan

Mercanlar, denizin dibindeki kayalıkların üzerinde oluşan fosillerdir.¹²⁷ Mercan da la’l ve akik gibi Klasik Türk şiirinde daha çok kırmızı renginden dolayı çeşitli mazmunlar oluşturmuştur. Sevgilinin ağzı, dudağı ve aşığın kanlı gözyaşları yerine kullanılan¹²⁸ mercan, çalışmamız kapsamında bu bölümde yalnız sevgilinin dudağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

Bir de mercan duası isimli bir dua vardır ki karınca duâsı ve ism-i a’zım duâsı gibi bir duadır ve kişi bu duayı muskaya yazıp üzerinde taşıdığında karşı tarafa şirin görünür. Bu dua da şiirlerde yer almaktadır.¹²⁹

1.4.3.1. Mercanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Mercan, sevgilinin dudağı gibi kırmızı renktedir. Bu yüzden de sevgilinin dudağına öykünmektedir ve bunun sonucunda Bedahşan la’linin ona öfkelenmesi ile cezalandırılmıştır.

Revânî’nin beytinde mercan, sevgilinin dudağına öykündüğü için lal öfkelenmiştir. Lal taşının doğal rengi kırmızıdır. Burada lal taşının rengi, hüsn-i tâlil yoluyla mercanın sevgilinin dudağına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Lalin öfkelenmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

¹²⁷ Mehmet Kırbıyık, **a.g.e.s.** 70

¹²⁸ İskender Pala, “Mercân”, **a.g.e.**, s. 306

¹²⁹ Ahmet Talat Onay, “Mercân Duâsı” **a.g.e.**, s. 260

Öykündüğüçün leblerüne sehv ile mercân

Bir pâre od oldı kakıyup la'l-i Bedahşân*

Revânî D.- G 284/1

Ey Sevgili! Mercan, hatâ edip senin dudaklarına öykündüğü için Bedahşan lali ona öfkelenip bir parça ateş oldu.

1.4.4. Yakut

Yakut da tıpkı diğer kırmızı renkli doğal taşlar gibi genellikle sevgilinin dudağı, ağzı, aşığın kanlı gözyaşlarını ifade etmek için kullanılır¹³⁰ veya bunlara teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde yakut, yalnızca sevgilinin dudağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

Yakutun kullanım alanlarını ise İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*'nde şöyle ifade etmiştir. “Kadeh, yüzük, gerdanlık, küpe, hokka vs. eşya yapımında da kullanılan yakut daha çok kırmızı rengi ve kıymetli oluşu dolayısıyla sözkonusu edilir. Şarabın rengi de yakûta benzer.”¹³¹

1.4.4.1. Yakutun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Yakut, kırmızı renginden dolayı Klasik şiirimizde sık sık sevgilinin dudağına teşbih edilir. Sevgilinin dudağına öykünen yakut, hâtemin onunla alay edip gülmesi ile cezalandırılmıştır.

Revânî'nin beytinde sevgilinin dudağına öykünen yâkutu hâtem, gülerek yani alay ederek cezalandırmıştır. Hâtem ağzı eğik bir şekle sahiptir. Burada hâtemin gülmekten ağzının eğilmesi hüsn-i tâlil yapılarak yakutun sevgilinin dudağına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Hâtemin gülmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

La'lüne yâkûtun öykündüğünü işitmegin

Dôstum gülmekden egildi dehânı hâtemün

Revânî D.- G 198/2

¹³⁰ İskender Pala, “Yakût”, **a.g.e.**,s. 479

¹³¹ İskender Pala, “Yakût”, **a.e.**, s. 479

Ey Sevgili! Yâkutun senin dudağına öykündüğünü işittiğinden beri hâtemin gülmekten ağzı eğildi.

1.4.5. Altın (Zer)

Klasik Türk şiirinde altın, âşığın sararmış yüzüne teşbih edilir.¹³² Altın, Klasik Türk şiirinde daha çok kıymetli olması yönüyle sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarına teşbih edilmekle beraber bazen rengi yönüyle de teşbih ögesi olmuştur. Sevgili, tüm güzellik unsurlarıyla altın kadar, hatta çoğu zaman ondan daha değerlidir. Altın ile sevgilinin herhangi bir güzellik unsuru kıyaslandığında her zaman sevgili altına üstün gelir. Çalışmamızın bu bölümünde altın, sevgilinin ayağının tozuna öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

1.4.5.1. Altının Sevgilinin Ayağının Tozuna Öykünmesi

Sevgilinin ayağının tozu bile öyle değerlidir ki altına teşbih edilmektedir fakat sevgilinin ayağının tozuna öykünen altın, dövülerek cezalandırılmıştır.

İshak Çelebi'nin beytinde altının, dövülerek işlenmesi durumuna atıf yapılarak, altının dövülmesi hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin ayağının tozuna öykünen altının aldığı ceza olarak tanımlanmıştır. Sevgilinin ayağının tozuna öykünen altın kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öyküندی hâk-i pâyuna zer bildi kadrini

Zerkûblar tutup anı muhkem let eyledi

İshak Çelebi D.- G 340/5

Ey Sevgili! Altın, senin ayağının tozuna öykündü; kendini kıymetli bildi. Altın ustaları onu tutup sağlam dövdü.

Emrî, sevgilinin ayağının toprağını altına benzetmenin yanlış olacağını söyler. Benzettiği için ona hakaret edileceğini söyler:

¹³² Yahya Yüksel, "Divan Şiirinde Para Birimlerinin Gerçek Anlamı Dışında Kullanımı", **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 1, 2019, s.79

Zer disem ayağı toprağına ol sîm-tenün
Emriyâ bana sözün yüzüne benzer dirler

Emrî D.- G 148/5

O gümüş tenli sevgilinin ayağının toprağına altın desem bana Ey Emrî! “Sözün yüzüne benzer” derler.

1.4.6. Gümüş (Sîm)

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından burnu, yüzü, çenesi, eli, kolu ve bedeni gümüşe teşbih edilir.¹³³ Sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilme sebebi parlaklığı ve rengidir. Âşığın gözünde sevgili de gümüş gibi parlamaktadır.

Değerli oluşu da sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarına teşbih edilmesine sebep olmuştur. En çok da sevgilinin teni için bir teşbih ögesidir. Çalışmamız kapsamında bu bölümde gümüş, sevgilinin vücuduna öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

1.4.6.1. Gümüşün Sevgilinin Vücuduna Öykünmesi

Gümüş, parlaklığı dolayısıyla sevgilinin vücuduna da teşbih edilmektedir. Sevgilinin vücuduna öykünen gümüş, satılarak cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gümüş külçesi sevgilinin vücuduna öykünmüş ve satılarak cezalandırılmıştır. Gümüş külçesinin dirhem dirhem satılması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla gümüşün cezası olarak nitelendirilmiştir. Sevgilinin vücuduna öykünen gümüş kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanmışır:

Cismüne öyküneli külçe-i sîm
Satdurur kendüyi dirhem dirhem

Kabûlî D.- G 248/2

Ey Sevgili! Gümüş külçesi senin vücuduna öyküneli kendini dirhem dirhem sattırır.

¹³³ İskender Pala, “Sîm”, a.g.e., s. 405

1.4.7. Hazine (Genç)

Klasik Türk şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsurunun hazineye benzetilmesinin sebebi değerli oluşudur. Hazine denince akla gelen birçok değerli taş ve maden vardır. Bunların çoğu çalışmamızda tek tek incelenmiştir. Değerli taşlar, genellikle sevgilinin ağzı, dudağı, yanağı, dişi gibi unsurlarına teşbih edilmiştir. Altın, gümüş gibi madenler de daha çok sevgilinin ayağının tozu, teni, vücudu, yüzü, yanağı gibi unsurlara teşbih edilir. Genel manada hazine, sevgiliye çok sık teşbih edilir. Sevgili başlı başına hazinedir çünkü sevgili âşığın gözünde her şeyden değerlidir. Çalışmamız kapsamında bu bölümde hazine, sevgilinin yanağına öykünmektedir.

1.4.7.1. Hazinenin Sevgilinin Yanağına ve Saçına Öykünmesi

Hazine, kıymetli ve parlak olmasından dolayı sevgilinin yanağına teşbih edilir. Sevgilinin yanağına öykünen hazine, yedi başlı yılan ile cezalandırılmıştır.

Üsküdarlı Aşkî'nin beytinde hazine, sevgilinin yanağına ve saçına öykündüğü için yedi başlı yılanın gazabına uğramıştır. Sevgilinin yanağına ve saçına öykünen hazine kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öyküندی hadd ü zülf-i büt-i dil-sitâne genç

İndi mâr-ı heft-seri tâziyâne genç

Üsküdarlı Aşkî D.- G 29/1

Hazine, bu gönül alan put gibi sevgilinin yanağına ve saçına öykündü ve yedi başlı yılanı kendine kamçı edindi.

1.5. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN CANSIZ VARLIKLARA VERİLEN CEZALAR

Klasik Türk şiirinde birçok cansız varlık da sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilen cansız varlıklar ikinci bölümde ödüllendirilip, üçüncü bölümde buna layık görülmezken, bu bölümde ise cezalandırılmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünen cansız varlıklar kapsamında misk, amber, hâtem, mum, kandil, yay, ok, kılıç, tuğ, put ve zünnar ele alınmıştır.

Misk, genellikle Klasik Türk şiirinde güzel kokusundan ve siyah renginden dolayı sevgilinin benine, ayva tüyelerine, saçlarına vs. teşbih edilirken amber, kokusundan dolayı sevgilinin saçlarına, kâkülüne, ayva tüyelerine vs. teşbih edilir.

Hâtem, üzerine işlenen mühür ve değerli taşlar dolayısıyla genellikle sevgilinin ağzına, dudağına teşbih edilir. Şem, parlaklık ve aydınlık saçması açısından sevgilinin yüzüne, yanağına teşbih edilirken uzunluğu dolayısıyla sevgilinin boyuna teşbih edilir. Kandil de şem gibi aydınlık vermesi açısından sevgilinin yüzüne teşbih edilir.

Tuğ, püsküllerinin saça benzemesinden dolayı sevgilinin saçlarına teşbih edilir. Put ise başlı başına bir güzellik sembolüdür ve sevgili de bir put gibi görülür. Zünnar, rahiplerin bellerine bağladığı kıldan kuşaktır ve sevgilinin saçına teşbih edilir.

Sevgilinin güzellik unsurları ile karşılaştırılan cansız varlıklar sevgiliye öykünmeye layık görülmemiş ve bu yüzden de cezalandırılmıştır. Bu bölümde cansız varlıklar sevgiliyle karşılaştırıldığında sevgili her seferinde daha üstün gelmiştir.

1.5.1. Misk

Misk, genellikle kokusu ve rengi sebebiyle Klasik Türk şiirinde konu olmuştur. Sevgilinin beni, kaşı, saçları, gibi unsurlar siyah renginden ve kokusundan dolayı miske teşbih edilir.¹³⁴ Özellikle kanının kurumasıyla sık sık şiirlerde konu olmasının sebebi ceylanın göbeğinden düştükten sonra bir süre kanının kuruması için beklenmesidir. Klasik Türk şiirinde pek çok ögeye teşbih edilen misk, çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin saçına ve ayva tüyelerine öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

Klasik Türk şiirinde misk âhusu, genellikle Hıtâ ve Hoten kelimeleriyle birlikte anılır. Hıtâ ve Hoten, Çin ve Hindistan'da bulunur ve buraların misk âhusu meşhurdur.¹³⁵

“Ceylanın nâfesinden/göbeğinden düşen misk, içinde bulunduğu deriden yüzülerek çıkartılmaktadır.”¹³⁶

¹³⁴ İskender Pala, “Misk”, **a.g.e.**, s. 324

¹³⁵ Ahmet Talat Onay, “Âhû-yı Müşgîn” **a.g.e.**, s. 44

¹³⁶ Ahmet Kartal, “Klasik Türk Şiirinde “Misk””, *Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu*, Bilecik, 2017, s. 22

1.5.1.1. Miskin Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Misk, hem kokusu hem de rengi dolayısıyla sevgilinin saçlarına teşbih edilmektedir. Sevgilinin saçlarına öykünen misk, derisi yüzülerek, yüzü karararak, tehdit edilerek, Pazar içinde gezdirilip yüzüne kara sürülerek vs. çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır.

Revânî'nin beytinde sevgilinin saçına öykünen misk derisi yüzülmekle, dudağına öykünen şeker ise ezilmekle cezalandırılmıştır. Miskin, derisi yüzülerek içindeki misk tozu çıkarılır. Burada bu durum hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Şeker ise eskiden kütle halinde olurdu ve ezilerek kullanılırdı. Sevgilinin şekeri ezmesi de hüsn-i tâlil yoluyla şekerin cezası olarak nitelendirilmiştir. Sevgilinin saçına öykünen misk ve dudağına öykünen şeker kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Zülfüne öykünmegün müşkün derisin yüzdiler

Kellelenmegün lebüne ezdi yârân şekkeri

Revânî D.- G 428/3

Sevgilinin saçına öykündüğü için miskin derisini yüzdüler; sevgili, dudağına şekerlendiği için şekeri ezdi.

Aşağıdaki beyitte miskin siyah olması, sevgilinin saçına öykünmesi sebebe bağlanmış ve hatta ettiği söylenmiştir. Sevgilinin saçına öykünen misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Dilberün çîn zülfine çün öykünür bûy-ıla müşk

Bu hatâyıla siyeh-rûlık ider ol kelle huşk

Edirneli Nazmî D.- Müf. 216

O kupkuru misk hata edip siyah yüzlülük eder. Çünkü dilberin kıvrımlı saçının kokusuna öykünür.

Gelibolulu Âlî'ye göre sevgilinin ayva tüyünü ve benini miske benzetmek hatadır ve benzetene de hakaret etmiştir:

Benzetdi miske şol ki hat u hâlünü senün

Kıl denlü fehmi olmayuban eyledi hatâ

Gelibolulu Âlî/G 63/4

Ey Sevgili! Kıl kadar anlayışı olmadığı için hata etti, senin ayva tüyünü ve benini miske benzetti.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçına öykünen miskin cezası günahından dolayı yüzünün kararması olmuştur. Miskın doğal rengi siyahtır. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Sevgilinin saçına öykünen misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Zülf-i pür-çînüne öykünmiş Hitâ kılmış hatâ

Bu günâh için kararmışdur nigârâ rû-yı misk

Gelibolulu Sürûfî D.- G 273/2

Ey nigâr! Hitâ miski senin kıvrım dolu saçlarına öykünmüş, hata etmiş. Miskın yüzü bu günahından dolayı kararmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçına öykünen misk, tehdit edilmiştir:

Öykünürmiş zülf-i ‘anber-bâruna utanmadın

Göreyim kim onmaya müşg-i siyeh-rû bitmeye

Adnî D.- G 72/5

Ey sevgili! Misk, senin amber saçın saçına utanmadan benzemeye çalışmış. İflah olmayan, kara yüzlü miskin bitmediğini göreyim.

Aşağıdaki beyitte sevgili, zülfüne öykünen miski aradan götürmekte yani yok etmektedir. Cezalandıran bizzat sevgilinin kendisidir. Sevgilinin saçına öykünen misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Zülfine öykinürmiş lâyık budur aradan

Ol gözleri gazâlüm götüre misk-i nâbı

Ubeydî D.- G 316/2

Saf misk, ceylan gözlümün saçına öykündüğü için sevgili miski yok etse yeridir.

Üsküdarlı Aşkî, miskin siyah rengini sevgilinin saçına öykünmesi sebebine bağlamıştır. Sevgilinin saçına öykünen misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Ger hatâsın fehm idüp öykünmeseydi zülfüne

Çinde böyle siyâh olmazdı gâlib rûy-ı misk

Üsküdarlı Aşkî D.- G 240/2

Ey sevgili! Eğer misk hatasını anlayıp da senin saçına öykünmeseydi Çin'de böyle siyah yüzlü olmazdı.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin saçının kokusuna öykünmenin hata olduğunu söylerken tehditkâr bir ifade kullanılmıştır. Sevgilinin saçına öykünen misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykündüğü çîn söyleyelüm özge hatâdur

Hoş bûy ile çîn-zülfüne misk-i Hoten ey dost

Edirneli Nazmî D.- G 878/4

Ey dost! Hoten miski hoş kokuda sevgilinin kıvrımlı saçına öykündüğü için söyleyelim ki bu hatadır.

Yine Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin saçına öykünen miskin hata ettiği söylenerek ona gözdağı verilmiştir. Sevgilinin saçına öykünen misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Zülf-i pür-çînüne öykündi velî

Sehv idüp misk-i Hitâ itdi hatâ

Edirneli Nazmî D.- G 437/4

Ey Sevgili! Hitâ miski senin kıvrımlı saçlarına öykündü lâkin bilmeden hata etti.

Hecrî'nin beytinde şair, sevgilinin saçını misk kesesine benzetmiş ve sevgili ona kin tutmuştur. Burada benzettiği için cezalandırılan âşıktır. Sevgilinin saçını kin tutarak kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Kara gönüllü imiş zülf-i dil-âvîzün 'aceb
Benzedelden nâfeye dahı bizümle kîn tutar

Hecrî D.- G 36/2

Ey Sevgili! Gönül çeken saçın ne kara gönüllüymüş, misk kesesine onu benzettiğimizden beri bize kin tutar.

Adnî'nin beytinde saf miskin rengi siyah iken hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin saçına benzediği için yüzüne kara sürülmekle cezalandırıldığı ifade edilmiştir. Sevgilinin saçına benzemeye çalışan misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

'Anber saçuna öyküneli müşgi gezdürüp
Bâzâr içinde yüzine 'âlem kara sürer

Adnî D.- G 19/5

Ey sevgili! Misk, senin amber kokulu saçına benzemeye çalıştığından beri, âlem miski pazar içinde gezdirip yüzüne kara sürer.

1.5.1.2. Misk Sevgilinin Ayva Tüylerine Öykünmesi

Misk, kokusu ve rengi dolayısıyla sevgilinin ayva tüylerine Klasik Türk şiirinde sık sık teşbih edilir. Sevgilinin ayva tüylerine öykünen misk, siyah yüzlü olmakla cezalandırılmaktadır.

Saf miskin rengi siyahtır. Aşağıdaki beyitte ise hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin ayva tüylerine öykündüğü için siyah yüzlü olduğu ifade edilmiştir. Sevgilinin ayva tüylerine öykünen misk kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Hattuna öykünüben itdi hatâ
Rû-siyâh olmasun mı müşg-i Hitâ

Sebzî D.- G 12/1

Ey sevgili! Hitâ miski senin ayva tüylerine öykünerek hata etti. Bundan dolayı siyah yüzlü olmasın mı?

1.5.2. Amber

Bir ur olup balık tarafından dışarı atılan ve sahile vurmuş olarak su yüzeyinde bulunan amber, Klasik Türk şiirinde güzel kokusundan dolayı sevgilinin saçına teşbih edilir.¹³⁷ Amber, hoş kokusu ve bazen de renginden dolayı Klasik Türk şiirinde pek çok ögeye teşbih edilirken sevgilinin güzellik unsurlarına da teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde amber, sevgilinin saçına ve benine öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

1.5.2.1. Amberin Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Amber, kokusu ve rengi dolayısıyla sevgilinin saçına öykünmektedir. Sevgilinin saçına öykünen amberin cezası kanının kuruması ve yüzüne kara sürülüp teşhir edilmesi olmuştur.

Misk kesesinin kesilip içindeki miskin alınabilmesi için bir süre bekletilip kanının kuruması gerekir. Aşağıdaki beyitte bu durum hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Misk, kanı kuruyarak cezalandırılmıştır. Sevgilinin saçına kendini benzeten amber kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Benedürmiş saçuna kendüyi ‘anber-i miskîn

Nâfenün bu gamile kurımasun mı kanı

Ubeydî D.- G 334/4

Ey Sevgili! Misk kokulu amber kendini senin saçına benzetirmiş. Miskin bu gamla kanı kurumasın mı?

Sehî Bey’in beytinde sevgilinin kâkülüne öykünen amber, yüzüne kara sürülüp teşhir edilerek cezalandırılmıştır. Sevgilinin kâkülüne öykünen amber kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

¹³⁷ İskender Pala, “Anber”, a.g.e., s. 23

Kâkül-i miskînüne öykündügiçün rûzgâr

Kara dürtüp yüzine teşhîr itdi ‘anberi

Sehî Bey D.- G 264/3

Ey sevgili! Senin miskin kâkülüne öykündüğü için rûzgâr amberin yüzüne kara sürüp teşhir etti.

1.5.2.2. Amberin Sevgilinin Benine Öykünmesi

Amber, kokusu ve rengi dolayısıyla sevgilinin benine teşbih edilir. Sevgilinin benine öykünen amber, yüzü kara olmakla ve ateşte yakılmakla cezalandırılmıştır.

Amberin saf rengi siyahtır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin benine kendini benzeten amberin yüzü kara olmuş, yeri de ateş olmuştur. Amberin siyah rengi ateşte yanması sebebine bağlanmıştır. Amber aynı zamanda tütsü olarak da kullanılır ve bu şekilde de yakılmış olur. Sevgilinin benine kendini benzeten amber kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Hâlüne sehv ile benzetmiş özin ‘anber garîb

Yüz karalığını hâsıl itdi od oldı yeri

Sehî Bey D.- G 265/3

Ey Sevgili! Zavallı amber hata edip kendini senin benine benzetmiş, yüzü kara oldu, yeri ateş oldu.

Sebzî'nin beytinde amber, siyah rengi dolayısıyla ateşte yakılmışı benzetilmiştir. Odun sevgilinin saçına öykündüğü, amber ise benine öykündüğü için ateşte yakılarak cezalandırılmışlardır. Sevgilinin saçına ve benine öykünen odun ve amber kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Zülfün ile hâlüne öykünmeye

Oda yakmazlardı ‘ûd u ‘anberi

Sebzî D.- G 832/2

Ey sevgili! Saçın ile benine öykünmeselerdi odunu ve amberi ateşte yakmazlardı.

1.5.3. Hâtem

Hâtem, üstü mühürlü yüzük demektir. Klasik Türk şiirinde genelde sevgilinin dudağına teşbih edilir. Sevgilinin vuslatı ve âşığın gönlü için de kullanılır.¹³⁸ Hâtem, hem mühür olarak kullanılması, hem de üzerine değerli taşlar yerleştirilmesi sebebiyle sevgilinin güzellik unsurlarından ağıza ve dudağına teşbih edilmektedir. Sevgilinin ağzına ve dudağına öykünen hâtem, bunun için cezalandırılmaktadır.

1.5.3.1. Hâtemin Sevgilinin Ağzına Öykünmesi

Sevgilinin ağzına öykünen hâtem, çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Genellikle hâtemin cezalandırılma şekli başına taş vurulmasıdır.

Hâtem, üzerine mühür işlenen nakışlı yüzüktür. Aşağıdaki beyitte şair, hâtemin nakışlanmasını hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin ağzına öykünmesi sebebine bağlamıştır. Sevgilinin ağzına öykünen hâtem kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Bir nigîn-i la'1 ile ger öykünürse ol feme
Göresin ey gonca-leb çok nakş iderler hâteme

Emrî D.- Muk. 415/1

Ey gonca ağızlı sevgili! Eğer hâtem bir lal taşı ile senin ağzına öykünürse göresin hâteme çok nakş ederler.

Derzizâde Ulvî'nin beytinde hâtemin başına taş vurulması bu beyitte de hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin ağzına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Sevgilinin ağzına öykünen hâtem kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Ulviyâ hâtem dehân-ı yâre öykünmüş meger
Çâr-sû-yı dehr içinde urdılar başına taş

Derzizâde Ulvî D.- G 247/5

Ey Ulvî! Meğerse hâtem yârin ağzına öykünürmüş. Bu yüzden dünya çarşısı içinde başına taş vurdular.

¹³⁸ İskender Pala, "Hâtem", a.g.e., s. 198

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzına öykündüğü için taşlanan bir hâtem örneği daha görmekteyiz. Sevgilinin ağzına öykünen hâtem kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Hâtemi taşladılar ağzuna öykündüğüün
Kendüye itdi anun karnına kim taş basar

Mecdî Mehmed Efendi'nin Gazelleri - G 18/3

Ey Sevgili! Senin ağzına öykündüğü için hâtemi taşladılar. Kendine kötülük etti, şimdi onun karnına kim taş basar?

1.5.3.2. Hâtemin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Hâtem, taşlanarak şekillendirilen mühürlü yüzüktür. Klasik Türk şiirinde sevgilinin dudağına öykündüğü görülür. Sevgilinin dudağına genellikle üzerindeki kırmızı renkli değerli taşlarla teşbih edilir. Sevgilinin dudağına öykünen hâtem cezalandırılmıştır.

Gelibolulu Sun'î'nin beytinde kuyumcuların hâtemleri taşlaması da hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin dudağına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen hâtem kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Eyleyüp küstâhlık öykündilerdi la'lüne
Taşladı zergerler ey yâkut-ı leb hâtemleri

Gelibolulu Sun'î D.- G 205/3

Ey yâkut dudaklı sevgili! Hâtemler küstahlık edip dudağına öykündüler. Kuyumcular bu yüzden hâtemleri taşladı.

Hâtemin üzerine yazılı bir taşın yerleştirilmesi doğal bir durumken aşağıdaki beyitte hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Tüm beyitlerde aynı ceza uygulanmaktadır. Sebebi hem hâteme şekil vermek için taşla vurulması, hem de hâtemin kaşına taş oturtulmasıdır. Sevgilinin dudağına öykünen hâtem kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Yazıldı hâtemün öykündüğü-çün la'lüne kaşı

Günâhın bilmedi tokunmayınca başına taşı

Süheylî D.- G 325/1

Ey sevgili! Hâtem, senin dudağına öykündüğü için kaşı yazıldı, başına taş değmeyince günahını bilmedi.

Emrî'nin beytinde gümüş hâtem sevgilinin dudağına öykündüğü için devran, onun ağzını kan ederek cezalandırmıştır:

Hâtem-i sîm üzre sanman kim nigîn-i la'ldür

La'line öyküncü devrân itdi ağzın kan anun

Emrî D.- G 260/2

Sanmayın ki gümüş yüzük üzerindeki lal taşıdır, devran sevgilinin dudağına öykündüğü için onun ağzını kan etti.

1.5.4. Mum (Şem)

Mumun fitili, rengi hasebiyle sevgilinin saçına teşbih edilir. Mum ve saç arasında aydınlık-karanlık tezadı vardır. Sevgilinin yanağı ve yüzü de muma teşbih edilir.¹³⁹ Aynı zamanda mum, sevgiliye benzer. Âşık da muma aşık olan pervane gibi sevgiliye âşık olduğu zaman bundan zarar görür.

Mum, divan şiirinde ipiyle, yanmasıyla, erimesiyle, etrafına ateş saçmasıyla şiirlere konu olur. Aynı zamanda bir maşuk olarak pervane ile birlikte de anılmaktadır. İpi sevgilinin saçına, aydınlığı ise sevgilinin birçok yönüne teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde mum, sevgiliye, sevgilinin boyuna, tenine ve yüzüne öykünmekte, bunun sonucunda ceza almaktadır.

1.5.4.1. Mumun Sevgiliye Öykünmesi

Sevgili, her yönüyle muma benzetilir. Boyu, parlaklığı vs. birçok yönden sevgiliye teşbih edilen mum bazen bir bütün olarak sevgiliye teşbih edilir. Sevgiliye öykünen mum, yakılarak ve başı kesilerek cezalandırılmıştır.

¹³⁹ Derya Karaca, "Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 61, 2018, s. 136

Emrî'nin beytinde altın taçtan kastedilen mumun üzerindeki ateştir. Mumun yanması hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Mumun, sevgiliye öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Tâc-ı zer ile germ olup öykündi yâra şem‘

Od oldı yakdı anı ser-â-pâ o tâc-ı zer

Emrî D.- Muk. 88/3

Mum, altın tâc ile yanıp yâre öykündü. O altın taç ateş olup onu baştan ayağa yaktı.

Derzizâde Ulvî'nin beytinde ise sevgiliye öykünen mumun, padişaha dilini uzatmış biri gibi başı kesilme cezası alması gerektiği vurgulanmıştır. Sevgili padişaktır, ona öykünen mum da bu sebeple başı kesilmesi gereken bir suçludur. Mumun sevgiliye öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Şem‘-i enver ne yüz ile sana öykündi aceb

Pâdişâha dil uzatdı göresün başı gider

Derzizâde Ulvî D.- G 169/2

Ey sevgili! Parlak mum ne yüzle sana öykündü acaba. O, padişaha dil uzatmıştır, göresin nasıl başı gider.

1.5.4.2. Mumun Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Mum da sevgili gibi ince ve uzundur. Bu sebeple sevgilinin boyuna teşbih edilir. Sevgilinin boyuna öykünen mum, ah rüzgârı ile söndürülmekle tehdit edilmiştir.

Ubeydî'nin beytinde mum, sevgiliye öykünmüş ve âh rüzgârı ile söndürülmekle tehdit edilmiştir. Mumun, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Sakınsun odına dokınur bâd-ı âhumuz

Öykinmesün ‘Ubeydî o kaddi bülende şem‘

Ubeydî D.- G 145/5

Ey Ubeydi! Mum, sevgilinin uzun boyuna öykünmesin. Âhımızın rüzgârı ateşe dokunur dikkat etsin.

1.5.4.3. Mumun Sevgilinin Tenine Öykünmesi

Sevgilinin teni, mum gibi beyaz ve aynı zamanda etrafına ışık saçacak kadar aydınlıktır. Bu yüzden mum sevgilinin tenine teşbih edilir. Sevgilinin tenine öykünmesi sonucunda mum, tehdit edilerek cezalandırılmıştır.

Ubeydî'nin beytinde sevgilinin boyuna ve tenine öykünen muma gözdağı verilmiştir. Sevgilinin boyuna ve tenine öykünen mum kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Sen serve benzerin dir ise kadd ü tende şem'

Deste eşidür eylemesün lâf igende şem'

Ubeydî D.- G 145/1

Ey Sevgili! Eğer mum boyda ve tende senin gibi bir selviye benzerim derse mum çok laf etmesin deste duyar.

1.5.4.4. Mumun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü aydınlık ve parlaktır. Bu sebepten de parlak ve aydınlık olan öğelere sık sık teşbih edilir. Mum da bunlardan biridir. Sevgilinin yüzüne öykünen mum, ölünce yanmak ile cezalandırılmıştır.

Münîrî'nin beytinde sevgilinin yüzüne öykünen mum, ölünce yanma bedduası almıştır. Sevgilinin yüzündeki aydınlığa öykünen mumun cezası ölünce yanmasıdır. Sevgilinin yüzüne öykünen mum kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Yüzün çerâğına niçün öykünür idi şem'

Yansun ölince oldur o cürmün garâmeti

Münîrî D.- T. G 300/2

Ey sevgili! Mum, niçin senin yüzünün ışığına öykünür? Ölünce yansın, o suçun cezası odur.

Pervânenin, mumun etrafında dolaşması doğal bir durumken Emrî bunu hüsn-i tâlil yoluyla anlatmıştır. Pervâne, sevgilinin yüzüne öykünen mumu eteğiyle rüzgâr yaparak cezalandırmıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen mum kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Yüzüne öykündüğün pervâne benzer yâd ider

Yaksalar her kanda şem‘i dâmeniyle bâd ider

Emrî D.- Muk. 94/1

Ey sevgili! Pervâne, mumun senin yüzüne öykündüğünü yâd etmişe benzer. Bu yüzden mumu her nerede yaksalar pervâne muma eteğiyle rüzgâr yapar.

Revânî, beytinde mum sevgilinin yüzüne öykündüğü için mumun ağzından ateşler yağdığını söylemiştir. Mumun yanmasını ağzından ateşler saçılması olarak tasvir etmiştir. Mum yakılması doğal bir hadise iken burada hüsn-i tâlil yoluyla ayın sevgilinin yüzüne öykünmesi sebebine bağlamıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen mum kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Gice sehv ile meclisde kamer yüzüne öykünmüş

Anunçün şem‘ün ey dilber yağar ağzından âteşler

Revânî D.- G 116/2

Ey Dilber! Mum gece hata edip senin ay yüzüne öykünmüş, onun için mumun ağzından ateşler yağar.

1.5.5. Ayna (Âyîne)

Ayna için gözgü ve mir‘at kelimeleri de kullanılır.¹⁴⁰ Klasik Türk şiirinde bir bütün olarak sevgili; sevgilinin yüzü, yanağı ve âşığın gönlü aynaya teşbih edilir.¹⁴¹ Çalışmamızın bu bölümünde ayna, sevgilinin yüzüne öykünmekte ve bunun sonucunda da cezalandırılmaktadır.

¹⁴⁰ Ahmet Talat Onay, “Âyîne” a.g.e., s. 65

¹⁴¹ İskender Pala, “Âyîne”, a.g.e., s. 47

1.5.5.1. Aynanın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Ayna, birçok yönden sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin yüzüne öykünen ayna, buna layık görülmemiştir.

İshak Çelebi, sevgilinin yüzüne öykünen aynayı hakaret ederek cezalandırmıştır. Aynanın utanmaz olmasında teşhis sanatını görmekteyiz:

Âyîne bu sûret ile öykünürmiş yüzüne
Gör nice bin yüzlüdür bir kimseden itmez hicâb

İshak Çelebi D.- G 11/5

Ey Sevgili! Ayna bu yüz ile senin yüzüne öykünürmüş. Gör nasıl bin yüzlüdür, kimseden utanmaz.

1.5.6. Kandil (Çerâğ)

Kandil, aydınlık ve parlaklık yönünden sevgilinin güzellik unsurlarından yüzüne ve yanağına teşbih edilmektedir. Sevgilinin yüzü ve yanağı da aşığın gözünde etrafına ışık saçar, kandil gibi aydınlık ve parlaktır. Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin yüzüne öykünen kandil, buna uygun görülmemiş, cezalandırılmıştır.

1.5.6.1. Kandilin, Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Sevgilinin yüzü de kandil gibi aydınlıktır ve etrafına ışık saçar. Klasik Türk şairleri bu bakış açısıyla sevgilinin yüzüne kandili teşbih eder. Sevgilinin yüzüne öykünen kandil, ölümle tehdit edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzüne öykünen çerağın cezası ölmek olmuştur. çerağ sevgilinin yüzüne öykündüğü için kendi sonunu hazırlamıştır. Çerağın dilini çiğnemesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürmiş yüzine Sun'î çerâğ

Ölicecek hastadur dilin çiyner

Gelibolulu Sun'î D.- G 26/7

Ey Sun'î! Çerağ sevgilinin yüzüne öykünürmüş, ölecek hastadır; dilini çiğner.

1.5.7. Yay (Keman)

Yay, Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından kavisli şeklinden dolayı kaşa teşbih edilir.¹⁴² Ağaç kısmı da sevgilinin lüle lüle saçlarına teşbih edilir.¹⁴³ Çalışmamızın bu bölümünde kemanın, sevgilinin kaşına öykünmesiyle karşılaşmaktayız.

İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü'nde yayın teşbih edildiği diğer unsurları şöyle sıralar: “Hilâlin ve feleğin de zaman zaman kemâna benzetildikleri de olur. Âşığın beli de kemâna dönebilir.”¹⁴⁴

1.5.7.1. Yayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Yay, kavisli şekli ile sevgilinin kaşlarına öykünmektedir. Bu teşbih Klasik Türk şiirinin hemen her döneminde kullanılan ve neredeyse en temel benzetmelerden biridir. Sevgilinin kaşına öykünen keman, bağın boynuna geçmesi, başının tasalanmasıyla ve tehdit edilmekle cezalandırılmıştır.

Manastırlı Celal Bey'in, beytinde sevgilinin kaşına öykünen yay, boynuna bağ geçirilerek cezalandırılmıştır. Kiriş, yaya gerilen esnek bağıdır. Yay, üzerine kiriş bağlanarak kullanılır. Bu durum, hüsn-i tâlil yoluyla aktarılır. Sevgilinin kaşına öykünen yay kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykünürmiş kaşuna bu denlü tîr-endâz iken

Bu hatâ ile kemânun boynuna geçdi kiriş

Manastırlı Celal Bey D.- G 304/5

Ey Sevgili! Yay bu denli ok atıcı iken senin kaşına öykünürmüş. Bu hatasından ötürü bağ, yayın boynuna geçti.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşına ve kirpiğine öykünen ok ve yay âşık tarafından tehdit edilmiştir. Sevgilinin kaşına ve kirpiğine öykünen ok ve yay kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

¹⁴² İskender Pala, “Kemân”, **a.g.e.**, s. 266

¹⁴³ Emel Nalçacıgil Çopur, “Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç, Ok”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Sayı 1, Antalya, 2020, s. 73

¹⁴⁴ İskender Pala, “Kemân”, **a.g.e.**, s. 266

Kaşunla kirpüğüne öykünürmiş
Kazâya göreyim tîr ü kemânı

Adnî D.- G 94/7

Ey sevgili! Yay senin kaşına ok da kirpiğine öykünürmüş. Kazâen ok ve yayı göreyim bakalım.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin kaşına öykünen yay, derde düşmüştür. Başı tasalanan yay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kaşuna öykünelden eller eller
Olupdur katı yayun başı kayı

Edirneli Nazmî D.- G. 6305/3

Ey sevgili! Senin kaşına öykündüğünden beri sert yayın başı tasalanmıştır.

Ubeydî'nin beytinde sevgiliye harf atıp onun kaşına öykünen yaya gözdağı verilmiş, ah oku atmakla tehdit edilmiştir. Harf atmak, “Tanımadığı bir kadına yaklaşmak amacıyla uygunsuz sözler söylemek”¹⁴⁵ demektir. Sevgilinin kaşına öykünen yay kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Degmesün tokınmasun dîrsen sana âhum okı
Öykinüp ebrûsına harf atmadan iy yâ çekil

Ubeydî D.- G 197/2

Ey yay! Eğer âhumun oku sana değmesin dokunmasın istiyorsan sevgilinin kaşına laf atıp öykünmekten vazgeç

1.5.8. Ok (Tîr)

Ok, Klasik Türk şiirinde ince uzun olmasıyla sevgilinin boyuna, ok atıcı olmasıyla sevgilinin kirpiğine, gamzesine ve gözüne teşbih edilir. Aynı zamanda

¹⁴⁵ Yaşar Çağbayır, “Harf”, a.g.e. (2017), s. 611

âşğın âhı ve cevr ü cefâsı da oka benzetilir.¹⁴⁶ Çalışmamızın bu bölümünde ok, sevgilinin yalnızca kirpiğine öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

1.5.8.1. Okun Sevgilinin Kirpiğine Öykünmesi

Okun, kirpiğe teşbih edilmesi Klasik Türk şiirinin temel teşbihlerinden biridir. Çok sık kullanılır ve sevgilinin kirpiğinin ok atıcılığını, yaralayıcılığını simgeler. Sevgilinin kirpiğine hem şekil hem de soyut yönlerden teşbih edilen ok, sevgilinin kirpiğine öykündüğünde satılarak cezalandırılmıştır.

Sebzî'nin beytinde ok, sevgilinin kirpiğine temren ise gamzesine benzediği için ceza olarak pazarda satılmıştır. Temren, “Ok ayağına takılan demir ya da pirinçten yapılmış sivri uç.”¹⁴⁷ demektir. Temren ve ok pazarda satılan aletlerdir. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır:

Kirpüklerinle gamzene benzer diyü bugün

Bâzâr içinde demren ile okı satdılar

Sebzî D.- G 114/2

Ey Sevgili! Bugün pazarda senin kirpüklerinle gamzene benzer diye temren ile oku sattılar.

1.5.9. Tuğ

Ucuna atkuyruğu bağlanmış bir mızraktır. Önceden öküz kuyruğundan yapılmaktayken daha sonra atkuyruğundan yapılmıştır. Padişahı temsil etmek amacıyla mehterân takımının önünde bulunurdu.¹⁴⁸ Ucundaki atkuyruğu ile tuğ Klasik Türk şiirinde hem savaş unsuru olarak ele alınır hemde sevgilinin kâkülüne, saçına, zülfüne benzetilir. Çalışmamızın bu bölümü kapsamında tuğ, sevgilinin yalnızca kâkülüne öykünmektedir.

¹⁴⁶ İskender Pala, “Ok”, **a.g.e.**, s. 364

¹⁴⁷ Yaşar Çağbayır, “Temren”, **a.g.e.** (2017), s. 1642

¹⁴⁸ İskender Pala, “Tuğ”, **a.g.e.**, s. 460

1.5.9.1. Tuğun Sevgilinin Kâkülüne Öykünmesi

Şekli dolayısıyla sevgilinin kâkülüne öykünen tuğ, baş aşağı olmakla tehdit edilmiştir.

Âşık Çelebi'nin beytinde sevgilinin kâkülüne öykünmenin cezası baş aşağı çevrilmek olmuştur. Sevgilinin kâkülüne öykünen tuğ kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Çün kâkül-i yâre öykünür tûğ

Olursa 'aceb midür nigûn-sâr

Âşık Çelebi D.- G 100/6

Tuğ, baş aşağı olsa tuhaf mıdır? Çünkü yârin kâkülüne öykünür.

1.5.10. Put

Put, Klasik Türk şiirinde şeklinin çok düzgün olması özelliğinden dolayı sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilir. Sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmenin yanında bazen sevgiliyi temsil eder. Sevgili de put gibi güzel ve kusursuzdur. Çalışmamızın bu bölümünde put sevgiliye ve sevgilinin tenine öykünmektedir.

İnsan şeklinde yapılanının adı sanemdir.¹⁴⁹ Put genellikle Çin ile birlikte anılır. Bunun sebebi en güzel resimlerin Çin'den çıkmasıdır.¹⁵⁰ Sevgili de güzelliğiyle bir Çin putuna benzer.

1.5.10.1. Putun Sevgiliye Öykünmesi

Manastırlı Celal Bey'in beytinde Hz. İbrahim'in putları kırması olayına atıf yapılarak hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Beyte göre Hz. İbrahim'in putları kırıp yüzlerini yerde süründürmesinin sebebi putların sevgiliye öykünmeleridir. Sevgiliye öykünen put kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

¹⁴⁹ Ahmet Talat Onay, "Büt" a.g.e., s. 89

¹⁵⁰ İskender Pala, "Büt", a.g.e., s. 79

Bend idüp sürdi yüzi üzre Halîl-i büt-şiken
Gördi kim öykünmek ister tapuna cânâ sanem

Manastırlı Celal Bey D.- G 390/4

Ey canan! Putlar sana öykünmek istiyorlarmış, bu yüzden put kıran Halil onları kırıp yüzlerini yere sürdü.

1.5.10.2. Putun Sevgilinin Tenine Öykünmesi

Klasik Türk şiirinde put, sevgilinin tenine de teşbih edilmektedir. Putların gümüşten yapılanları da vardır. Özellikle bu putlar sevgilinin tenine teşbih edilir. Sevgilinin tenine öykünen put, taşlanarak cezalandırılmıştır.

Gümüş put, kuyumcular tarafından taşla vurularak şekil verildiği için aşağıdaki beyitte bu işlem, sevgilinin gümüş tenine öykünen putun cezası olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin tenine öykünen put kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Öykünürlermiş ten-i sîmînüne utanmadan
Putları taşlarsa zergerler revâdır ey perî

Gelibolulu Sun'î D.- G 205/4

Ey Peri! Putlar utanmadan senin gümüş tenine öykünürlermiş. Kuyumcular putları taşlarsa yeridir.

1.5.11. Zünnâr

Klasik Türk şiirinde rengi ve şekli dolayısıyla genellikle sevgilinin saçına teşbih edilen zünnar püsküllü ve siyah olması yönlerinden sevgilinin saçıyla bağdaştırılmaktadır.¹⁵¹ Sevgilinin saçlarının küfrü sembolize etmesi de bu teşbihte etkili olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde de zünnar, sevgilinin saçına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

1.5.11.1. Zünnârın Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Klasik şiirimizde sevgilinin saçına renk ve şekil yönünden teşbih edilen zünnar sevgilinin saçına öykündüğünde cezalandırılmıştır.

¹⁵¹ İskender Pala, "Zünnâr", a.g.e.7, s. 496

Zünnar, sevgilinin saçına öykündüğü için onu beline bağlayan rahibin gözünde ejder görünmüş, bir nevi gözden düşmüştür. Sevgilinin saçına öykünen zünnar kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Zülf-i kâfir-kîşüne öykündüğüün ey sanem

Râhibe ejder görünür halka-i zünnârlar

Ümîdî Ahmet D.- G 69/4

Ey sanem! Zünnar senin kâfir oku gibi olan saçına öykündüğü için rahibe zünnar halkaları ejder görünür.

1.6. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HARFLERE VERİLEN CEZALAR

Harflerin, Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmesi çok yaygındır. Klasik şiirimizin birçok döneminde buna rastlamak mümkündür. Araştırmamız kapsamında incelediğimiz beyitlerde mim ve râ harflerinin sevgiliye öykündüğü beyitlere rastladık.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen harflerin ceza alması kapsamında râ ve mim harfi ele alınmıştır.

Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen harflerden râ harfi kavisli şekli dolayısıyla sevgilinin kaşlarına teşbih edilirken, mim harfi yuvarlak ve kapalı şekli dolayısıyla sevgilinin ağzına, dudağına teşbih edilir.

1.6.1. Râ

Klasik Türk şiirinde râ harfinin temel teşbih unsuru sevgilinin kaşlarıdır. Sevgilinin kaşları râ harfi gibi kavislidir ve eğri oluşuyla râ harfi, hançere de teşbih edilmiştir.¹⁵² Şairler râ harfini yaşlılıktan bükülen bellerine de teşbih ederler.¹⁵³ Çalışmamızın bu bölümünde râ harfi, sevgilinin kaşına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

¹⁵² Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, FSM Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 129

¹⁵³ Ahmet Talat Onay, "Râ Kaş" *a.g.e.*, s. 304

1.6.1.1. Râ'nın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Râ harfi kavisli şekliyle Klasik Türk şiirinde sevgilinin kaşına teşbih edilmektedir. Sevgilinin kaşına öykünen râ harfi, ikiye bükülüp nun harfine dönüşerek cezalandırılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşına öykünen râ harfinin boyu ikiye bükülerek nun harfine dönüşmüş, bu şekilde cezalandırılmıştır:

Râya benzetdiler kaşun gördi

İki bükildi kâmeti nûnun

Ubeydî D.- G 176/2

Ey Sevgili! Senin kaşını râ harfine benzettiler, boyu ikiye büküldü nun oldu; gördü.

1.6.2. Mim

Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzı yok denecek kadar küçüktür. Bu yüzden dar ve yuvarlak şekilli olan mime teşbih edilir.¹⁵⁴ Sevgilinin ağzı da mim gibi küçük ve kapalıdır, sevgili hiç ağzını açmaz ve konuşmaz. Çalışmamızın bu bölümünde mim, sevgilinin güzellik unsurlarından ağzına öykünmektedir.

1.6.2.1. Mim'in Sevgilinin Ağzına Öykünmesi

Kapalı ve küçük oluşu sebebiyle sevgilinin ağzına teşbih edilen mim, sevgilinin ağzına öykündüğü için ağzı kan edilerek cezalandırılmıştır.

Mim harfi, şekli dolayısıyla ucunda bir top varmış gibi görünür. Aşağıdaki beyitte hüsn-i tâlil yoluyla ucundaki o kısmın, kırmızı mürekkep ile dolmadığı, sevgilinin ağzına öykündüğü için kalem erbabının ceza olarak onun ağzını kan doldurduğu ifade edilmiştir. Sevgilinin ağzına öykünen mim kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanmışır:

Sürh ile tolma degül agzuna öykündüğüçün

Mîmün erbâb-ı kalem itdiler agzın tolu kan

Emrî D.- G 379/4

¹⁵⁴ Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 151

Ey Sevgili! Mimin ağızı kırmızı mürekkep ile dolmuş değil. Senin ağzına öykündüğü için onun ağızını kalem erbâbı kan ile doldurdu.

1.7. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN METAFİZİK KİŞİLERE VERİLEN CEZALAR

Gerçek kişilerin sevgiliye teşbih edilmesi gibi Klasik Türk şiirinde metafizik kişilerin de sevgiliye teşbih edildiği ve öykündüğü görülür. Bunlar periler, huriler, melekler vs. varlıklardır.

Metafizik kişilerin sevgiliye öykünmesi kapsamında bu bölümde Peri ve Hûri yer almaktadır.

Peri, insanları büyülemesi, çok güzel olması yönlerinden sevgiliye teşbih edilir. Hûri de aynı özelliklerinden dolayı sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilir.

Sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilen ve öykünen metafizik kişiler, çalışmamızın bu bölümünde çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır.

1.7.1. Peri

Peri, çok güzel olduğu düşünüldüğünden, genellikle bir bütün olarak sevgiliye veya onun güzelliğine teşbih edilir.¹⁵⁵ Fakat peri bile çoğu zaman aşığın gözünde sevgiliye öykünmeye layık değildir. Peri ve sevgili karşılaştırıldığında genellikle sevgili, periden üstün gelir. Çalışmamızın bu bölümü kapsamında perinin, sevgilinin her yerine, güzelliğine ve yüzüne öykündüğünü görmekteyiz. Genellikle sevgilinin herhangi bir güzellik unsuruna öykünen perinin insanlara görünmeyerek cezalandırıldığını görmekteyiz. Peri, insanlara görünmeyen onlardan kaçan bir varlıktır. Şairler bu durumu, hüsn-i tâlil yoluyla anlatmışlardır.

1.7.1.1. Perinin Sevgilinin Her Yerine Öykünmesi

Klasik şiirimizde peri, kusursuz güzelliği temsil eder. Dolayısıyla perinin her yeri olağanüstü derecede güzeldir. Güzellikte sevgilinin her yerine öykünen peri, insan içine çıkmaya utanarak cezalandırılmıştır.

Edirneli Nazmî'nin beytinde perinin görünmemesi tabii bir durum iken hüsn-i tâlil yapılarak sevgilinin her yerine öykünmesi sonucunda aldığı ceza olarak her yerde

¹⁵⁵ İskender Pala, "Perî", a.g.e., s. 369

görünmeye utanması olarak ifade edilmiştir. Teşhis sanatından yararlanılarak peri kişileştirilmiştir. Sevgilinin her yerine öykünen peri kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Utandır âdeme görünmege her yirde perî
Hüsn ile sen güzelün öyküneli her yirine

Edirneli Nazmî D.- G 5907/5

Ey Sevgili! Peri, güzellikte senin her yerine öyküneli her yerde insanlara görünmeye utanır.

1.7.1.2. Perinin Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Peri, güzelliğin simgesi olduğu için sevgilinin güzelliğine teşbih edilmesi kaçınılmazdır. Ancak, sevgilinin güzelliğine öykünmeye yine de kâdir değildir. Sevgilinin güzelliğine öykünen peri insanlara görünmemekle cezalandırılmıştır.

Peri, normalde de görünmeyen bir varlıktır ama Edirneli Nazmî, aşağıdaki beyitte hüsn-i tâlil yoluyla perinin görünmemesini, sevgilinin güzelliğine öykünmesi sebebine bağlamıştır. Perinin utanması teşhis sanatına örnektir:

Hüsn-ile öykünmegin sen dilbere cânâ perî
Âdeme görünmeyüp eyler o hacletden hicâb

Edirneli Nazmî D.- G 713/4

Ey cânan! Peri güzellikte senin gibi bir dilbere öykündüğünden beri utancından ar eder ve insanlara görünmez.

1.7.1.3. Perinin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Olağanüstü güzelliği ile Klasik şiirimizde sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilen peri, sevgilinin yüzüne öykündüğünde buna layık görülmemiştir.

Gelibolulu Sürûrî, sevgilinin yüzüne öykünen periye hakaret etmektedir. Yüzünü sevgilinin yüzüne benzeten peri kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Perî benzetme ki yüzün yüzine

Şerm iderdi ger olsa ol âdem

Gelibolulu Sürûî D.- G 296/2

Ey peri! Yüzünü sevgilinin yüzüne benzetme ki eğer insan olsaydı utanırdı.

1.7.2. Hûri

Hûrilerin güzellik tasavvuru Klasik Türk şiirindeki sevgili tasvirine benzemektedir. Bu yüzden her yönden sevgiliye teşbih edilmektedir. Bazen sevgili ile kıyaslanmakta ve bunun sonucunda sevgili hûriye üstün gelmektedir. Hûri, çalışmamızın bu bölümünde yalnızca sevgiliye öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Cennette bulunması ve sonsuz güzelliğe sahip olmasına rağmen hûri, sevgiliye öykünmeye layık değildir ve cezalandırılmıştır.

Hûrilerin çok güzel kokmaları, güzel konuşmaları ve tüm uzuvlarının güzel olması Klasik Türk şiirinde sevgiliye teşbih edilmeleri için bazı sebeplere bağlıdır.¹⁵⁶

1.7.2.1. Hûrinin Sevgiliye Öykünmesi

Hûri, güzellik, aydınlık, parlaklık gibi yönlerden sevgiliye teşbih edilir fakat sevgiliye öykünen hûri nurdan elbisesinin yanmasıyla cezalandırılmıştır.

Emrî'nin beytinde sevgiliye kendini benzeten hûrinin cezası yanmaktır. Elbisesinin arkasında alev olması, yanacağına işaretler. Kendisini sevgiliye benzeten hûri kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanmıştı:

Hulle-i nûr arkasında şu'le-i âteş olur

Sen güneş yüzlü perîye kendüzin benzetse hûr

Emrî D.- Muk. 197/1

Ey sevgili! Eğer hûri senin gibi güneş yüzlü periye kendini benzetirse nurdan elbisesinin arkasında ateş alevi olur.

¹⁵⁶ İskender Pala, "Hûr", a.g.e., s. 212

1.8. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HAYVANLARA VERİLEN CEZALAR

Sevgiliye öykünen hayvanlardan, çalışmamızın bu bölümünde tavus kuşu ele alınmıştır.

Tavus kuşu güzel görünümlü tüylerinden dolayı sevgilinin saçlarına teşbih edilir.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünen tavus kuşunun cezalandırıldığını görmekteyiz.

1.8.1. Tavus Kuşu (Tâvus)

Tavus kuşu, güzel görünümlü ve ihtişamlı bir kuştur. Bu sebepten, Klasik Türk şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsuruna teşbih edilmektedir. Sevgilinin saçı, beni¹⁵⁷ vs. unsurları sevgiliye teşbih edilirken bazen de karşılaştırma olarak verilir. Sevgili ile tavus kuşu karşılaştırıldığında sevgili ondan daha üstün tutulur. Çalışmamızın bu bölümünde tavus kuşu, sevgilinin yalnızca saçına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

“Güzel görüntüsünden dolayı cennetten çıktığına ait söylentiler vardır.¹⁵⁸ Sevgilinin yüzünün gül bahçesine veya cennete teşbihi ile saçları burada gezinen tâvûs olarak düşünülür.”¹⁵⁹

1.8.1.1. Tavus Kuşunun Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Rengârenk tüyleri ve güzel görüntüsüyle tavus kuşunun güzelliği, sevgiliye teşbih edilmesine sebep olmuştur. Klasik şiirimizde tavus kuşunun sevgilinin güzellik unsurlarından saça da benzetildiğini bilmekteyiz. Sevgilinin saçına öykünen tavus kuşu, keklikler tarafından alaya alınıp gülünerek cezalandırılmıştır.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin saçına öykünen tavus kuşu alay edilerek cezalandırılmıştır. Kahkaha atan keklikler teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

¹⁵⁷ Önder Ertap, “*Dîvân Şiirinde Hayvan Motifi*”, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1996, s. 106

¹⁵⁸ Önder Ertap, **a.e.**, s. 104

¹⁵⁹ Önder Ertap, **a.e.**, s. 106

Zülfüne tâvusun öykündüğüne

Hep ider kebg-i derîler kakhaha

Edirneli Nazmî D.- G 5767/ 4

Ey sevgili! Senin saçına tavus kuşunun öykünmesine keklikler hep kakhaha atarlar.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SEVGİLİYE ÖYKÜNMENİN ÖDÜLLERİ

Klasik Türk şiirinde sevgili, ulaşılmaz bir güzelliğe sahiptir. Sevgilinin güzellik unsurları birçok ögeye teşbih edilir. Bazen âşık sevgilinin güzellik unsurlarına çeşitli ögeleri teşbih ederken, bazen de sevgiliye öykünen öğelere karşı tepki vermektedir. Aşığın verdiği tepki çoğu zaman çalışmamızın birinci bölümünde işlediğimiz gibi ceza vermektir fakat bazen sevgiliye öykünen öge ödüllendirilmektedir.

Sevgiliye öykünen varlığın ödüllendirilmesi örneği, ceza aldığı beyit örneklerinden az olmakla beraber kendi içinde oldukça fazladır. Bu bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünenlerden; bitkiler ve ağaçlar (gül, gonca, nergis, sümbül, çiçekler, selvi), gökyüzü unsurları (ay, hilal, güneş), yiyecek ve içecekler (şeker, mey, su), değerli taşlar (lal, akik, yakut), cansız varlıklar (mum, ayna, ok, keman, put, kâğıt, mihrap, tülbent) yer almaktadır.

Sevgiliye öykünen varlığın bunun sonucunda ödüllendirilmesi genellikle mertebesi artmak, değer görmek, hürmet görmek, güzelleşmek, el üstünde veya baş üstünde yer etmek vs. şeklindedir.

Sevgiliye öykünmenin ödülleri aşağıda sıralanmıştır:

- I. **Güzelleşmek:** Sevgiliye öykünen gül, güzelleşerek ödüllendirilmiştir.
- II. **Sarığın Üstüne Konmak:** Sevgiliye öykünen gül ve diğer çiçekler sarığın üstüne koyularak ödüllendirilmiştir.
- III. **El Üstünde Tutulmak:** Sevgiliye öykünen gül, dal tarafından el üstünde tutularak ödüllendirilmiştir.
- IV. **Bülbüller Tarafından Donatılmak:** Sevgiliye öykünen gül bahçesi bülbüllerin ötüp donatmasıyla ödüllendirilmiştir.
- V. **El Üzerinde ve Baş Üzerinde Tutulmak:** Sevgiliye öykünen gül, şarap, nergis, lal, inci ve diğer çiçekler el ve baş üzerinde taşınarak ödüllendirilmiştir.
- VI. **Köklenmek:** Sümbül, sevgilinin saçına öykündüğü için köklenerek ödüllendirilmiştir.

- VII. **Yüze Sürülmek:** Sevgiliye öykünen menekşe yüze sürülerek ödüllendirilmiştir.
- VIII. **Ayağına Yüz Sürmek:** Sevgilinin boyuna öykünen selvinin ayağına çemen yüz sürerek ödüllendirmiştir. Aynı zamanda su da selvinin ayağına düşmüştür.
- IX. **Tahtı Üzerinde Yer Etmek:** Sevgiliye öykünen menekşe zümrüt taht üzerinde yer etmiştir.
- X. **Bağa Salmak:** Gül ve menekşe sevgiliye öykündükleri için bağa salınarak ödüllendirilmiştir.
- XI. **Hazandan Azade Olmak:** Sevgilinin boyuna öykünen selvi hazandan azade olmuştur.
- XII. **Tamamlanmak:** Sevgiliye öykünen ay tamamlanmış, eksilmemiştir.
- XIII. **Gündüz Kandil Yakmak:** Ay, sevgiliye öykündüğü için gündüz görünmüş, bu ödül de gündüzden kandil yakmak olarak ifade edilmiştir.
- XIV. **Beyaz ve Parlak Görünmek:** Yeni ay sevgiliye öykündüğü için beyaz ve parlak görünerek ödüllendirilmiştir.
- XV. **Şöhret ve İtibar Bulmak:** Sevgiliye öykünen yeni ay, bal, tarak, yakut, mum, kâğıt, keman ve şarap şöhret bulmuş; hürmet görmüştür.
- XVI. **Göklere Külâh Atmak:** Güneş sevgiliye öykündüğü için mutluluktan göklere çıkmış, bu da göklere külâh atmak şeklinde ifade edilmiştir.
- XVII. **Lütuf ve Şeref Vermek:** Su, sevgiliye öykündüğü için gül bahçesine lütuf ve şeref vermektedir.
- XVIII. **Ağza Alınmak:** Nebat, sevgiliye öykündüğü için gönül ehli tarafından ağza alınarak ödüllendirilmiştir.
- XIX. **Tatlanmak:** Şeker, sevgiliye öykündüğü için tatlanarak ödüllendirilmiştir.
- XX. **Altın Kadehlere Doldurmak:** Sevgiliye öykünen şarap, altın kadehlere doldurularak ödüllendirilmiştir.
- XXI. **Renklenmek:** Akik, sevgiliye öykündüğü için renk alarak ödüllendirilmiştir.
- XXII. **Hışım Okundan Kurtulmak:** Sevgilinin kaşına öykünen yay, sevgilinin hışım okundan kurtularak ödüllendirilmiştir.
- XXIII. **İtaat Görmek:** Mihrabı sevgilinin kaşına benzeten nakkaşlara kıble ehli itaat ederek ödüllendirmiştir.

2.1. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN ÇİÇEKLERE VE AĞAÇLARA VERİLEN ÖDÜLLER

Klasik Türk şiirinde doğadaki birçok unsur sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmektedir. Bitkiler ve ağaçlar da bunlardan biridir. Çiçekler genellikle sevgilinin dudakları ağzı, yanağı, saçları, güzelliği vs. özelliklere teşbih edilirken, ağaçlar genellikle sevgilinin boyuna, yürüyüşüne vs. teşbih edilmektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilen çiçekler ve ağaçlar aynı zamanda sevgiliye öykünmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen çiçekler gül, gonca, nergis, sümbül, menekşe ve genel manada çiçekler iken, ağaçlar kısmında yalnızca selvi bulunmaktadır.

Gül genellikle renginden dolayı sevgilinin dudağına ve ağzına teşbih edilir. Gonca ise kapalı görüntüsü sebebiyle sevgilinin dudağına ve ağzına teşbih edilir. Nergis Klasik şiirimizde genellikle sevgilinin gözlerine teşbih edilir. Sümbül, genellikle şeklinden ve kokusundan dolayı sevgilinin saçlarına teşbih edilir.

Ağaçlardan selvi, Klasik şiirimizde genellikle sevgilinin boyuna ve salınmasına teşbih edilir.

2.1.1. Gül

Çalışmamızın bu bölümünde gül sevgiliye, sevgilinin yanağına ve dudağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Gül, ile ilgili gerekli bilgiler birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Gül”, s. 11

2.1.1.1. Gülün Sevgiliye Öykünmesi

Gül, Klasik şiirimizde bir güzellik sembolüdür. Sevgilinin birçok yönüne teşbih edilen gül, bazen doğrudan sevgiliye teşbih edilmekte ve öykünmektedir. Gül, bir bütün olarak sevgiliye öykünmekte ve bunun sonucunda güzelleşerek ödüllendirilmektedir.

Edirneli Nazmî'nin beytinde gül, sevgiliye öykündüğü için güzelleşmekle ödüllendirilmiştir. Gülün güzelliği hüsn-i tâlil yoluyla sevgiliye öykünmesi sebebine bağlanmıştır:

Karşuna gül bâgda ra'nâlanur
Öykünür ol hüsn ile benzer sana

Edirneli Nazmî D.- G 480/ 2

Ey Sevgili! Gül, senin karşında bağda güzelleşir. O, güzellikle sana öykünmüşe benzer.

2.1.1.2. Gülün ve Gül Bahçesinin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Gül ve onunla beraber gül bahçesi, Klasik şiirimizde sevgilinin birçok güzellik unsuruna teşbih edilmektedir. Sevgilinin yanağına renk bakımından teşbih edilen gül, bazen sevgilinin yanağına öykünmektedir. Sevgilinin yanağına öykünen gül, sarığın üstüne konularak, dalın onu el üstünde tutmasıyla, dal tarafından donatılarak, eller ve başlar üzerinde tutularak; gül bahçesi ise bülbüllerin ötüp onu donatmasıyla ödüllendirilmiştir.

Aşağıdaki beyitte gülün değer görmesi sevgilinin yanağına benzemesi sebebiyle olmuştur. Gül, sevgilinin yanağına benzediği için sarığın üzerine hürmetle konulmuştur. Gülü sarığın üzerine koyma geleneği hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

Gül tâzelükde benzediğiçün 'izâruna
Kodum hezâr 'izz ile destârum üstüne

Le'âlî D.- G 158/2

Ey sevgili! Gül, tazelikte senin yanağına benzediği için onu sarığımın üstüne bin hürmet ile koydum.

Emrî'nin beytinde sevgilinin yanağına benzeyen gülün ödülü dalın onu el üstünde tutması olmuştur. Gül dalı ele benzetilmiş ve gülün dal üzerinde olması hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

Ruhuna benzedüğüçün gül-i âl
Eli üstünde tutar anı nihâl

Emrî D.- G 308/1

Ey Sevgili! Kırmızı gül senin yanağına benzediği için dal onu el üstünde tutar.

Emrî'nin beytinde sevgilinin yanağına kendini benzeten gülün ödülü dalın onu donatıp çiçeği olarak kabul etmesidir. Gülün, dal üzerinde bulunması hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. İntak sanatından yararlanılarak dal konuşturulmuştur. Sevgilinin yanağına kendisini benzeten gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Özin 'izâruna benzetdi çün gül-i zîbâ
Nihâl anı tonatdı didi benüm çiçegüm

Emrî D.- Muk. 306/2

Ey Sevgili! Dal, gülü donatıp "benim çiçeğim" dedi çünkü güzel gül kendisini senin yanağına benzetti.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağına öykünen gül bahçesi, bülbüllerin sesiyle ödüllendirilmiştir. Bülbüllerin gül bahçesine tünemesi ve ötmesi doğal bir durumken burada hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Sevgilinin yanağına öykünen gül bahçesi teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykündüğü için ruh-ı zîbâna gülsitân
Bülbüller üşürüp dili anı tonatdılar

Gelibolulu Sun'î D.- G 29/4

Ey Sevgili! Gül bahçesi senin güzel yanağına öykündüğü için bülbüller ötüp onu donattılar.

2.1.1.3. Gülün Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Aşağıdaki beyitte gül ve mey sevgilinin dudağına ve yanağına benzedikleri için eller ve başlar üzerinde yer etmiştir. Gül, Osmanlı döneminde sarığın üzerine konulurdu. Bu gelenek hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Mey ise kadehte el üzerinde tutulur. Bu durum da hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır:

Gül ü mül dil-berün hadd ü lebine benzedügiyçün
Götürür dâyim eller başlar üzre eller üstinde

Edirneli Nazmî D.- G 5443/2

Gül ve şarap dilberin yanağına ve dudağına benzediği için eller daima onları eller ve başlar üzerinde tutar.

2.1.2. Gonca

Çalışmamızın bu bölümünde gonca, sevgilinin yalnızca dudağına öykünmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Gonca ile ilgili bilgiler birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Gonca”, s. 27

2.1.2.1. Goncanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Goncanın, sevgilinin dudağına öykünmesi kapalı şeklidir dolaydır. Gonca da sevgilinin ağız gibi kapalıdır ve konuşmaz. Gonca sevgilinin dudağına öykündüğünde ödüllendirilmiştir.

Revânî'ye göre bülbülün ötmesinin sebebi goncanın sevgilinin dudağına öykünmesidir. Goncanın, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykündüğüçün gonca leb-i dilbere bülbül

Hengâme-i gülşende virür savt ile sıklık

Revânî D.- G 191/5

Gonca, dilberin dudağına öykündüğü için bülbül gül bahçesinin gürültüsünde sıklıkla öter.

2.1.3. Nergis

Nergis, bu bölümde yalnızca sevgilinin gözüne öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Nergis ile ilgili bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Nergis”, s. 44

2.1.3.1. Nergisin Sevgilinin Gözüne Öykünmesi

Nergisin, sevgilinin gözüne teşbih edilmesi Klasik Türk şiirinde çok sık karşılaşılan bir durumdur. Bu bölümde sevgilinin gözüne öykünen nergis, başa konulup saygı görerek ödüllendirilmiştir.

Murâdî'nin beytinde şaşı ve nergis sevgilinin gözüne benzediği için değer ve saygı görmüştür:

Çeşmüne benzedi diyü şehlâ vü nergisi

Başa koyup iderler olara ri'âyeti

(Murâdî D.- G 1533/2)¹⁶⁰

Ey Sevgili! Senin gözüne benzedi diye şaşığı ve nergisi başa koyup onlara saygı gösterdiler.

2.1.4. Sümbül

Çalışmamızın bu bölümünde sümbül, sevgilinin saçına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Sümbül ile ilgili ayrıntılı bilgi birinci bölümde maddesinde yer almaktadır bkz.:yuk., “Sümbül”, s. 33

2.1.4.1. Sümbülün Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Sevgilinin saçlarına kokusu ve şekli yönünden teşbih edilen sümbül, sevgilinin saçlarına öykünmesi sonucunda saba rüzgârı tarafından ödüllendirilmiştir.

Sâdık'ın, beytinde sevgilinin saçına öykünen sümbül ödül almıştır. Sümbül, sevgilinin saçına öykündüğü için sabâ rüzgârı tarafından değnek vurularak köklenmiştir. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla ifade edilmiştir. Sümbülün, sevgilinin saçına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Eyle kök bolmastı sünbül zülfige öykenkeli

Urmasa bâd-ı sabâ ruhsârığa gülşende kâc

(Sâdık D.- G 446/4)¹⁶¹

Ey sevgili! Sabâ rüzgârı sümbülün yanağına gül bahçesinde değnek vurmasaydı senin saçına öyküneli öyle kökü olmazdı.

¹⁶⁰ Ahmet Kırkkılıç, “Sultân Üçüncü Murâd (Murâdî), Hayatı. Edebi. Kişiliği. Eserleri ve Divânının Tenkidli Memî”, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, Erzurum, 1985, s. 500 (Murâdî'ye ait bütün şiirler bu çalışmadan alınmıştır.)

¹⁶¹ Arif Sunali, “Sâdık Dîvânı (İnceleme-Metin)”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Bursa, 2014, s. 560 (Sâdık'a ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

2.1.5. Menekşe (Benefşe)

Çalışmamızın bu bölümünde menekşe, sevgilinin saçlarına ve ayva tüyelerine öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Menekşe ile ilgili daha ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Menekşe”, s. 37

2.1.5.1. Menekşenin Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Menekşe, kokusundan dolayı sevgilinin saçlarına öykünür ve çalışmamızın bu bölümünde menekşe, sevgilinin saçlarına öykünmesi sonucunda yüze sürülmek ile ödüllendirilmiştir.

Le’âlî’nin beytinde sevgilinin saçlarına benzeyen menekşe, âşüftenin yüzüne sürülerek ödüllendirilmiştir:

Gördükçe sürer yüzine âşüfte Le’âlî
Benzer diyüben sünbül-i dildâra benefşe

Le’âlî D.- G 188/7

Ey Le’âlî! Âşüfte, sevgilinin saçlarına benziyor diye menekşeyi gördükçe yüzlerine sürerler.

2.1.5.2. Menekşenin Sevgilinin Ayva Tüyelerine Öykünmesi

Sevgilinin ayva tüyelerine öykünen menekşe, zümrüt taht üzerine konularak ve bağa salınarak ödüllendirilmiştir.

Aşağıdaki beyitte menekşe, sevgilinin ayva tüyelerine benzediği için zümrüt taht üzerine konulmuştur:

Benzemeseydi hattuna olur mıdı aceb
Taht-ı zümürüd üzre turağı benefşenün

Sebzî D.- G 400/2

Ey sevgili! Acaba menekşe senin ayva tüyelerine benzemeseydi durağı zümrüt tahtı üzerinde olur muydu?

Sebzî’nin beytinde sevgilinin ayva tüyelerine ve yanağına öykünen menekşe bağa salınarak ödüllendirilmiştir. Bu, doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla

anlatılmıştır. Sevgilinin ayva tüylerine ve yanağına öykünen menek e ve g l teşhis sanatından yararlanılarak ki ile tirilmiŐtir:

Hattunla ‘arızuna senün öykünür diyü
C n  benefşe ile güli b ğa saldılar

Sebzî D.- G 129/3

Ey cânan! Menekşe ile gülü senin ayva tüylerine ve yanağına öykünür diye b ğa saldılar.

2.1.6. Çiçekler (Ezhâr)

Dîvan Şiirinde um m  olarak çiçekler kendi isimleriye anılırken bazen de ezhâr, Ő k fe ve  i ek kelimeleriyle ifade edilir.¹⁶² Bu, genel bir ifadedir ve genellikle baharın geliŐiyle beraber bahar manzarası tasvirleri yapılırken kullanılır. Aynı zamanda sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarının ifadesinde çiçeklerin genel olarak anıldığı görülür. Sevgili, her yönüyle farklı bir çiçeği andırır. Bütün bunların yanı sıra elbette sevgili her yönüyle çiçeklerden daha güzel ve daha üstündür. Çalışmamızda sevgilinin güzellik unsurlarına öykünmesi bağlamında yalnızca ezhâr kelimesine rastlamaktayız ve bu bölümde çiçekler sevgilinin yüzüne öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

2.1.6.1. Çiçeklerin Sevgilinin Yüzüne öykünmesi

Çiçeklerin birçoğu ayrı ayrı sevgilinin yüzüne benzetilmektedir ve genellikle bunlar güzellik, renk, koku yönünden teşbih ögesi oluşturur. Klasik Şiirimizde sevgili başlı başına çiçeğin ta kendisidir. Sevgilinin yüzüne öykünen çiçekler, ağaçların onları baş üzerinde taŐımasıyla ödüllendirilmiştir. Çiçekler, baharı süsleyen ve güzelleştiren unsurlardır ve sevgilinin yüzü de tıpkı çiçekler kadar güzeldir. Buna istin den çiçekler sevgilinin yüzüne öykünmekte ve sonunda ödüllendirilmektedir.

Edirneli Nazmî’nin beytinde ağaçların baharda  i ek açması, bu beyitte hüsn-i tâlil yoluyla çiçeklerin sevgilinin yüzüne benzemesi sebebine bağlanmıştır:

¹⁶² Yavuz Bayram, a.g.e., s. 88

Lutf ile gül yüzüne benzedügiçün ezhâr

Dâyimâ gül gibi baş üzre götürür eşcâr

Edirneli Nazmî D.- G 2137/1

Ey sevgili! Çiçekler güzellikte senin gül yüzüne benzediği için ağaçlar onları daima gül gibi baş üzerinde taşır.

2.1.7. Selvi (Servi)

Sevgilinin boyuna ve yürüyüşüne teşbih edilen selvi, bu bölümde sevgilinin boyuna öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Selvi ile ilgili ayrıntılı bilgi birinci bölümün yer almaktadır bkz.:yuk. “Selvi”, s. 49

2.1.7.1. Selvinin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Sevgilinin boyuna öykünen selvi, kendini yüksek tutarak, insanların ona doğru bakmasıyla, hazandan âzâde olarak, çemenin selviye yüz sürmesiyle, suyun ayağına düşmesiyle ödüllendirilmiştir.

Aşağıdaki beyitte selvi, sevgilinin boyuna benzediği için ilgi görmüştür. Selvinin ödülü ilgi görmek, dikkat çekmek olmuştur. Selvinin, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Serve kimesne toğru nazar itmez idi hîç

Toğrulug ile kaddüne öykünmese eger

Le'âlî D.- G 8/4

Ey Sevgili! Eğer doğrulukta senin boyuna öykünmeseydi kimse selviye doğru nazar etmezdi.

Aşağıdaki beyitte selvi, sevgilinin boyuna benzediği için hazandan kurtulmuş. Hazan gelse bile zarar görmemiştir. Selvi ağaçları her mevsim yeşil kalan, yaprak dökmeyen ağaçlardır:

Fi'l-cümle benzemekle senün serv-kaddüne

Âzâde oldı bâğ-ı cihânda hazândan

Çorlulu Zarîfi D.- G 222/3

Ey sevgili! Selvi, senin selvi gibi olan boyuna bütünüyle benzemekle cihan bağında hazandan âzâde oldu.

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde sevgilinin boyuna benzeyen selvi, çemenin onun ayağına yüz sürmesiyle ödüllendirilmiştir:

Kaddüne benzer diyü ey Yûsuf-ı gül-pîrehen
Pâyına yüzler sürer bâğ içre her servün çemen

Gelibolulu Sürûrî D.- G 346/1

Ey gül gömlekli Yusuf! Senin boyuna benzer diye bağ içinde çemen her selvinin ayağına yüzler sürer.

Selvi ağaçları sulak yerlerde bulunan ağaçlardır. Aşağıdaki beyitte selvi, sevgilinin boyuna benzediği için su onun ayağına düşmüştür. Doğal bir durum hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin boyuna öyküen selvinin ödülü olarak anlatılmıştır:

Kad-i cânâneye benzemese serv
Düşmez idi turup ayağına âb

Sebzî D.- G 36/2

Selvi, cânanın boyuna benzemese su durup da onun ayağına düşmezdi.

2.2. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN GÖKYÜZÜ VE TABİAT UNSURLARINA VERİLEN ÖDÜLLER

Gökyüzü unsurları Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından yüz, alın, kaş yanak vs. birçok unsura teşbih edilir. Aynı zamanda sevgilinin eşiği, kûyu vs. gibi mekânlara da teşbih edilmektedir.

Sevgiliye öyküen gökyüzü ve tabiat unsurlarından bu bölümde ay, hilal, güneş ve su yer almaktadır.

Ay, sevgilinin eşiğine, yüzüne; hilal, sevgilinin kûyuna, kaşına; güneş, sevgilinin yüzüne; su ise sevgilinin yanağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

Birinci bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen ve bunun sonucunda cezalandırılan semâî unsurları incelemiştik. Bu bölümde ise sevgilinin güzellik unsurlarına öykünmesi sonucunda ödüllendirilen gökyüzü ve tabiat unsurları incelenmiştir.

2.2.1. Ay (Mâh)

Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünmesi sonucu ödüllendirilen ay konusu işlenmiştir. Ay, bu bölümde sevgilinin eşiğine, yüzüne ve kaşına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Ay hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Ay”, s. 70

2.2.1.1. Ayın Sevgilinin Eşiğine Öykünmesi

Sevgilinin eşiği de sevgili gibi aydınlık ve parlaktır. Bu sebepten sevgilinin eşiği aya teşbih edilir. Sevgilinin eşiğine öykünen ay, övülerek göğe çıkarılmıştır.

Sehî Bey’in beytinde yeni ay, sevgilinin eşiğine öykündüğü için övüle övüle göğe çıkmıştır. Yeni ayın gökte olması doğal bir durumken burada hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır. Ayın, sevgilinin eşiğine öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Mâh-ı nevi öge öge göge çıkardılar

Öykündügiyçün ol şeh-i hûbân işigine

Sehî Bey D.- G 221/4

Yeni ay, o güzellerin şâhının eşiğine öykündüğü için onu öve öve göğe çıkardılar.

2.2.1.2. Ayın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Ay, sevgilinin yüzüne öykünmesi sonucunda eksilmeyerek, gündüzleri görünerek ve hale ile ödüllendirilmiştir.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzüne ve alnına öykünen ay, eksilmemekle ödüllendirilmiştir. Sevgilinin yüzüne ve alnına öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kamer öykünmek isterse o mâhun yüzi ayına

Tamâm eyler anı devrân eletmez belki ayına

Hecrî D.- G 122/1

Eğer ay o ayın yüzü ve alınına öykünmek isterse devran onu tamamlar, belki ayına eletmez.

Edirneli Nazmî, ayın gündüzleri görünmesini hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin yüzüne öykünmesine bağlamıştır. Ay, gündüzleri görünerek ödüllendirilmiştir. Sevgilinin yüzüne öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünür yârün güzel yüzine güzellikte çün

Ay dahi yine ol yüzden yakar günden çerâk

Edirneli Nazmî D.- G 3381/2

Ay, gündüzden kandil yakar çünkü o dahî sevgilinin güzel yüzüne öykünür.

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde sevgilinin yüzüne öykünen ay, etrafına hâle çekilerek ödüllendirilmiştir. Sevgilinin yüzüne öykünen ay kişileştirilmiş, teşhis sanatından yararlanılmıştır:

Yüzüne öykündüğüçün karşı perkâre çeker

Mâha hâle çün ola ey nâmdârum dâ'ire

Gelibolulu Sürûrî D.- G 379/9

Ey meşhurum! Ay senin yüzüne öykündüğü için hâle aya karşı daire şeklinde çember çeker.

2.2.1.3. Ayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Sevgilinin kaşına öykünen hilaldir fakat bu mâh-ı nev kelimesi ile ifade edildiği için bu bölümde ele almayı uygun gördük. Sevgilinin kaşına öykünen ay, ödüllendirilmiştir.

Aşağıdaki beyitte yeni ayın kendini parlak göstermesi, yani parlak olması, hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin kaşına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Sevgilinin kaşına öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gösterür kendini her gurrede garrâlıg ile
Öykünür dil-berün ebrûsına benzer meh-i nev

Edirneli Nazmî D.- G 5361/3

Yeni ay dilberin kaşına öykünmüşe benzer, bu yüzden kendini her zaman beyaz ve parlak gösterir.

2.2.2. Hilal

Çalışmamızın bu bölümünde hilalin, sevgilinin kaşına öykündüğünü görmekteyiz. Hilal ile ilgili ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Hilal”, s. 81

2.2.2.1. Hilalin Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Hilal, kavisli şeklinden dolayı sevgilinin kaşına teşbih edilir ve sevgilinin kaşına öykündüğünde şöhret bularak ödüllendirilmiştir.

Emrî'nin beytinde hilal, sevgilinin kaşına öykündüğü için şöhretle ödüllendirilmiştir. Hilalin, sevgilinin kaşına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Ebrûna öykünelden şehr içre buldı şöhret
Barmakla gösterürler şimdi hilâli cânâ

Emrî D.- G 28/3

Ey Cânan! Hilal senin kaşına öykündüğünden beri şehirde şöhret buldu. Şimdi onu parmakla gösterirler.

2.2.3. Güneş (Mîhr)

Çalışmamızda güneş, sevgilinin yüzüne ve yanağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Güneş ile ilgili ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Güneş”, s. 84

2.2.3.1. Güneşin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Sevgilinin yüzüne benzetilen güneş, mutluluktan külâhı göklere atarak ödüllendirilmiştir.

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde güneş, sevgiliye benzetilmekten dolayı mutlu olarak ödüllendirilmiştir. Teşhis sanatından yararlanılarak güneş kişileştirilmiştir. Güneşin mutlu olması insana ait bir özelliktir:

Benedürler yüzüne çün güneşi gâh gehi
Yiridür şâd oluben göklere atsa külehi

Gelibolulu Sürûrî D.- G 447/1

Ey sevgili! Güneş, mutluluktan külahı göklere atsa yeridir çünkü zaman zaman onu senin yüzüne benzetirler.

2.2.3.2. Güneşin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Aşağıdaki beyitte Edirneli Nazmî, güneşin sevgilinin yanağına öykündüğü için bambaşka bir nura sahip olarak ödüllendirildiğini söylüyor:

Öykünürmiş ol mehün ruhsârına
Mihr-i 'âlem-tâb özge nûr imiş

Edirneli Nazmî D.- G 2912/2

Âlemi aydınlatan güneş, o ayın yanağına öykündüğü için bambaşka bir nurmuş.

2.2.4. Su (Âb)

Çalışmamızın bu bölümünde su, sevgilinin yanağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin yanağına öykünen su, ödüllendirilmiştir. Su ile ilgili gerekli bilgiler birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Su", s. 91

2.2.4.1. Suyun Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Su, saflığı ve hayat vericiliği ile sevgilinin yanağına teşbih edilir. Sevgilinin yanağına öykünen su, gül bahçesine lütuf ve şeref vererek ödüllendirilmiştir.

Edirneli Nazmî'nin beytinde su, sevgilinin yanağına benzediği için gül bahçesine, sulandığı zaman şeref ve lütuf vermektedir. Suyun değeri hüsn-i tâlil yoluyla aktarılmıştır:

Benzeyelden ‘ârız-ı dil-dâra su

Lutf ile virür şeref gül-zâra su

Edirneli Nazmî D.- G 5349/1

Su, sevgilinin yanağına benzediğinden beri gül bahçesine lütuf ve şeref verir.

2.3. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN YİYECEK VE İÇECEKLERE VERİLEN ÖDÜLLER

Yiyecek ve içecekler Klasik Türk şiirinde sık sık sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilir. Genellikle tatları, renkleri, üretim ve tüketim şekilleri ile şiirimizde yer alan yiyecek ve içecekler, aynı zamanda birçok yönden sevgiliye öykünmektedirler.

Birinci bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen yiyecek ve içeceklerin aldığı cezaları incelemiştik. Bu bölümde ise sevgilinin güzellik unsurlarına öykünmesi sonucunda ödüllendirilen yiyecek ve içecekleri inceleyeceğiz.

Çalışmamızın bu bölümünde şekerin sevgilinin dudağına, parmağına; balın, sevgilinin dudağına; meyın sevgilinin dudağına öykünmesi ele alınmıştır.

2.3.1. Şeker

Bu bölümde şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesi ele alınmıştır. Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen şekerin aldığı ödüller örneklendirilmiştir. Şeker hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Şeker ve Şeker Kamışı”, s. 95

2.3.1.1. Şekerin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Lezzeti dolayısıyla sevgilinin dudağına teşbih edilen şeker ve şeker kamışı aynı zamanda sevgilinin dudağına öykünmektedirler ve bunun sonucunda gönül ehlinin onu ağzına alması, şekerin tatlanması vs. şekilde ödüllendirilmiştir.

Edirneli Nazmî'nin aşağıdaki beytinde nebat şekerı, sevgilinin dudağına benzediği için âşıkların onu ağzına alması ile ödüllendirilmiştir:

Lezzet ile la'lüne benzemese ey nigâr
Almaz idi ehl-i dil ağzına kand-i nebât

Edirneli Nazmî D.- G 997/3

Ey put gibi güzel sevgili! Nebat şekeri lezzette senin dudağına benzemese gönül ehli onu ağzına almazdı.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına öykünen şeker tatlanarak ödüllendirilmiştir. Şekerin, sevgilinin dudağına ezilmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Tatlu tatlu ezilür kandeyise dudaguna
Başdan öykünmesi hem tatlu o yüzden şekerün

Edirneli Nazmî D.- G 3784/3

Ey sevgili! Şeker, her neredeyse senin dudağına tatlı tatlı ezilir. Şeker, o yüzden baştan beri tatludur.

Aşağıdaki beyitte Ümîdî Ahmet, nebatın sevgilinin dudağına öykündüğü için tatlı olduğunu söylemektedir. Sevgilinin dudağına öykünen nebat şekeri teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Lebine öykünürsün ey nebât-ı Mısrî cânânun
Tutalum şekker imişsin senün de oluna dadun

Ümîdî Ahmet D.- G 138/4

Ey Mısır nebatı! Sen cananın dudağına öykünürsün, tutalum şekermişsin senin de tadın olsun.

Aşağıdaki beyitte şeker, sevgilinin dudağına öykünmekle tatlı bir lezzet kazanmıştır. Şekerin doğal tadı hüsn-i tâlil yoluyla sevgilinin dudağına öykünmesi sebebine bağlanmıştır. Şekerin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Benüm cânım lebün kim hvân-ı hüsün en nefsidür

Ana öykünmek inen tatludur lezzetde kand-i nâb

Edirneli Nazmî D.- G 671/2

Benim canımın dudağı ki güzel nimetlerin en nefsidir. Şekerin ona öykünmekle lezzeti tatludur.

2.3.2. Bal (Asel/Şehd)

Çalışmamızın bu bölümünde bal, sevgilinin dudağına öykündüğü için ödüllendirilmiştir. Bal hakkında bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Bal”, s. 109

2.3.2.1. Balın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Aşağıdaki beyitte tarak sevgilinin saçına dolaşarak, bal ise sevgilinin dudağına öykünerek şöhret bulmuştur:

Dolaşmak zülfüne dâyim lebüne her dem öykünmek

Cihân içre nigârâ şâne ile şehd şânıdır

Edirneli Nazmî D.- G 1501/3

Ey nigar! Senin saçına dolaşmak, dudağına öykünmek cihanda tarak ile balın daima şöhretidir.

2.3.3. Şarap ve Şarap Kadehi (Mey ve Mey Kadehi)

Sevgilinin dudağına öykünen mey ve mey kadehi bu bölümde ödüllendirilmektedir. Mey hakkında bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Şarap ve Şarap Kadehi”, s. 109

2.3.3.1. Şarap ve Şarap Kadehinin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Sevgilinin dudağına öykünen şarap kadehi gülen goncaya dönerek; şarap ise altın kadehlere doldurulup içilerek, hürmet, mevki bularak vs. şekillerde ödüllendirilmiştir.

Şâhî'nin beytinde şarabın, sevgilinin dudağına benzemesinin ödülü altın kadehlere doldurulup içilmesi olmuştur. Şarabın içilmesi hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

La'line benzer deyü cânâ şarâb-ı erguvân
Doldurub zerrîn kadehler nûş iderler sol u sâğ

(Şâhî D.- G 72/3)¹⁶³

*Ey Cânan! Erguvan şarap senin dudağına benzer diye onu altın kadehlere
doldurup sağdan soldan içerler.*

Aşağıdaki beyitte şarap, sevgilinin dudağına öykündüğü için hürmet bulmuştur. Beyitte cinaslı hafiye bulunmaktadır. Üst mısradaki hürmeti kelimesi saygıyı ifade ederken ikinci mısradaki haram olma durumunu ifade etmektedir. Şarabın gördüğü hürmet hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgilinin dudağına öykünen şarap teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

La'lüne öykündüğüdür meyün de hürmeti
Yohsa bu vech ile ol dahı bulurdı hürmeti

Münîrî D.- T. G 325/1

*Ey Sevgili! Şarabın da hürmeti senin dudağına öykündüğü içindir. Yoksa bu
yüzle o bile haram olurdu.*

Sebzî'nin beytinde şarap sevgilinin dudağına benzeyerek mevki bulmuştur. Şarabın bulunduğu mevki hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

Eger ki benzemese leblerüne ey sâkî
Bulur mıdı bu kadar devleti cihânda mül

Sebzî D.- G 455/3

*Ey Sâki, eğer şarap senin dudaklarına benzemeseydi dünyada bu kadar mevki
bulur muydu?*

Aşağıdaki beyitte mey kan olarak düşünülmüştür. Mey, sevgilinin dudağına öykündüğü için içilerek ödüllendirilmiştir. Meyin içilmesi hüsn-i tâlil yoluyla

¹⁶³ Tayyar Gül, “Dîvân-ı Şâhî”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2000, s. 39 (Şâhî'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

anlatılmıştır. Meyhaneci, meyi içen kişiden kan pahasını, yani meyin ücretini almış fakat ona hürmet etmiştir. Şarabın, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

La'lüne öykünmegin emdi meyi bir bâde-nûş
Kan bahâsın aldı ammâ hürmet itdi mey-fürûş

Emrî D.- Muk. 227/1

Ey sevgili; mey senin dudağına öykündüğü için mey içen kişi onu emdi, meyhaneci kan pahasını aldı ama ona hürmet etti.

Sebzî, şarabı görünce heyecanlanmasını, gönlünün gürleyip düşmesini şarabın sevgilinin dudağına benzemesi sebebine bağlamış; hüsn-i tâlil yapmıştır:

La'line cânânumun benzer diyü bî-ihiyâr
Kande görse bâde-i nâbı gönül güvler düşer

Sebzî D.- G 159/4

Gönül, cânanımın dudağına benzer diye saf şarabı nerede görse elinde olmadan düşer gürler.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına öykünen şarap, fağfurun onu övmesiyle ve elinden bırakmamasıyla ödüllendirilmiştir:

Ol kadar alladı öykündüğüün la'lüne kim
Alamadılar elinden kadehi Fağfûrun

Mecdî Mehmed Efendi' nin Gazelleri - G 45/2

Ey Sevgili! Şarap senin dudağına öykündüğü için fağfur onu o kadar alladı ki elinden kadehi alamadılar.

2.4. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN DEĞERLİ TAŞLARA VERİLEN ÖDÜLLER

Değerli taşlar, Klasik Türk şiirinde değerli olmaları ve renkleri sebebiyle sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmektedir. Yakut, lal, akik, zümrüt, mercan, inci vs. Klasik Türk şiirinde sık kullanılan değerli taşlardır.

Özellikle kırmızı olan taşlar rengi dolayısıyla sevgilinin yanağına, ağzına, dudağına, sevgilinin kanlı gözyaşına vs. benzetilir. İnci, genellikle sevgilinin dişleri için benzetme unsurudur ve inciyle beraber sedef de sevgilinin ağzı olarak düşünülür. Değerli taşların neredeyse hepsi, sevgili olarak da düşünülür. Çünkü sevgili de en az onlar kadar değerlidir. Sevgili, değerli taşlar ile kıyaslandığında her zaman sevgili daha üstün çıkar. Çoğu zaman sevgiliye ve sevgilinin güzellik unsurlarına öykünmeye layık görülmez. Fakat bu bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen değerli taşların ödüllendirilmesi konusunu inceledik.

Çalışmamızın bu bölümünde lalin, sevgilinin yüzüne, dudağına; akiğin, sevgilinin dudağın; yakutun sevgilinin dudağına öykünmesi ele alınmıştır.

2.4.1. Lal

Klasik Türk şiirinde la'l, dudağa, şiire, aşığın kanlı gözyaşına ¹⁶⁴, vs. birçok ögeye benzetilir. Bütün bu öğelerle benzeme sebebi ise kırmızı rengidir. La'l Klasik şiirimizde en çok da dudağa teşbih edilir. Çalışmamızın konusu kapsamında la'l bu bölümde yalnızca sevgilinin dudağına öykünerek karşımıza çıkmakta ve bunun sonucunda ödüllendirilmektedir.

“Bunun makbulü Bedahşân dağlarında bulunduğundan la'l-i Bedahşânî sözü meşhurdur.”¹⁶⁵ “Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu hâlde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş”¹⁶⁶

2.4.1.1. Lalin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Bu bölümde sevgilinin dudağına öykünen lal, baş üzerinde yer ederek ödüllendirilmiştir.

¹⁶⁴ İskender Pala, “La'l”, **a.g.e.**, s.283

¹⁶⁵ Ahmet Talat Onay, “La'l” **a.g.e.**, s. 249

¹⁶⁶ İskender Pala, “La'l”, **a.g.e.**, s.283

Aşağıdaki beyitte lal, sevgilinin dudağına, inci ise dişlerine benzediği için baş üzerinde yer etmiştir. Başa takılan, değerli taşlarla işlenen tâca atıf yapılmıştır. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

Benzeyelden Nazmiyâ yârün leb ü dendânına

Yir ider baş üzre la'l-i nâb ile dürr-i semîn

Edirneli Nazmî D.- G 4892/5

Ey Nazmî, saf lal ile değerli inci yârin dudağına ve dişlerine benzediğinden beri baş üzerinde yer ettiler.

2.4.2. Akik

Çalışmamızın bu bölümünde akik, sevgilinin dudağına öykünmektedir. Akikle ilgili bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Akik”, s. 119

2.4.2.1. Akiğin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Akik, genellikle kırmızı renkli olanı kast edilerek sevgilinin dudağına Klasik Türk şiirinde çok sık teşbih edilir. Sevgilinin dudağına öykünen akik, Süheyl yıldızının ona renk vermesiyle ödüllendirilmiştir.

Kızıl Yemen akiğinin, rengini Süheyl yıldızından aldığına inanılır. Bu sebeple aşağıdaki beyitte de akik, sevgilinin dudağına benzediği için Süheyl yıldızının ona renk vermesiyle ödüllendirilmiştir. Yemen akiğinin doğal rengi, hüsn-i tâlil yoluyla ona verilen bir ödül olarak nitelendirilmiştir:

Gördi kim benzetmek ister la'line kendün 'akîk

Reng virdi ana ey Emrî Süheyl-i tâb-dâr

Emrî D.- G 94/5

Ey Emrî! Parlak Süheyl gördü ki akik kendini sevgilinin dudağına benzetmek ister, ona renk verdi.

Süheyl yıldızının en iyi görüldüğü yer Yemen'dir. Bu yüzden kırmızı akik için Yemen akiği ifadesi kullanılır. Hasan Ziyâ'î'nin beytinde Yemen akiğinin doğal rengi,

hüsn-i tâlil yoluyla ona verilen bir ödül olarak nitelendirilmiştir. Akiğin, sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Leb-i rengînüne öykündüğü için mahzâ
Renkler virdi ‘akîk-i Yemene necm-i Süheyl

Hasan Ziyâ’i D.- G 262/4

Ey Sevgili, sırf Yemen akiği senin parlak renkli dudağına öykündüğü için Süheyl yıldızı ona renkler verdi.

2.4.3. Yakut

Yakut, bu bölümse sevgilinin dudağına öykünerek karşımıza çıkmaktadır ve bu sebepten ödüllendirilir. Yakut hakkında bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Yakut”, s. 121

2.4.3.1. Yakutun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Yakut, kırmızı renginden dolayı sevgilinin dudağına öykünür. Sevgilinin dudağına öykünen yakut, değer ve itibar bularak ödüllendirilmiştir.

Edirneli Nazmî’nin beytinde yakut, sevgilinin dudağına benzediği için değer ve ilgi görmüştür. Yâkutun değerli bir taş oluşu hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

La’lüne benzemegindür yâkût
Bu kadar kadr ile bulduğu revâc

Edirneli Nazmî D.- G 1121/ 4

Ey Sevgili, yâkut senin dudağına benzediğinden bu kadar değer ve itibar bulmuştur.

2.5. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN CANSIZ VARLIKLARA VERİLEN ÖDÜLLER

Bazen cansız varlıklar da Klasik Türk şiirinde teşbih unsuru olabilir. Herhangi bir ev eşyası, kişisel bakım eşyası, savaş aletleri vs. birçok cansız varlık teşbihlerde yer alır.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen cansız varlıklar kapsamında mum, ayna, ok, yay, kâğıt, mihrap, tülbent ele alınmıştır.

2.5.1. Mum (Şem)

Çalışmamızın bu bölümünde mumun, sevgilinin güzelliğine ve yüzüne öykündüğünü görmekteyiz. Mum hakkında daha ayrıntılı bilgi birinci bölümde maddesinde yer almaktadır bkz.:yuk. “Mum”,s. 134

2.5.1.1. Mumun Sevgiliye Öykünmesi

Aşağıdaki beyitte pervanelerin ışığın etrafına toplanması doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Sevgiliye öykünen mum, pervane kendisine âşık olup etrafına toplanmaları ile ödüllendirilmiştir. Mumun, sevgiliye öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Sana öykündi diyü şem'ün üşer

Başına pervâneler hengâmedür

Gelibolulu Sürûî D.- G 128/3

Ey Sevgili! Mum sana öykündü diye başına kelebekler üşüşür, hengâme olur.

2.5.1.2. Mumun Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Mum, aydınlığı ve parlaklığıyla sevgilinin güzelliğine öykünmektedir. Nitekim mum, maşuğu temsil eder. Sevgilinin güzelliğine öykünen mum, kelebeklerin üstüne üşüşmesiyle ödüllendirilmiştir.

Çorlulu Zarîfi'nin beytinde sevgilinin güzelliğine benzeyen mum, kelebeklerin etrafına üşüşmesi ile ödüllendirilmiştir:

Çerâğ-ı hüsnüne benzer yalın yüzlidür anuñün

Üşerler üstine pervâneler şem'-i şebistânun

Çorlulu Zarîfi D.- G 189/2

*Ey Sevgili, yatak odası mumu senin güzelliğinin ışığına benzer, yalın yüzlüdür.
Onun için üstüne kelebekler toplanır.*

2.5.1.3. Mumun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Mum, etrafına aydınlık saçması ve parlaklığı açısından sevgilinin güzellik unsurlarından en çok da yüzüne teşbih edilir. Sevgilinin yüzüne öykünen mum, kelebeğin etrafında dönmesiyle ödüllendirilmiştir.

Pervaneler, ışığa toplanırlar. Emrî'nin beytinde de sevgilinin yüzüne kendini benzeten mum, birçok âşık edinmiş, pervaneler etrafında döne döne tutuşmuştur:

Özini çihre-i zîbâna şem' benzedicek

Tutuşdı anun ile döne döne pervâne

Emrî D.- G 492/3

Ey Sevgili! Mum kendisini senin güzel yüzüne benzetince pervane onunla döne döne tutuştu.

Pervaneler, muma âşık oldukları için başına üşüşürler. Aşağıdaki beyitte de mum, sevgiliye öykündüğü için pervaneler başına üşüşmüştür. Mum, sevgiliye benzediği için mâşuk olmuş, çok sayıda âşığa sahip olmuştur. Mumun sevgiliye öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Germ olup meclisde sen meh-rûya öykündüğiçün

Üşdiler şem'ün nigârâ başına pervaneler

Revânî D.- G 61/4

Ey Nigar, mum yanıp senin gibi ay yüzlü birine öykündüğü için pervaneler onun başına üşüştüler.

2.5.2. Ayna (Âyîne)

Ayna, çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin yüzüne öykünmektedir. Sevgilinin yüzüne öykünen ayna ödüllendirilmiştir. Ayna hakkında bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk "Ayna", s. 137

2.5.2.1. Aynanın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Ayna, parlak ve aydınlık olması yönünden sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Sevgilinin yüzüne öykünen ayna, yüzler ve ellerin ona dokunması ile ödüllendirilmiştir.

Gelibolulu Sun'î'nin beytinde sevgilinin yüzüne öykünen aynaya yüzler ve eller dokunmuştur. İnsanların aynayı, yüzlerine bakmak için kullanmaları burada sevgilinin sûretine öykünen aynanın ödülüdür. Ayna, insanların ona rağbet etmesi ile ödüllendirilmiştir. Aynanın, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Sûretün hurşîdine öykündüğüçün âyîne

Anı yüzler eller eller dem-be-dem ey hûr-ı 'în

Gelibolulu Sun'î D.- G 150/3

Ey hûri! Ayna senin güneş gibi yüzüne öykündüğü için ona daima yüzler ve eller dokunur.

2.5.3. Ok (Tîr)

Çalışmamızın bu bölümünde okun, sevgilinin güzellik unsurlarından gamzesine öykünmesini görmekteyiz. Sevgilinin gamzesine öykündüğü için ok, ödüllendirilmiştir. Ok ile ilgili ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Ok", s. 140

2.5.3.1. Okun Sevgilinin Gamzesine Öykünmesi

Ok, yaralayıcı özelliğinden dolayı Klasik Türk şiirinde sık sık sevgilinin gamzesine teşbih edilir. Sevgilinin gamzesine öykünen ok, ok kılıfını insanların yan tarafına takması, katı yayın sertleşmesi gibi şekillerde ödüllendirilmiştir.

Aşağıdaki beyitte ok, sevgilinin gamzesine benzediği için insanlar onu canı gibi yanında taşırlar. Yanına çekmek ok kılıfının bele bağlanmasını ifade etmektedir. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

Kimse pehlûsına çekmezdi seni cânı gibi
Ger okun benzemese gamze-i cânâna sadak

Sebzî D.- G 366/4

Ey ok kılıfı! Eğer senin okun cananın gamzesine benzemese kimse seni canı gibi yanına çekmezdi.

Gelibolulu Sun'î'nin, beytinde keman, sevgilinin kirpiğini gördüğü ve ok sevgilinin gamzesine öykündüğü için güçlenmiş, sertleşmiştir. Sevgilinin gamzesine öykünen ok teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Tîrünü görse kemânun bu durur saht olduğu
Gamzene öykündüğü ey dost geldi katı güç

Gelibolulu Sun'î D.- G 10/4

Ey dost, yay senin okunu görse onun sert olmasının sebebi budur, ok senin gamzene öykündüğü için ona katı bir güç geldi.

2.5.4. Yay (Keman)

Çalışmamızın bu bölümünde keman, sevgilinin kaşına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Yay hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Yay", s. 139

2.5.4.1. Yayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Yay, kavisli şekli dolayısıyla Klasik Türk şiirinde sevgilinin kaşına teşbih edilir. Sevgilinin kaşına öykünen yay, sevgilinin hışım okundan kurtularak ödüllendirilmiştir.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşlarına öykünen çekilmiş yaylar, sevgilinin hışım okundan kurtulmuştur. Yayın, sevgilinin kaşına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Kemân ebrûlarına öykinürlermiş çekilmişler
Anunçün atmaz oldu kaşların hışım okını yâye

Süheylî D.- G 302/6

Ey Sevgili! Yaylar senin keman kaşlarına öykünürlermiş çekilmişler, onun için kaşların hışımlı okunu yaya atmaz oldu.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşına öykünen telleri rebâb, bağrına alarak ödüllendirmiştir. Bu beyitteki keman, ok atan keman değil, telli müzik enstrümanlarını çalmak için kullanılan kemandır. Rebâbın telleriyle çıkan ses ise inleme olarak tabir edilmiştir. Rebâbın inlemesi iyi bir şey değilken kemana bağrına alması ödüldür:

Benedügiyün hilâl ebrûna kurbân oldugum

Sîneye alup kemânı nâleler eyler rebâb

Behiştî D.- G 42/2

Ey kurban olduğum, senin hilal kaşına benzediği için rebâb kemana bağrına alıp inler.

2.5.5. Kâğıt

Klasik Türk şiirinde kâğıt, beyaz renkte olması açısından sevgilinin yüzüne; âşğın gönlüne, yüzüne, gözüne ve yanağına teşbih edilir.¹⁶⁷ Çalışmamızın bu bölümünde kâğıt, sevgilinin yüzüne öykünerek karşımıza çıkmaktadır.

2.5.5.1. Kâğıdın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Sevgilinin yüzüne beyaz rengi dolayısıyla öykünen kâğıt, öğrencinin elinden düşmeyerek ödüllendirilmiştir.

Gelibolulu Sürûrî'nin beytinde kâğıt, sevgilinin yüzüne ve ayva tüyelerine benzediği için öğrenci tarafından rağbet bulup kıymet görmüştür. Öğrencinin kâğıdı elinden düşürmemesi doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır:

Ağını yüzüne hattın hatuna benzedeli

Tâlibün düşmez elinden gice gündüz kâğız

Gelibolulu Sürûrî D.- Muk. 11/1

¹⁶⁷ Yasemin Akkuş, "Klasik Türk Şiirinde Kâğıt (Kâğıttan Hayâller)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sayı 33, İstanbul, 2015, s. 183,184

Ey sevgili! Beyazını senin yüzüne yazısını da senin ayva tüylerine benzeteli öğrencinin elinden kâğıt düşmez.

2.5.6. Mihrap

Klasik Türk şiirinde sevgilinin kaşı, eğri olması sebebiyle mihraba teşbih edilir.¹⁶⁸ Sevgilinin kaşı aşğın mihrabıdır. Bu yüzden mihrap, sevgilinin kaşlarına teşbih edilir. Mihrap, bu bölümde sevgilinin kaşına öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin kaşına öykünen mihrap ödüllendirilmiştir.

2.5.6.1. Mihrabın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Mihrap, şekli dolayısıyla sevgilinin kaşlarına öykünmekte ve bu sebepten ödüllendirilmektedir.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşlarına öykünen mihrap, kible ehlinin hepsinin mihraba nakış yapan nakkaşlara itaat etmesi ile ödüllendirilmiştir. Baş indirmek, “kabul etmek; razı olmak; boyun eğmek; itaat etmek”¹⁶⁹ anlamına gelir. Aynı zamanda namazda rükû ve secde konumunda mihraba karşı baş eğilir, buna atıf yapılmıştır:

Resm-i mihrabı eger benzedede ol kaşlara

Ehl-i kible kamu baş indire nakkâşlara

Le’âlî D.- G 160/1

Eğer nakkaşlar, sevgilinin o kaşlarına mihrap resmini benzetirse kible ehlinin hepsi nakkaşlara itaat etsin.

2.5.7. Tülbent

Tülbent, pamuktan ince dokunmuş bir bezdir. Aynı zamanda bu bezden yapılan başörtüsüne de tülbent denir.¹⁷⁰ Klasik Türk şiirinde tülbent, farklı teşbihlerle yer alsada çalışmamızın bu bölümünde ele aldığımız tülbent, beyaz renginden dolayı sevgilinin tenine öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin tenine öykünen tülbent, bu sebepten ödüllendirilmiştir.

¹⁶⁸ Nurgül Özcan, “15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, s. 174

¹⁶⁹ Yaşar Çağbayır, “Baş”, *a.g.e.* (2017), s. 162

¹⁷⁰ Nihat Öztoprak, “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2010, s. 147

2.5.7.1. Tülbentin Sevgilinin Tenine yknmesi

Tülbent beyaz, renginden dolayı sevgilinin tenine teŖbih edilmektedir. Sevgilinin tenine öykünen tülbent, âŖıkların onu dostluk ve sevgiyle başlarına sarmasıyla dllendirilmiŖtir. Başlarına sarmalarından kasıt sarıklarına sarmalarıdır.

AŖağıdaki beyitte tülbent, sevgilinin gmŖ tenine benzediğı için deęerlenmiŖ ve âŖıklar onu sevgiyle sarmıŖtır:

Sararlar mıydı ‘âŖıklar anı mihr ü mahabbetle

Ten-i sîmînine benzemese ey meh-likâ dlbend

Sebzî D.- G 76/4

Ey ay yzli sevgili! Tülbent senin gmŖ tenine benzemeseydi âŖıklar onu dostluk ve sevgiyle sararlar mıydı?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SEVGİLİYE ÖYKÜNMEYİ LAYIK GÖRMEME

Klasik, Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarına birçok öge teşbih edilmekte ve öykünmektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen varlık kimi zaman cezalandırılır, kimi zaman ödüllendirilir, kimi zaman yalnızca layık olmadığı ifade edilir.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen varlıklara bunu layık görmeme konusu işlenecektir. Şairler bazen aşırı bir tepki vermeden yalnızca buna layık olmadığını belirtmiş, bazen de oldukça öfkeli bir üslupla buna layık olmadığını dile getirmiştir.

Klasik Türk şiirinde sevgiliye öykünen varlığa karşı aşğın tepkisi çeşit çeşittir. Bu bazen şairin bakış açısına bazen de yansıtmak istediği ruh haline bağlı olabilir.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünen bitkiler ve ağaçlardan gül, gonca, nergis, sümbül, lale, yasemin, cennet çemeni, hâr, selvi, çınar, ar'ar, sanavber, nahl; sevgiliye öykünen gökyüzü ve tabiat unsurlarından ay, hilal, güneş, şeb, hale, âb-ı revân; sevgiliye öykünen yiyecek ve içeceklerden şeker, elma, mey; sevgiliye öykünen değerli taşlardan lal, lü'lü, akik, yakut; sevgiliye öykünen cansız varlıklardan put, misk, mum, ayna, mihrap, behişt, mermer, billur, hâtem, tasvîr, perniyan, tîr-i kaza, ok, keman; sevgiliye öykünen harflerden elif; sevgiliye öykünen kişilerden ay yüzlüler, güzeller; sevgiliye öykünen hayvanlardan tâvus; sevgiliye öykünen mekânlardan behişt yer almaktadır.

3.1. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN ÇİÇEKLER, BİTKİLER VE AĞAÇLARI BUNA LAYIK GÖRMEME

Bitkiler ve ağaçların sevgiliye öykünmesi genel anlamda çiçeklerin sevgilinin dudağına, yanağına, kokusuna, saçına, ayva tüyelerine, kâkülüne vs. öykünmesi, ağaçların ise genellikle sevgilinin boyuna, yürüyüşüne, salınmasına öykünmesi şeklindedir.

Bitkiler ve ağaçların sevgilinin güzellik unsurlarına öykünmesini önceki bölümlerde de ele almıştık. Sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen varlığın cezalandırılmasını birinci bölümde, ödüllendirilmesini ikinci bölümde inceledik. Bu bölümde ise ağaçların ve çiçeklerin sevgilinin güzellik unsurlarına öykünmesinin layık görülmediğinin dile getirildiği şiirler incelenmiştir.

Sevgiliye öykünen bitkiler ve ağaçlar kapsamında çalışmamızın bu bölümünde çiçekler ve bitkilerden gül, gonca, nergis, sümbül, lale, yasemin, cennet çemeni, diken; ağaçlardan selvi, çınar, çam ağacı, nahl, ele alınmıştır.

3.1.1. Gül

Çalışmamızın bu bölümünde gülün, sevgilinin güzellik unsurlarına öykünmesi sonucunda buna layık görmemesi yer almaktadır. Bu kapsamda gülün, gülbinin, gül suyunun ve gül dalının; sevgiliye, sevgilinin güzelliğine, boyuna, yüzüne, yanağına ve dudağına öykünmesi ele alınmıştır. Gül hakkında ayrıntılı bilgiler birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Gül”, s. 11

3.1.1.1. Gülün ve Gülbinin Sevgiliye Öykünmesi

Genellikle sevgilinin bir güzellik unsuruna teşbih edilen gülün, bir bütün olarak sevgiliye teşbih edildiği de görülür. Gülün sevgiliye öykünmesi sonucunda bu bölümde gülün, sevgiliye öykünmeye layık olmadığı dile getirilmiştir.

Sehî Bey, sevgiliye öykünen güllerin hadsizlik ettiğini, sevgiliye benzemenin onların haddine olmadığını söyler. Sevgiliye öykünmek isteyen güller teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ne haddidür sana öykünmek ister

Ne için gözlemez endâze güller

Sehî Bey D.- G 90/6

Ey sevgili, güller niçin ölçülü olmayı bilmezler, ne hadle sana öykünmek isterler?

Emrî'nin beytinde gül ne kadar güzel görünürse görünsün yine de sevgiliye öykünmeye layık değildir:

Câmı yokdur öyküne sâkî gül-i ra'nâ sana

Gerçi rengîn câmeler geydi içine taşına

Emrî D.- G 435/3

Ey sâki! Gerçi içine dışına güzel giysiler giydi ama yine de güzel gülün sana öykünmeye hali yoktur.

İshak Çelebi de gül yaprağını sevgiliye öykünmeye layık görmemektedir:

Cihân bânında berg-i gül gibi nâzûk güzeller çok

Velî sen serv-i gül ruhsâre benzer nâzenîn olmaz

İshak Çelebi D.- G 106/2

Ey Sevgili! Dünya bahçesinde gül yaprağı gibi nazik güzeller çoktur lakin senin gibi gül yanaklı selviye benzer bir nâzenin olmaz.

3.1.1.2. Gülün Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Gül kokusuyla, görüntüsüyle ve her yönüyle güzel bir çiçektir. Klasik Türk şiirinde güzelliğin sembolüdür. Bu sebepten sevgilinin güzelliğine teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzelliğine öykünen güle karşı tepsikiz kalınan beyitler incelenmiştir.

Aşağıdaki beyitte hem sevgiliye hem de âşığa öykünme söz konusudur. Ne sevgiliye öykünen güller ne de hüzünde âşığa öykünen bülbüller buna layık görülmemiştir:

Hüsn ile sana öykünemez çün gül-i ra' nâ

Hüzn ile bana benzeyemez bülbül-i şeydâ

Bâkî D.- G 5/1

Ey sevgili! Güzel güller güzellikte sana öykünemez. Şeyda bülbül hüzünde bana benzeyemez.

3.1.1.3. Gül Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Gül, uzun ince olması bakımından sevgilinin boyuna teşbih edilir. Sevgilinin boyuna öykünen gül dalı buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte gül dalının boyu sevgilinin boyuna benzese bile yine de âşıklar onu buna layık görmemiştir:

Ana öykünmek muhâl eyler dil-i ‘uşşâk farz
Kâmetünden şâh-ı gül bin kez olursa şîve karz

Sâdık D.- Müf. 35

Gül dalı, sevgilinin boyundan bin kez işve ödünç alsa yine de âşıkların kalbi ona öykünmesini imkânsız sayar.

3.1.1.4. Gülün Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Gül, bir güzellik sembolü olduğundan, renginden, kokusundan dolayı Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzüne sık sık teşbih edilir. Sevgilinin yüzü de gül kadar güzeldir. Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin yüzüne öykünen gülün buna layık olmadığını ifade eden beyitler incelenmiştir.

Sehî Bey, sevgilinin yüzüne öykünen gülü buna layık görmemektedir. Sevgilinin yüzüne öykünen gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Yüzüne n’içün öykine yüzüzlük idüp gül
Yüze yüz olıcak hele utana dimez mi

Sehî Bey D.- G 262/3

Ey Sevgili, gül niçin yüzüzlük edip senin yüzüne öykündür, hiç yüz yüze gelirsek utanırım demez mi?

Sehî Bey’in beytinde yine gülün sevgilinin yüzüne öykünmesi hoş karşılanmamıştır. Sevgilinin yüzüne öykünmekten utanan cennet gülü teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gül-i cennet utanurken yüzünden

Senün gün yüzüne öykine mi verd

Sehâ Bey D.- G 35/2

Ey sevgili! Cennet gülü senin yüzünden utanırken gül senin gün yüzüne öykünebilir mi?

3.1.1.5. Gülün Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Gülün, sevgilinin yanağına teşbih edilmesi Klasik Türk şiirinde çok sık görülen bir durumdur. Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin yanağına öykünen gül ve gül yaprağının buna layık görülmediği beyitler incelenmiştir.

Vusûlî de güle sevgilinin yüzüne benzemeyi layık görmemektedir. Gülün utanmaz olmasında teşhis sanatından yararlanıldığını görmekteyiz:

Ne yüz-ile utanmayup ‘acebâ

Ruhuna öykine gül-i sîr-âb

Vusûlî D.- G 9/4

Ey sevgili, acaba taze gül ne yüzle utanmayıp senin yanağına öykünsün?

Emrî, sevgilinin yanağına öykünen gülün ve boyuna öykünen selvinin buna layık olmadıklarını, bunun için yetersiz olduklarını söyler:

Gül benzer idi ‘ârızuna olsa serv-kad

Serv öykünürdi kâmetüne olsa gül-‘izâr

Emrî D.- G 75/4

Ey Sevgili! Gül eğer selvi boylu olsaydı senin yanağına benzerdi. Selvi de gül yanaklı olsaydı senin boyuna öykünürdü.

Edirneli Nazmî, sevgilinin yanağına gülün, ağzına goncanın öykünmesinin layık olmadığını açıkça belirtmiştir:

Lâyık mıdır ki hüsn ü letâfetde dilberün

Gül ruhlarına öyküne gonçe dehânına

Edirmeli Nazmî D.- G 6013/ 3

Güzellik ve hoşlukta dilberin yanaklarına gül ve ağzına gonca öykünmeye layık mıdır ki?

Hasan Ziyâ'î, sevgilinin yanağına öykünen güle ona öykünemeyeceğini, onun gibi olamayacağını söyler. Sevgilinin yanağına öykünen gül teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Yüz bulup ruhsârına öykünmek istersin yine

Ey gül-i ter yâr elinde olamazsın sağ sol

Hasan Ziyâ'î D.- G 263/2

Ey taze gül! Yârin elinde sağ sol olamazsın. Yine de yüz bulup onun yanağına öykünmek istersin.

Emrî gülün, sevgilinin yanağına benzemediğini söylemektedir:

Benzemez ruhsâr-ı zîbâna yüzün gördüm gülün

Nâleme öykünmez işitdüm hezârın bülbülün

Emrî D.- G 258/1

Ey Sevgili! Gülün yüzünü gördüm, senin süslü yanağına benzemez; bülbül, benim inlememe öykünmez diye işittim.

Manastırlı Celal Bey, gülün sevgilinin yanağına öykünmesini alaycı bir ifadeyle karşılamış, bunun ancak bir şaka olabileceğini söylemiştir. Gülün sevgilinin yanağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürmüş çemende gül ruhuna

Hak budur kim latife-i rengin

Manastırlı Celal Bey D.- G 468/2

Ey sevgili! Gül, bahçede senin yanağına öykünürmüş, doğrusu bu hoş bir şakadır.

3.1.1.6. Gül Suyunun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Gül ve gül suyu tadından, kokusundan ve renginden dolayı Klasik Türk şiirinde sevgilinin dudağına teşbih edilir. Bu bölümde gül ve gül suyunun sevgilinin dudağına öykünmesi karşısında buna layık olmadıklarının söylendiği bir beyit incelenmiştir.

Revânî, sevgilinin dudağına öykünen gül suyunun tadı olmadığını söyler. İntak sanatından yararlanılarak hünnap konuşturulmuştur:

Leblerün şîrîn rutabdur kim didi ‘unnâb ana

Dadı yok öykünür ise dostum cüllâb ana

Revânî D.- G 3/1

Ey sevgili! Senin dudakların tatlı hurmadır, hünnap ona dedi ki “Gül suyu ona öykünürse tadı yoktur”.

3.1.2. Gonca

Bu bölümde goncanın sevgiliye, sevgilinin ağzına ve dudağına öykünmesi ele alınmıştır. Gonca hakkında daha ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Gonca”, s. 27

3.1.2.1. Goncanın Sevgiliye Öykünmesi

Gonca, genellikle Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzına, dudağına teşbih edilse de bazen güzel görünüşü ve ince uzun oluşuyla doğrudan sevgiliye teşbih edilir. Bu bölümde sevgiliye öykünen goncanın buna layık olmadığı söylenmektedir.

Aşağıdaki beyitte gonca, suskun olması sebebiyle sevgiliye öykünmeye layık görülmemiştir:

Ne agzına düşer ki sana gonçe öyküne

Evvel bu sözi söylemege bir zebân gerek

Gelibolulu Sürûî D.- G 265/4

Ey Sevgili! Goncanın ne ağzına düşer ki sana öykünsün. Bu sözü söylemeye önce bir dil gerek.

3.1.2.2. Goncanın Sevgilinin Ağzına Öykünmesi

Gonca, kapalı olması ve rengi dolayısıyla sevgilinin ağzına teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin ağzına öykünen goncanın buna layık görülmediği beyit örnekleri incelenmiştir.

Edirneli Nazmî'nin beytinde sevgilinin ağzına öykünen gonca ne yaparsa yapsın benzeyememektedir:

Ne kadar şîveyile gonca gelürse gonca
Benzemez ağzuna ey yüzi güneş zerre kadar

Edirneli Nazmî D.- G 2155/5

Ey güneş yüzlü sevgili! Gonca ne kadar işve ve naz ile gülerse de senin ağzına zerre kadar benzemez.

Şâhî, goncanın sevgilinin konuşma özelliğine, selvinin de yürüme özelliğine sahip olmadığını belirterek sevgiliye öykünmeye layık olmadıklarını ifade etmiştir. Sevgilinin ağzına öykünen gonca ve boyuna öykünen selvi teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Nice benzer kadüne serv ki refât idemez
Öykünür mi femine gonca ki güftâr idemez

Şâhî D.- Müfred 5

Ey Sevgili! Gonca senin ağzına öykünür mü ki kelam edemez, selvi senin boyuna nasıl benzer ki yürüyemez.

Edirneli Nazmî, goncanın güzelliğinin kendisini sevgilinin ağzına benzetecek yeterlilikte olmadığını söyler:

Lutfi mı var gonçe senün ağzuna

Benzede kendüzini ey dil-rübâ

Edirneli Nazmî D.- G 470/2

Ey gönül kapalı sevgili! Goncanın bir güzelliği mi var ki kendini senin ağzına benzetsin?

Kabûlî, sevgilinin ağzına öykünen goncayı buna layık görmemiştir. Sevgilinin ağzına öykünen gonca teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Dehen-i teng-i dil-âvîzüne hiç öyküne mi

Gonca-i gülşen ise bir deheni var dili yok

Kabûlî D.- G 182/6

Ey sevgili! Gül bahçesinin goncasının ağzı var dili yok. Senin gönlü çeken küçük ağzına hiç öykünebilir mi?

3.1.2.3. Goncanın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Gonca, kapalı olmasından ve renginden dolayı sevgilinin dudağına teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin dudağına öykünen goncaya, buna layık olmadığı belirtilen beyitler incelenmiştir.

Aşağıdaki beyitte kadehe doldurulan mey, kadehin kan yutması olarak ifade edilmiştir. Şair de goncanın, sevgilinin dudağına öykünmesi sonucunda kahrından kan yutacağını söyler. Goncaya, sevgilinin ağzına öykünmeyi layık görmez. Şair, mey kadehinin kan yuttuğunu söyleyerek onu kişileştirmiş, teşhis sanatını kullanmıştır:

Ben nice kan yutmayam kahr ile câm-ı mey gibi

La'lüne öykünmek ister gonçe bu endâm ile

Manastırlı Celal Bey D.- G 555/4

Ey Sevgili, gonca bu endam ile senin dudağına öykünmek ister. Ben kahr ile nasıl mey kadehi gibi kan yutmayayım?

Edirneli Nazmî, aşağıdaki tahmiste sevgilinin saçına öykünen sümbülün, dudağına öykünen goncanın, boyuna öykünen selvinin ve boyuna öykünen çınarın her birinin kusurlarını, sevgiliye öykünmek için eksik olan yönlerini tek tek saymıştır:

Turrene benzerdi sünbül olaydı tarrâr
Öykünürdi lebüne gonçe kılaydı güftâr
Kaddüne irer idi serv ideydi reftâr
Eli yufka iremez kaddüne iy şâh-ı çenâr
Gelmesün dünyede kul başına el darlığı

Edirneli Nazmî D.- Tah. 64/2

Ey sevgili! Eğer sümbül gönül çalan olsaydı senin saçına benzerdi, gonca konuşsaydı senin dudağına öykünürdü, selvi yürüyebilseydi senin boyuna ulaşırdı. Ey çınarların şahı, eli yufka olan çınar senin boyuna eremez; dünyada kulun başına el darlığı gelmesin.

Âşık Çelebi, sevgilinin dudağına benzemek için goncanın kelamı olmadığını, selvinin ise boyuna öykünmek için yürüme yetisi olmadığını söylemiştir:

Lebüne benzemege goncede güftâr gerek
Servde kaddüne öykünmege reftâr gerek

Âşık Çelebi D.- G 25/1

Ey Sevgili! Senin dudağına benzemeye goncada kelam gerek, boyuna öykünmeye de selvide yürüyüş olması gerek.

Aşağıdaki beyitte gonca, sevgilinin ne yanaklarına ne de gülüşüne öykünmeye layık görülmemiştir. Sevgilinin dudaklarına öykünen gonca teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gunc ile ol gül-'izârun leblerine öykünür
Gonce-i handân vârdolda benzemez handân ana

Edirneli Nazmî D.- G 267/4

Gonca, naz ile gül yanaklarının dudaklarına öykünür ama o gonca gibi gülüşünün gülüşü de ona benzemez.

Edirneli Nazmî, sevgilinin dudağına öykünen goncayı canı olmadığı için buna layık görmemiş, elmayı da hangi yürekle sevgilinin gabgabına öykündüğünü sormakta, onu da sevgilinin gabgabına öykünmeye layık görmemektedir. Sevgilinin çene çukuruna öykünen elma teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gonçenün canı mı var benzeye cânâ lebüne

Sîb ne yürek ile öyküne yâ gabgâbuna

Edirneli Nazmî D.- G 5873/1

Ey cânan, goncanın canı mı var ki senin dudağına benzesin, elma hangi yürekle senin çene çukuruna öykünür?

Emrî, gülün kulağı yaprak olduğu için sevgilinin yanağına, goncanın da ağzı koktuğu için sevgilinin dudağına öykünmeye layık olmadıklarını söyler:

Leb ü ruhsâruna kim benzedede goncayla gülü

Birinün kulağı berg ü birinün agzı kokar

Emrî D.- G 131/4

Ey Sevgili, senin dudağına ve yanağına goncayla gülü kim benzetsin. Birinin kulağı yapraktır birinin ağzı kokar.

3.1.3. Nergis

Çalışmamızın bu bölümünde nergisin, sevgilinin gözüne öykündüğünü görmekteyiz. Nergis hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Nergis", s. 44

3.1.3.1. Nergisin Sevgilinin Gözüne Öykünmesi

Edirneli Nazmî, şaşı göz gibi görünen nergisin sevgilinin gözüne öykünmesini layık bulmamıştır. Sevgilinin gözüne öykünen nergis teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ne lutfı var ki bir şehlâ göz ile

Nigârün öyküne gözine nergis

Edirneli Nazmî D.- G 2712/3

Nergisin ne güzelliği var ki bir şaşı göz ile sevgilinin gözüne öykünsün?

Aşağıdaki beyitte nergis, siyah olmadığı için sevgilinin gözüne öykünmeye layık görülmemiş, gül ise dikenli olduğu için sevgilinin yanağına öykünmeye layık görülmemiştir:

Öykünürdi gözüne nergis eger olsa siyâh
Benzedürdüm güli ruhsâruna bî-hâr olsa

Emrî D.- G 460/4

Ey sevgili! Eğer nergis siyah olsa senin gözüne öykünürdü, gül de dikensiz olsa senin yanağına benzetirdim.

Süheylî, nergisi gözü bağlı olması sebebiyle sevgilinin gözüne öykünmeye layık görmemiştir. Nergisin, sevgilinin gözlerine öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Dün geldi dahı şehr-i ‘ademden gözi baglu
Öykünse n’ola gözlerine nergis-i şehlâ

Süheylî D.- G 16/4

Ey sevgili! Şaşı nergis senin gözlerine öykünse dahî nolur, daha dün yokluk şehrinden gözü bağlı geldi.

Revânî, nergisin sevgilinin gözüne öykünmesini layık görmemektedir. Nergisin, sevgilinin gözlerine öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Gözüne nergis-i şehlâ ne var sehv ile öykünse
Çemen şehrinde ey dilber gözi baglu müsâfirdür

Revânî D.- G 124/3

Ey dilber, şaşı nergis senin gözüne hata ederek öykünse ne var? O yeşillik şehrinde gözü bağlı misafirdir.

3.1.4. Sümbül

Çalışmamızın bu bölümünde sümbülün sevgilinin saçına öykünmesi incelenmiştir. Sevgilinin saçına öykünmesi karşısında sümbül, buna layık görülmemiştir. Sümbül hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümün yer almaktadır bkz.:yuk. “Sümbül”,s. 33

3.1.4.1. Sümbülün Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin saçlarına öykünmesi sonucunda sümbülün buna layık olmadığı ifade edilmiştir.

Çorlulu Zarîfi'ye göre sevgilinin saçlarının kokusu öyle eşsizdir ki bütün sümbül bahçeleri gezilse yine de onun gibi kokan sümbül bulunmaz, bu yüzden de sümbül sevgilinin saçına öykünmeye layık değildir:

Bulınmaz bûyda zülf-i nigâra öykünür sünbül

Ser-â-ser geşt olınsa bâğ-ı dehrün sünbülîstânı

Çorlulu Zarîfi D.- G 288/3

Dünya bağının sümbül bahçeleri baştanbaşa gezilse yine de kokuda sevgilinin saçlarına öykünen sümbül bulunmaz.

3.1.5. Lale

Bu bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen lalenin buna layık görülmemesi konusu incelenmiştir. Lalenin sevgiliye ve sevgilinin yanağına öykünmesi incelenmiştir. Lale hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Lale”, s. 41

3.1.5.1. Lalenin Sevgiliye Öykünmesi

Lale, güzelliğiyle bazen sevgiliye teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünen lale buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte lale, birçok yönden sevgiliye benzetmek için yetersiz görülmüştür:

Libâs-ı surh ile yâre Le'âlî sanma kim benzer

Ne zülfi var ne hâl ü hat ne yüzle benzeye lâle

Le'âlî D.- G 164/5

Ey Le'âlî! Sanma ki lale kırmızı elbise ile yâre benzer; lalenin ne saçı var ne beni, ne de ayva tüyü. Ne yüzle yâre benzesin?

3.1.5.2. Lalenin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Kırmızı renginden dolayı sevgilinin yanağına öykünen lale buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte lâlenin sevgilinin yanağına, goncanın ise dudağına öykünmesi layık görülmemiştir. Sevgilinin yanağına öykünen lale ve dudağına öykünen gonca teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ne yürekle öykünür lâle ruhına dil-berün

Gonçe ne yaş ile eyler la'l-i handân ile bahs

Edirneli Nazmî D.- G 1052/4

Lâle hangi yürekle dilberin yanağına öykünür; gonca hangi yaşla onun gülen dudağından bahseder?

3.1.6. Yasemin

Bu bölümde yaseminin sevgilinin yüzüne öykündüğünü görmekteyiz. Yasemin hakkında daha detaylı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Yasemin", s. 48

3.1.6.1. Yaseminin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Yasemin, güzel kokusu ve beyaz renginden dolayı sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin yüzüne öykünen yaseminin buna layık görülmemesi incelenmiştir.

Edirneli Nazmî, gül ve yasemini sevgilinin yüzüne, çınar ve selviyi de boyuna öykünmeye layık görmemiştir:

Yüzine öykünemez yârün gül-ile yâsemîn

Hem dahi öykünemez boyına serv ile çenâr

Edirneli Nazmî D.- G 1831/2

Gül ile yasemin yârin yüzüne öykünemez, çınar ile servi de onun boyuna öykünemez.

3.1.7. Cennet Çemeni

Cennet çemeni ile kast edilen cennet bahçeleridir. Sevgilinin güzellik unsurları cennet çemenine teşbih edilmektedir. Cennet bahçeleri hakkında ayetlerde ve hadislerde olağanüstü güzel tasvirler vardır ve sevgilinin güzelliği de aşığın gözünde böyledir. Sevgilinin bazı yönleri cennet çemenine teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde cennet çemeninin sevgilinin ayva tüyelerine öykünmesi ele alınmıştır.

3.1.7.1. Cennet Çemeninin Sevgilinin Ayva Tüyelerine Öykünmesi

Cennet çemeni, güzelliğinden dolayı sevgilinin ayva tüyelerine teşbih edilir. Sevgilinin ayva tüyelerine öykünen cennet çemeni buna layık görülmemiştir.

Alî, sevgilinin ayva tüyelerine benzeyen cennet bahçesini buna layık görmemektedir:

Hatt-ı hadrâsına cennet çemeni benzeyimez

Müntehâ kâmetine serv-i hırâmân iremez.

Alî D.- G 49/2

Sevgilinin ayva tüyelerinin bahçesine cennet çemeni benzeyemez. Salınan selvi de sonunda onun boyuna eremez.

3.1.8. Diken (Hâr)

Diken Klasik Türk şiirinde genellikle rakibi¹⁷¹ simgelerken sevgilinin kirpiğine, ayva tüyelerine teşbih edilmektedir.¹⁷² Şekli ve yaralayıcılık özelliğinden dolayı sevgilinin kirpiğine ve ayva tüyelerine teşbih edilir. Bu bölümde dikenin sevgilinin ayva tüyelerine öykünmesi ele alınmıştır.

¹⁷¹ Yavuz Bayram, **a.g.e.**, s. 13

¹⁷² İskender Pala, "Hâr"i **a.g.e.**, s. 191

3.1.8.1. Dikenin Sevgilinin Ayva Tüyelerine Öykünmesi

Diken, yaralama özelliği ve şeklinden dolayı sevgilinin ayva tüyelerine öykünmektedir. Bu bölümde sevgilinin ayva tüyelerine öykünen diken buna layık görülmemiştir.

Derzizâde Ulvî, sevgilinin ayva tüyelerinin dikene benzetilmesinin layık olmadığını söyler:

Hâra benzetmek hatt-ı yâri gönül lâyük mıdur

Gülşene virmez mi revnak câ-be-câ tâze çemen

Derzizâde Ulvî D.- G 95/2

Ey gönül, Yârin ayva tüyelerini dikene benzetmek layık mıdır? Taze çemen yer yer gül bahçesine tazelik vermez mi?

3.1.9. Selvi (Servi)

Çalışmamızın bu bölümünde selvi ve selvi dalının sevgilinin boyuna öykünmesi incelenmiştir. Selvi hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Selvi”, s. 49

3.1.9.1. Selvi ve Selvi Dalının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Selvi ve selvi dalı Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından en çok boyuna teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin boyuna öykünen selvi buna layık görülmemiştir.

Ümîdî Ahmet, selvi dalını sevgilinin boyuna öykünmeye layık görmemiştir:

Kadd-i nigâra öykünebilmez hırâmda

Bin kez nihâl-i serv salınsun sabâ ile

Ümîdî Ahmet/G 217/2

Selvi dalı sabâ rüzgârı ile bin kez salınsa yine de salınmada sevgilinin boyuna öykünemez.

Gelibolulu Sürûrî, sevgilinin boyuna öykünen selviyi buna layık görmemiştir:

Yaraşmaz öykünür ise boyuna serv-i bülend

Ki tubâ kanda olısar durur çenâr ile bir

Gelibolulu Sürûrî D.- G 83/4

Ey Sevgili! Uzun selvi senin boyuna öykünürse hoş olmaz ki tûbâ nasıl çınar ile bir olur?

Dede Ömer Rûşenî'ye göre selvi, meyvesiz olduğu için sevgilinin boyuna öykünmeye layık değildir:

Kaddüne nice benzer serv-i sehîsi bâgun

Bir meyvesüz ağaçdur servisi bâg u râgun

Dede Ömer Rûşenî D.- G 38/1

Ey sevgili! Bağ ve çayır selvisi meyvesiz bir ağaçken senin boyuna nasıl benzesin?

Edirneli Nazmî, selviyi sevgilinin işvesine ve boyuna öykünmeye layık görmemiştir:

Serv-i gül-zârun eyâ serv-i revân cânı mı var

Hadüne öyküne ol şîve-i refâtun ile

Edirneli Nazmî D.- G 5851/2

Ey yürüyen selvi! Gül bahçesi selvisinin senin yürüyen işven ile boyuna öykünmeye canı mı var?

3.1.10. Çınar (Çenâr)

Çalışmamızın bu bölümünde çınarın sevgilinin boyuna, çınar yaprağının sevgilinin eline öykünmesini görmekteyiz. Çınar hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Çınar", s. 63

3.1.10.1. Çınarın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Çınarın sevgilinin boyuna teşbih edilmesi çok yaygın görülmektedir. Bu bölümde sevgilinin boyuna öykünen çınara buna layık olmadığı söylenmiştir.

Gelibolulu Âlî'nin beytinde çınar, meyvesi olmadığı için sevgilinin boyuna benzemeye layık görülmemiştir:

Kâmet-i yâra benzemiş turalum

Mivesi yok çenârdan ne biter

Gelibolulu Âlî D.- G 240/2

Diyelim ki çınar yârin boyuna benzemiş, çınarın meyvesi yok ondan; ne çıkar?

3.1.10.2. Çınar Yaprığının Sevgilinin Eline Öykünmesi

Çınar yaprağı şekil itibariyle ele benzemektedir. Bu yüzden şairler çınar yaprağını sevgilinin eline teşbih etmektedir. Bu bölümde sevgilinin eline öykünen çınar yaprağına buna layık olmadığı söylenmiştir.

Aşağıdaki beyitte çınar yaprağının ele benzeyen şekline atıf yapılarak sevgilinin eline öykünmek için yetersiz olduğu vurgulanmıştır:

Destine öykünmege kâdir midür berg-i çenâr

Pençe-i mercân ile bin kerre el bir eylesün

Kabûlî D.- G 275/3

Ey sevgili! Çınar yaprağı mercan pençesi ile bin kere el birliği etse yine de senin eline öykünmeye kâdir midir?

3.1.11. Ar'ar

Çalışmamızın bu bölümünde ar'arın sevgilinin boyuna öykünmesi ele alınmıştır. Sevgilinin boyuna öykünen ar'ar buna layık görülmemiştir. Ar'ar hakkında daha fazla bilgi birinci bölümde maddesinde anlatılmıştır bkz.:yuk. "Ar'ar", s. 69

3.1.11.1. Ar'arın Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Ar'ar, Klasik Türk şiirinde selvi, çınar, tuba vs. ağaçlar gibi sevgilinin boyuna teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin boyuna öykünen ar'ar, buna layık görülmemiştir.

Nâtıkî, sevgilinin boyuna öykünen ar'arı uyarmış, onu sevgilinin boyuna öykünmeye layık görmemiştir. Sevgilinin boyuna öykünen ar'ar teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünme i'tidâlle ey 'ar'ar urma lâf
Kim i'tidâl o serv-i kadd ü sîm-berdedür

Nâtıkî D.- G 122/3

Ey ar'ar! Ölçülü boyda sevgiliye öykünme; ona laf atma ki ölçülü boy o selvi boylu, gümüş gibi beyaz göğüslü sevgilidedir.

Aşağıdaki beyitte ar'ar, sevgilinin boyuna öykünmeye layık görülmemiştir. Sevgilinin boyuna öykünen ar'ar teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Hırâm-ı kaddüne gördüm çemende öykünür 'ar'ar
Meger ey serv-kâmet şîve-i refâtârını bilmez

Çorlulu Zarîfi D.- G 129/4

Ey selvi boylu sevgili! Gördüm ki ar'ar senin salınan boyuna öykünür, meğerse o senin edâli yürüyüşünü bilmez.

3.1.12. Çam Ağacı (Sanavber)

Çalışmamızın bu bölümünde çam ağacının sevgilinin boyuna öykünmesi ele alınmıştır. Çam ağacı hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Çam Ağacı", s. 59

3.1.12.1. Çam Ağacının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Sanavber Klasik Türk şiirinde genellikle boya teşbih edilerek karşımıza çıkar. Bu bölümde sevgilinin boyuna öykünen sanavber, buna layık görülmemiştir.

Nâtıkî, aşağıdaki beytinde sevgilinin boyuna öykünen sanavberi uyarmaktadır. Sevgilinin boyuna öykünen sanavber teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Kaddine öykünme lutf it ey sanavber lafi koy

Çekmedi bâğ-ı İrem'den böyle ra'nâ serv boy

Nâtıkî D.- G 383/2

Ey sanavber, sevgilinin boyuna öykünme, lutf et ve bunu söylemeyi bırak. Böyle selvi boylu bir güzel cennet bahçesinde bile yok.

Dede Ömer Rûşenî'nin tuyuğunda sevgilinin boyuna öykünen nârven, şimşir, çam ağacı ve şeker kamışı buna layık görülmemiştir:

Nârven olmaz ber-â-ber kaddüne

Benzemez şimşâd u 'ar'ar kaddüne

Kandedür hem-tâ sanevber kaddüne

Ney-şeker ola mı hem-ser kaddüne

Dede Ömer Rûşenî D.- Tuyuğ 33

Ey Sevgili; nârven, ar'ar ve şimşâd senin boyuna benzemez. Sanavber nerede senin boyuna denk olabilir? Şeker kamışı senin boyuna eş olur mu?

3.1.13. Hurma Ağacı (Nahl)

Nahl, Klasik Türk şiirinde selvi, çınar, sanavber, tuba, ar'ar vs. gibi genellikle sevgilinin boyuna teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde nahl, sevgiliye öykünerek karşımıza çıkmaktadır. Nahl hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. "Hurma Ağacı", s. 66

3.1.13.1. Hurma Ağacının Sevgiliye Öykünmesi

Nahl, genellikle sevgilinin boyuna teşbih edilen bir ağaçtır. Bu bölümde sevgilinin boyuna öykünen nahl, buna layık görülmemiştir.

Bâkî, nahlin yürüyemediği için sevgiliye öykünemeyeceğini söylemektedir. Nahlin sevgiliye öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürmiş serv-i hôş-reftâre nahl-i büstân

Kâşkî alsa yürüyü virse ey serv-i revân

Bâkî D.- Müf. 17

Ey yürüyen selvi! Bostan nahli senin gibi hoş yürüyüşlü bir selviye öykünürmüş, keşke alsa yürüyüverse

3.2. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN GÖKYÜZÜ VE TABİAT UNSURLARINI BUNA LAYIK GÖRMEME

Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünen gökyüzü ve tabiat unsurlarından ay, hilal, güneş, gece, hale ve akarsu ele alınmıştır.

Birinci bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen gökyüzü ve tabiat unsurları cezalandırılırken, ikinci bölümde ödüllendirilmiştir. Bu bölümde öykünen varlık buna layık görülmemiştir.

Klasik şiirimizde ay, genellikle parlaklığı dolayısıyla sevgilinin yüzüne, alınına, yanağına vs. teşbih edilirken hilal, kavisli şekli dolayısıyla sevgilinin kaşlarına teşbih edilir. Güneş de parlaklığı ve ışık vermesi hasebiyle sevgilinin alınına, yanağına ve yüzüne teşbih edilmektedir.

Gece, rengi dolayısıyla sevgilinin saçlarına teşbih edilir. Hâle parlak bir ışık halkasıdır, bu yüzden sevgilinin parlaklığıyla bilinen yüzü, alını vs. unsurlarına teşbih edilir. Akarsu ise akıcı olması, temizleyici özelliği ile genellikle sevgilinin yüzü, yanağı, alını gibi unsurlara teşbih edilir.

3.2.1. Ay (Mâh)

Çalışmamızın bu bölümünde ayın, sevgiliye, sevgilinin güzelliğine, yüzüne, alınına, kaşına ve yanağına öykünmesi incelenmiştir. Ay hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz. “Ay”, s. 70

3.2.1.1. Ayın Sevgiliye Öykünmesi

Sevgili, parlaklığı, ışık saçması, beyaz teni ile bir bütün olarak aya teşbih edilir. Hatta bazen sevgili doğrudan ay kelimesi ile anılır. Bu bölümde ayın sevgiliye öykünmesine karşı ay, buna layık görülmemiştir.

Manastırlı Celal Bey, ayı kel olarak tasvir etmiş ve bu yüzden onu sevgiliye öykünmeye layık görmemiştir. Sevgiliye öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ne yüzle öykünür sen âfitâba
Meh-i enver ki başında keli var

Manastırlı Celal Bey D.- G 87/3

Ey sevgili! Parlak ay, başında keli varken ne yüzle senin gibi bir güneşe öykünür?

Ayın günden güne eksilmesi aşağıdaki beyitte hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmış ve sevgiliye öykünmeye layık görülmemiştir:

Öykünürse sen hilâl-ebrûya mâh eksüklüdür
Âfitâbum hüsnünün bir zerrece noksânı yok

Vusûlî D.- G 102/4

Ey güneşim! Senin güzelliğinin zerre kadar eksikliği yok. Ay hilal kaşlı olan sana öykünürse o eksiktir.

Gelibolulu Sürûfî'ye göre ay, gece doğup gece büyüdüğü için sevgiliye öykünmeye layık değildir:

Dün togup dünle büyümüş iken ey yüzi güneş
Nice bu vechile öykünü bilür sana kamer

Gelibolulu Sürûfî D.- G 109/3

Ey yüzü güneş gibi olan sevgili! Ay gece doğup gece büyümüşken bu durumda nasıl sana öykünebilir?

3.2.1.2. Ayın Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Ay, Klasik Türk şiirinde güzelliğin sembolüdür ve sevgilinin güzelliğine teşbih edilir. Bu bölümde ayın, sevgilinin güzelliğine öykünmesi ise buna layık görmeyerek karşılanmıştır.

Le'âlî, ay ne kadar yüksek mertebede de olsa sevgilinin güzelliğine yine de benzeyemeyeceğini söyler:

Hüsnün günine benzeyemez mâh-ı âsmân

Evc-i felekde bin yıl ana ger makâm ola

Le'âlî D.- G 218/3

Ey sevgili! Eğer ayın, feleklerin en yüksek noktasında bin yıl makamı olsa yine de senin güzelliğinin güneşine benzeyemez.

3.2.1.3. Ayın Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Bu bölümde sevgilinin yüzüne öykünen ay, buna layık görülmemiştir.

Gelibolulu Sürûrî, ayın günden güne eksilmesine atıf yaparak sevgilinin yüzüne öykünmeyi ona layık görmemiştir. Sevgilinin yüzüne öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ne yüz ile öykünür meh gün yüzüne bilmezem

Nice bilmez kendüsinün her zamân eksüklüğün

Gelibolulu Sürûrî D.- G 354/2

Ey sevgili! Ay her zaman nasıl kendisinin eksikliğini bilmez de ne yüzle senin gün yüzüne öykünür bilmem.

Adnî, farklı sebeplerle ayın yetersizliklerini öne sürerek onu sevgilinin yüzüne öykünmeye layık görmemiş, onu bu hususta uarmıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Bî-vehdür öykünme güneş yüzine ey mâh

Çün gül yanagun la'l-lebün gonca-femün yok

Adnî D.- G 44/ 6

Ey ay! Sevgilinin güneş gibi olan yüzüne öykünme; çünkü senin gül yanağın, lal dudağın, gonca ağzın yok.

Aşağıdaki beyitte Çâkerî, sevgilinin yüzüne ayı benzetmeyi layık görmemiştir:

Gönül benzetme yüzün mâha mâhun

Şikenc-i zülf-i müşk-efşânı yokdur

(Çâkerî D.- G 29/2)¹⁷³

Ey gönül, ayın (sevgilinin) yüzünü aya benzetme, onun misk saçan kıvrımlı saçı yoktur.

Sehî Bey, ayın çukur taraflarının karanlık görünmesini hüsn-i tâlil yoluyla yüzünün kara olması olarak tasvir etmiş ve sevgilinin yüzüne öykünmemesi konusunda onu uyarmıştır. Sevgilinin yüzüne öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

İnen öykünmesün gün yüzüne ay

Neden benzer sana ol yüzi kara

Sehî Bey D.- G 223/2

Ey sevgili! Ay senin gün yüzüne sakın öykünmesin, o yüzü kara sana nasıl benzer?

Manastırlı Celal Bey, ayın gündüz görünmemesini hüsn-i tâlil yoluyla başının kelinden utanması sebebine bağlamıştır ve onu sevgilinin yüzüne öykünmemesi hususunda uyarmıştır. Ayın gündüz görünmeye yüzü olmaması teşhis sanatına örnektir:

Meh gün yüzüne vechi mi var öyküne ki anun

Görinmege gündüz yüzi yok başı kelinden

Manastırlı Celal Bey D.- G 384/6

Ey Sevgili! Ayın senin gün yüzüne öykünmeye yüzü mü var? Başının kelinden gündüz görünmeye yüzü yok.

¹⁷³ Hatice Aynur, **15. Yüzyıl Şairi, Çâkerî ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin**, , Scala Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 114

Sehî Bey'in beytinde ayın sevgiliye öykünmesinden rahatsız olan kişi güneştir. Yüzünün yerlere düşmesinden kasıt ayın batmasıdır. Bu durum hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. İntak sanatından yararlanılarak güneş konuşturulmuştur:

Sana öykündüğünü ay işidüp didi güneş
Bu ne yüz karasıdır yerlere düşdi yüzümüz

Sehî Bey D.- G 99/2

Ey sevgili! Güneş, ayın sana öykündüğünü duyup dedi ki "Yüzümüz yerlere düştü, bu ne yüz karasıdır?"

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzüne öykünen ay buna layık görülmemiştir. Sevgilinin yüzüne öykünen ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Gün yüzine ey kamer öykünme ol meh-tal'atun
Dâ'iren malûmdur meşhûrdur mâhiyyetün

Manastırlı Celal Bey D.- G 347/1

Ey ay, o ay yüzünün gün yüzüne öykünme; senin dairen malumdur; mahiyetin de meşhurdur.

Edirneli Nazmî, dolunayın sevgilinin yüzüne öykünmeye layık olmadığını söylemektedir:

Vechi mi var gün yüzüne dâyimâ
Öykünüben yürüye bedr-i dücâ

Edirneli Nazmî D.- G 470/1

Ey sevgili! Karanlıktaki ayın senin aydınlık yüzüne öykünüp daima yürümeye yüzü mü var?

Edirneli Nazmî, aşağıdaki beytinde sevgilinin yüzüne öykünen ayı buna layık görmemiştir. Sevgilinin yüzüne öykünen ayda teşhis sanatını görmekteyiz:

Senün gün yüzüne kim öykünür ay

Neden bu vech-ile şevk aya âyâ

Edirneli Nazmî D.- G 102/2

Ey ay! Senin gün yüzüne kim öykünür? Ayın bu yüzle bu hevesi nedendir hayret!

Alî, ayın sevgiliye öykünmek için yetersiz olduğunu ve sevgilinin ayva tüyelerine ancak cennet bahçesinin benzeyebileceğini söyler:

Bu yüze benzer ise benzeye yüz ‘acz ile mâh

Bu hatun olsa nazîri çemen-i cennet ola

Alî D.- G 119/3

Ay, sevgilinin yüzüne yüz âcizlikle benzerse benzesin. Bu ayva tüyelerinin benzeri olsa olsa cennet bahçesi olur.

3.2.1.4. Ayın Sevgilinin Alnına Öykünmesi

Klasik şiirimizde ay, parlaklığı, ışık saçması ve beyaz rengi dolayısıyla sevgilinin güzellik unsurlarından alnına çok sık teşbih edilir. Sevgilinin alnına öykünen ay bu bölümde buna layık görülmeyerek karşılanmıştır.

Manastırlı Celal Bey, ayın sevgilinin güzelliğine öykünmeye hakkı olmadığını söyler:

Hüsnün katında zerre degül mihr-i tâb-dâr

Öykünmege cebînüne mâhun ne vechi var

Manastırlı Celal Bey D.- G 182/1

Ey Sevgili! Senin güzelliğinin katında parlak ay zerre bile değilken ayın senin alnına öykünmeye ne haddi var?

Edirneli Nazmî, sevgilinin yüzüne günün, alnına da ayın öykünmesini layık görmemiştir. Güneşin sevgilinin yüzüne, ayın da alnına öykünmesinde teşhis sanatı vardır:

Ne vechi var bunun ay âftâbum

Yüzüne öyküne gün alnuna ay

Edirmeli Nazmî D.- G 6228/ 4

Ey güneşim! Senin yüzüne güneşin, alnına da ayın öykünmeye ne yüzleri var?

3.2.1.5. Ayın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Ay, yeni ay hali ile Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından kaşına sık sık teşbih edilir. Sevgilinin kaşı da yeni ay gibi kavislidir. Sevgilinin kaşına öykünen ay bu bölümde sevgilinin kaşına öykünmeye layık görülmemiştir. Yeni ay ile hilal kastedilse de mâh kelimesi ile ifade edildiği için bu konuyu ay bahsinde ele almayı uygun gördük.

Bâkî'ye göre yeni ay ne yaparsa yapsın sevgilinin kaşına öykünmek için yetersizdir. Sevgilinin kaşına öykünen ay yeşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Bin meşk iderse safha-i çarh üzre mâh-ı nev

Ebrû-yı yâre öykünebilmez misâlde

Bâkî D.- G 451/3

Yeni ay, göğün katlarında bin meşk ederse yine de yârin kaşına öykünemez.

3.2.1.6. Ayın Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Klasik Türk şiirinde ay, parlaklığı dolayısıyla sevgilinin yanağına teşbih edilir. Sevgilinin yanağı da ay gibi parlaktır ve aydınlık saçar. Sevgilinin yanağına öykünen ay, bu bölümde buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte ay, sevgilinin yanağına öykünmüş; güneş ise onun noksanını yüzüne vurmak için koşmaktadır. Ay, sevgilinin yanağına öykünmeye layık görülmemiştir. Güneşin koşmasında teşhis sanatı görülmektedir:

Ruhuna öyküneli meh yüzine noksânın

Yügürür urmagıçun mihr-i âsmân iremez

Adnî D.- G 40/6

Ey sevgili! Ay, senin yanağına öykündüğünden beri gökyüzündeki güneş yüzüne noksanını vurmak için koşar, ulaşamaz.

Edirneli Nazmî, güneşin ve ayın sevgilinin alınına ve yanağına öykünmek için yeterli güzellikte olmadıklarını söyler. Sevgilinin alınına ve yanağına öykünen güneş ve ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Cebhe vü ruhsâruna öykündüğü mihr-ile mâh

Hüsnün anlardan ziyâde olmadur ne iştibâh

Edirneli Nazmî D.- G 5609/1

Ey sevgili! Güneş ile ay senin alınına ve yanağına öykünmüş ama şüphesiz ki senin güzelliğin onlardan fazladır.

3.2.2. Hilal

Hilal, ayın yeni ay halidir ve kavisli olması sebebiyle Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin kaşlarına teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde hilalin sevgilinin kaşına öykünmesi incelenmiştir. Hilal hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Hilal”,s. 81

3.2.2.1. Hilalin Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Klasik şiirimizde hilalin temel teşbih unsuru sevgilinin kaşlarıdır. Sevgilinin kaşlarına öykünen hilal buna layık görülmemiştir.

Nâtikî, hilalin sevgilinin kaşlarına öykünmesine çarpık bir yolda olduğunu söyleyerek tepki vermiştir. Hilalin sevgilinin kaşlarına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünür ebrûların mihrâbına geh geh hilâl

Gör ne kec-râhdur tarik-i aşkda ol hod-nümâ

Nâtikî D.- G 18/2

Ey Sevgili! Hilal bazen senin kaşlarının mihrabına öykünür, aşk yolunda o gösteriş çabası gör ne çarpık bir yoldur.

Edirneli Nazmî, aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşına öykünen hilale “uzaktan merhaba” derken hem gözdağı vermekte hem de bayram hilalinin halk tarafından parmakla gösterilmesine telmih yapmaktadır. Bayram ayının sevgilinin kaşına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Bilmeyüp ey meh hilâl-i ‘ıyd eksüklüğünü

Öykünür ebrûna çün ana ırakdan merhabâ

Edirneli Nazmî D.- G 201/3

Ey ay (sevgili), bayram ayına uzaktan merhaba, çünkü o eksikliğini bilmeyip senin kaşına öykünür.

Aşağıdaki beyitte hilalin sevgilinin kaşına öykünmesi layık görülmemiş fakat yüzüne öykünmesi layık görülmüştür. Sevgilinin kaşına öykünen hilal ve yüzüne kendini benzeten ay teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Ger hilâl öykünse kaşuna tamâm eksüklüdür

Gün yüzüne mâh teşbîh itse kendin kem degül

Vusûlî D.- G 126/2

Ey Sevgili; eğer hilal senin kaşına öykünse tamam eksiktir ama ay senin gün yüzüne kendini benzetse kötü değil.

3.2.3. Güneş (Mîhr)

Çalışmamızın bu bölümünde güneşin sevgiliye, sevgilinin güzelliğine, yüzüne öykünmesi incelenmiştir. Güneş hakkında gerekli bilgiler birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Güneş”, s. 84

3.2.3.1. Güneşin Sevgiliye Öykünmesi

Güneş, bir bütün olarak parlaklığı, ışık vermesi açısından bazen sevgiliye teşbih edilir. Bu bölümde sevgiliye öykünen güneş, buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte güneş, sevgiliye öykünmek için yetersiz görülmüştür:

Çeşm ü ebrû hâl-i Hindû zülf-i câdû bulsa ger

Öykünürdi âfitâb ol âfet-i devrânıma

Bâkî D.- G 434/3

Eğer güneş cadı saçı, Hintli beni, kaş ve göz bulursa benim âfet-i devrânıma öykünürdü.

Aşağıdaki beyitte sevgiliye öykünen güneş buna layık görülmemektedir:

Vechi yokdur öyküne sen âfitâba mâh-tâb

Bir ter oğlanı iken ey meh kapunda âfitâb

Manastırlı Celal Bey D.- G 19/1

Ey ay (sevgili)! Güneş senin kapında bir hizmetçiyken senin gibi bir güneşe öykünmeye yüzü yoktur.

Aşağıdaki beyitte güneş, gündüz yandığı için sevgilinin güzelliğine öykünmeye layık görülmemiştir:

Nice öykünsün çerâğ-ı hüsnüne mihr-i felek

Benzesün mi şem‘-i leyle gündüzün yanan sirâc

Çorlulu Zarîfi D.- G 39/2

Ey sevgili! Senin güzelliğinin kandilinine feleğin güneşi nasıl öykünsün, gündüz yanan kandil gece mumuna nasıl benzesin?

Le’âlî, sevgiliyi aya benzetmeyi, layık görmemiş, ayı sevgiliden düşük görmüştür:

Ol âftâbı her kim benzetmek ister aya

Bedr olmuş ayı gûyâ teşbih ider sühâya

Le’âlî D.- G 190/1

O güneşi kim ki aya benzetmek ister dolunayı sühâ yıldızına benzetmiş gibidir.

3.2.3.2. Güneşin Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Güneş, parlaklığı ve ışık saçmasıyla Klasik Türk şiirinde güzellik simgesi olarak kullanılır. Bu bölümde sevgilinin güzelliğine öykünen güneş buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte güneş, sevgilinin güzelliğine benzemeye layık görülmemiştir:

Her ne denlü germ olup ra'nâlanursa âftâb
Benzemez bir zerrece bu hüsn ile mâhum sana

Edirneli Nazmî D.- G 294/2

Ey ayım, güneş her ne kadar yanıp parlarsa da bu güzellikte sana zerrece benzeyemez.

Aşağıdaki beyitte güneş, sevgilinin güzelliğine öykünmeye layık görülmemiştir:

Ey Le'âlî o mehe hüsn ile gün benzeyemez
Perde-i şâmî ile her gece yüzün bürüsün

Le'âlî D.- G 148/5

Ey Le'âlî! Şam perdesiyle her gece yüzünü örtse de güneş, güzellikte o aya (sevgiliye) benzeyemez.

Çorlulu Zarîfî, güneşi gündüz mumu, sevgilinin güzelliğini de gece kandili olarak tanımlamış, bu yüzden de güneşi sevgilinin güzelliğine öykünmeye layık görmemiştir:

Mısbâh-ı hüsnüne nice öykünsün âfitâb
Hiç şem'-i rûz benzeye mi şeb-çerâğına

Çorlulu Zarîfî D.- G 257/2

Ey sevgili, güneş senin güzelliğinin kandiline nasıl öykünsün, hiç gündüz mumu gece kandiline benzer mi?

3.2.3.3. Güneşin Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Güneş, ışık saçma ve parlaklık özellikleriyle Klasik şiirimizde sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin yüzüne öykünen güneş, buna layık görülmemiştir.

Revânî, güneşi sevgilinin yüzüne öykünmeye layık görmemiştir:

Güneş öykünemez yüzüne mâhum
Günün gündün yeg olsun pâdişâhum

Revânî D.- G 241/1

Ey pâdişahım! Bir günün öbür gününden daha iyi olsun. Ey ayım! Güneş senin yüzüne öykünemez.

Adnî'ye göre güneş, gonca dudaklı olmadığı için sevgiliye benzemeye layık değildir:

Mâh öykünürse gün yüzüne hiç edeb degül
Gün niçe benzesün sana kim gonca-leb degül

Adnî D.- G 87/1

Ey sevgili! Ay, senin güneş yüzüne benzemeye çalışırsa bu edepsizliktir. Güneş gonca dudaklı değilken sana nasıl benzesin?

3.2.4. Gece (Şeb)

Klasik Türk şiirinde gece, birçok öğeye teşbih edilse de sevgilinin güzellik unsurlarından özellikle rengi dolayısıyla sevgilinin saçlarına teşbih edilir. Sevgilinin yüzü rûzdur, bu sebeple de saçları şeb olarak düşünülür.¹⁷⁴ Sevgilinin saçları da gece gibi siyah ve âşık için tehlikelidir. Bu bölümde şebin, sevgilinin saçına öykünmesi ele alınmıştır.

3.2.4.1. Gecenin Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Gece, rengi dolayısıyla sevgilinin saçlarına teşbih edilir bu bölümde sevgilinin saçına öykünen gece, buna layık görülmemiştir.

¹⁷⁴ İskender Pala, "Şeb", a.g.e., s. 422

Ubeydî, karanlık geceyi, sevgilinin siyah saçına benzemeye layık görmemiştir:

Benzemez zülf-i siyâhına o mâhun didiler
Kara kayguya bâtup tan mı kararsa şeb-i târ

Ubeydî D.- G 50/5

Karanlık gece, kara derde batıp tan kararsa yine de o ayın siyah saçına benzemez dediler.

3.2.5. Hale

Ayın etrafında geceleri beliren ışık halkası¹⁷⁵, Klasik Türk şiirinde parlaklığı dolayısıyla sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilir. Bu bölümde halelerin sevgilinin gerdanlığına öykünmesi ele alınmıştır.

3.2.5.1. Halelerin Sevgilinin Gerdanlığına Öykünmesi

Klasik Türk şiirinde sevgilinin kendisi güzel olduğu gibi kıyafetleri, takıları vs. giyimi kuşamı da aşığın gözünde güzeldir. Bu bölümde sevgilinin gerdanlığına öykünen hale, buna layık görülmemiştir.

Âşık Çelebi, hâlelerin sevgilinin gerdanlığına öykünmesini çok uygunsuz bir söz olarak görmüştür. Yakası açılmadık haber, “kimsenin bilmediği, yeni haber”¹⁷⁶ demektir. Sevgilinin gerdanlığına öykünmeyi dileyen haleler teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Yakası açılmadık bir söz işitdüm dün gice
Gerdenün tavrına öykünmek dilermiş hâleler

Âşık Çelebi D.- G 98/ 2

Ey sevgili, dün gece yakası açılmadık bir söz işittim, hâleler senin gerdanlığına öykünmeyi dilermiş.

3.2.6. Akarsu (Âb-ı Revân)

Âb-ı revân Klasik Türk şiirinde akıcılığı, saflığı, temizleyiciliği yönünden pek çok unsura teşbih edilir. Sevgilinin güzellik unsurlarından yüzüne, yanağına, ayva

¹⁷⁵ Ahmet Talat Onay, “Hâle” a.g.e., s. 175

¹⁷⁶ Yaşar Çağbayır, “Yaka”, a.g.e. (2017), s. 1769

tüylerine vs. ise yine aynı sebeplerden teşbih edilir. Âşığın gözyaşı da akarsuya teşbih edilir.¹⁷⁷ Çalışmamızın bu bölümünde âb-1 revânın, sevgilinin ayva tüyelerine ve yanağına öykünmesi incelenmiştir.

3.2.6.1. Akarsuyun Sevgilinin Ayva Tüyelerine ve Yanağına Öykünmesi

Sevgilinin ayva tüyelerine ve yanağına saflığı, temizleyiciliği yönünden öykünen âb-1 revân bunun için yetersiz görülmüş ve buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte akan su sevgilinin ayva tüyüne öykünmeye layık görülmemiştir:

Ne kadar geldise hat ‘arızuna öykünmez

Gerçi kim âb-1 revân yüzi suydur çemenün

Revânî D.- G 197/4

Ey sevgili! Gerçi akan su yeşilliğin yüzü suyudur ama yine de senin ayva tüyelerine ve yanağına öykünemez.

3.3. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN YIYECEK VE İÇECEKLERİ BUNA LAYIK GÖRME

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen yiyecek ve içeceklerden şeker, hünnap ve şarap ele alınmıştır.

Şeker, tadı hasebiyle sevgilinin güzellik unsurlarından dudağına, ağzına, gerdanına vs. teşbih edilirken şeker kamışı da boyu sebebiyle sevgilinin boyuna, tadı sebebiyle sevgilinin parmağına teşbih edilir. Hünnap, kurutulmasıyla sık sık anılırken tadı ile genellikle sevgilinin dudağına teşbih edilir. Şarap, rengi ve sarhoş edici özelliği ile sevgilinin dudaklarına, ağzına ve yanaklarına teşbih edilir.

Sevgiliye öykünen yiyecek ve içecekler birinci bölümde cezalandırılırken ikinci bölümde ödüllendirilmiştir. Bu bölümde ise sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen yiyecek ve içecekler buna layık görülmemişlerdir.

¹⁷⁷ İskender Pala, “Âb-1 revân”, a.g.e., s. 4

3.3.1. Şeker ve Şeker Kamışı

Bu bölümde şekerin, sevgiliye öykünmeye layık görülmemesi işlenmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde şeker kamışının sevgilinin boyuna, şekerin ise dudağına öykünmesini görmekteyiz. Şeker hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Şeker ve Şeker Kamışı”, s. 95

3.3.1.1. Şeker Kamışının Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

Şeker kamışı, uzun ince olması hasebiyle sevgilinin boyuna teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin boyuna öykünen şeker kamışı buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte şeker kamışı tadı olmadığı için sevgilinin boyuna öykünmeye layık görülmemiştir. Şeker kamışının, sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Öykünürmiş kaddine sen şehd-la‘lün ney-şeker

Bu ne şîrîn kıssadır bunun ne dadı balı var

Vusûlî D.- G 61/2

Ey Sevgili! Şeker kamışı senin gibi bir bal dudaklının boyuna öykünürmüş. Bu ne tatlı bir kıssadır, bunun ne tadı balı var?

3.3.1.2. Şekerin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Şeker kamışı ve şeker tadı hasebiyle sevgilinin dudağına Klasik Türk şiirinde çok sık teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin dudağına öykünen şeker kamışı ve şeker buna layık görülmemiştir.

Edirneli Nazmî, sevgilinin dudağına şekerin öykünmesini layık görmemiştir. Sevgilinin dudağına öykünen şeker teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Şekker-leb-i cânâne biraz öykünür ammâ

Kande ola şekker-leb-i cânâna ber-â-ber

Edirneli Nazmî D.- G 1606/3

Şeker, cananın dudağına biraz öykünür ama onun dudağıyla nasıl bir olabilir ki?

Edirneli Nazmî'ye göre şeker, sevgilinin dudağına öykünmeye layık değildir:

Dadı mı var lezzet-ile kand-i nâb

Öyküne şîrîn-lebüne Hüsrevâ

Edirneli Nazmî D.- G 470/3

Ey Hüsrev! Şekerin tadı mı var ki lezzette senin dudağına öykünsün?

Edirneli Nazmî, şekerini sevgilinin dudağına, amberi de sevgilinin saçlarına benzemeye layık görmemiştir:

Benüm cânım lebüne kande mânend olısar şekker

Benüm 'ömrüm müca''ad zülfüne öyküne mi 'anber

Edirneli Nazmî D.- G 1477/1

Benim canımın dudağına şeker nerede benzer? Benim ömrümün kıvrıcık saçlarına amber öykünebilir mi?

Edirneli Nazmî, sevgilinin dudağına öykünen nebatı buna layık görmemiştir:

Gıdâ-yı nefis olur nebât olur lebün gıdâ-yı rûh

Lebüne kande öyküne o lezzet ile pes nebât

Edirneli Nazmî D.- G 895/3

Ey Sevgili! Nebat nefsin gıdası olur, senin dudakların da ruhun gıdası olur. Nebat lezzette senin dudağına nasıl öykünebilir?

3.3.2. Hünnap ('Unnâb)

Bu bölümde hünnapın, sevgilinin dudağına öykünmesini görmekteyiz. Hünnap hakkında ayrıntılı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz:yuk. "Hünnap", s. 105

3.3.2.1. Hünnapın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin dudağına teşbih edilen hünnap, bu bölümde sevgilinin dudağına öykünmeye layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte hünnap, sevgilinin dudağına öykünmeye layık görülmemiştir. Sevgilinin dudağına öykünen hünnap teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Öykünür gül gibi behcetle velî benzeyemez

La'l-i handân-ı nigârînlere çendân 'unnâb

Edirneli Nazmî D.- G 780/2

Ey Sevgili! Hünnap, gül gibi güzellikle senin dudaklarına öykünür lakin resim gibi güzel gülüşlü dudaklara hiç benzeyemez.

3.3.3. Şarap (Mey)

Çalışmamızın bu bölümünde şarabın ve şarap kadehinin sevgilinin dudağına öykünmesini görmekteyiz. Mey hakkında detaylı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz. “Şarap”, s. 109

3.3.3.1. Şarabın Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Rengi ve sarhoş edici özelliğiyle sevgilinin dudağına teşbih edilen mey, bu bölümde sevgilinin dudağına öykündüğünde buna layık görülmemiştir.

Çorlulu Zarîfi'ye göre şarabın sevgilinin dudağına benzememesinin sebebi sarhoş etmesidir:

Benzer idi mey-i la'l-i lebüne fi'l-cümle

Olmasa sâkî eger bâde-i gamrâda humâr

Çorlulu Zarîfi D.- G 101/3

Ey sâkî! Eğer kırmızı şarapta sarhoşluk olmasa tamamen senin lal dudağının meyine benzerdi.

Vusûlî'ye göre şarap kadehi, cana değdiği halde sevgilinin dudağına öykünemez:

Sâkiyâ sanma leb-i la'lüne peymâne deger

Öykünimez ana gerçi o dahı câna değer

Vusûlî D.- G 25/1

Ey Sâkî; sanma ki senin lal dudağına şarap kadehi değer. Gerçi ona öykünemez ama o dahi cana değer.

Sehî Bey, sevgilinin dudağına öykünen meyi buna layık görmemiştir:

Şarâb-ı la'lüne öykinmesün mey

Lebün kevser o hód ümmü'l-habâ'is

Sehî Bey D.- G 25/5

Ey sevgili! Şarap, senin şarap gibi olan dudağına öykünmesin; zîrâ senin dudağın kevserdir o ise kötülüklerin anasıdır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına öykünen şarap buna layık görülmemiş, sevgilinin dudağı âb-ı hayat olarak; şarap da İsa suyu olarak düşünölmüş ve kıyaslanmıştır:

Öykinür dirler şarâb-ı la'lüne meclisde mey

İde mi 'İsî suyu hiç âb-ı hayvânıla bahs

Sehî Bey D.- G 24/2

Ey sevgili! Mecliste şarap senin şarap gibi olan dudağına öykinür derler, İsâ suyu hiç âb-ı hayat ile birlikte anılır mı?

Ubeydî, şarabın sevgilinin dudağına öykünmesine ağlayarak tepkisini göstermiştir. Şarabı buna layık görmemekle beraber şair, sarhoş olup ağlamasına da şarabın sevgilinin dudağına öykünmesini bahane etmiştir. Sevgilinin dudağına öykünen şarap teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

La'line öykinür mey ana ağların müdâm

Sanman ki mest olup mey-i ahmerden ağların

Ubeydî D.- G 234/3

Sanmayın ki kırmızı şaraptan mest olup da ağlarım. Şarap, sevgilinin dudağına öykünür; daima ona ağlarım.

3.4. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN DEĞERLİ TAŞLARI BUNA LAYIK GÖRMEME

Klasik Türk şiirinde genellikle değerli taşların kırmızı renkleri sevgilinin güzellik unsurlarından dudak, ağız, yanak gibi uzuvlara öykünürken altın, gümüş gibi madenler sevgilinin teni, gerdanı gibi uzuvlara öykünür.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen değerli taşlar ve madenlerden lal, inci, akik ve yakut ele alınmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde sevgiliye öykündüğünde cezalandırılan, ikinci bölümde ödüllendirilen değerli taşlar ve madenler bu bölümde ise buna layık görülmeyle karşılanmıştır.

Lal, akik, yakut gibi kırmızı renkli değerli taşlar hem değerli olmaları hem de renkleri hasebiyle sevgilinin güzellik unsurlarından en çok dudağına, ağzına yanağına öykünürler. Bunun yanında bu taşlar bir de aşkın kanlı gözyaşı için teşbih unsurudur.

İnci ise yuvarlak ve beyaz olması dolayısıyla genellikle Klasik şiirimizde sevgilinin dişleri için teşbih unsurudur.

Altın, Klasik Türk şiirinde daha çok güneşe teşbih edilirken değerli oluşundan dolayı bazen sevgiliye, sevgilinin ayağının tozuna vs. teşbih edilir.

3.4.1. Lal

Çalışmamızın bu bölümünde lalin, sevgilinin dudağına öykündüğünü görmekteyiz. Lal hakkında ayrıntılı bilgi ikinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Lal”, s. 171

3.4.1.1. Lalin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Lal, kırmızı renkte değerli bir taştır. Bu yüzden sevgilinin dudağı da renginden ve değerli oluşundan dolayı lale benzetilir. Hatta çoğu zaman sevgilinin dudağı yerine doğrudan lal kelimesi kullanılır. Bu bölümde sevgilinin dudağına öykünen lal, buna layık görülmemiştir.

Bâkî’ye göre lalin tadı ve dalı olmadığı için sevgilinin dudağına öykünmeye layık değildir:

Ey nihâl-i bâg-ı hüsn andan ne dadı dalı var

La' l-i nâbı benzedürlermiş leb-i şîrînüne

Bâkî D.- G 425/4

Ey güzellik bağının nihali! Halis lali senin şirin dudağına benzetirlermiş, onun ne tadı var ne dalı.

Emrî'nin beytinde lalin, sevgilinin dudağına öykündüğünü duyan Yemen akiği onu buna layık görmemiş ve sinirden kanı kurumuştur. Yemen akiğinin koyu kırmızı bir rengi vardır, kanı kuruması ile bu kastedilmektedir. Bu doğal bir durumken hüsn-i tâlil yoluyla anlatılmıştır. Lalin sevgilinin dudağına öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

La'lün öykündüğünü leblerüne işidicek

Gevdesinde kurıdı kanı 'akîk-i Yemenün

Emrî D.- G 271/3

Ey Sevgili! La'lin senin dudaklarına öykündüğünü işitince Yemen akiğinin kanı gövdesinde kurudu.

Şâhî'ye göre lal, canı olmadığı için sevgilinin dudağına öykünmeye layık değildir:

Lebüne benzedirdim la'l-i nâbı

Eger bir zerre denlü olsa cânı

Şâhî D.- Müfred 10

Ey Sevgili! Eğer bir zerre kadar canı olsa saf lali senin dudağına benzetirdim.

Zarîfi, ağzı dili olmaması sebebiyle lali sevgilinin dudağına benzemeye layık görmemiştir:

Lebüne benzedürdüm la'li ammâ

Bir ağzı dili yok kuru hacedür

(Za'îfi D.- G 78/2)¹⁷⁸

Ey Sevgili! La'li senin dudağına benzetirdim ama onun bir ağzı dili yok, kuru taştır.

3.4.2. İnci (Dürr/Lü'lü)

İnci, Klasik Türk şiirinde genellikle beyaz ve yuvarlak olması hasebiyle sevgilinin dişlerine teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde incinin, sevgilinin dişine öykünmesini görmekteyiz. İnci hakkında daha detaylı bilgi birinci bölümde yer alır. bkz.:yuk. “İnci”, s. 117

3.4.2.1. İcinin Sevgilinin Dişine Öykünmesi

Sevgilinin dişlerine sık sık teşbih edilen inci bu bölümde sevgilinin dişlerine ötkünmeye layık görülmemiştir.

Gelibolulu Sun'î, inciyi sevgilinin dişine öykünmeye layık görmemiştir:

Ey hokka-dehen öykinemez dişüne lü'lü

Olur mı şebîh hiç güher-i pâke berâber

Gelibolulu Sun'î D.- G 64/6

Ey hokka ağızlı sevgili! Senin dişine inci öykünemez; hiç inci, saf mücevhere benzer mi?

3.4.3. Akik

Diğer kırmızı renkteki değerli taşlar gibi akik de genellikle sevgilinin dudağı, ağzı, yanağı için bir teşbih unsurudur. Çalışmamızın bu bölümünde akiğin sevgilinin dudağına öykündüğünü görmekteyiz. Akik hakkında daha detaylı bilgi birinci bölümde yer alır bkz.:yuk. “Akik”, s. 119

3.4.3.1. Akiğin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Akik, kırmızı rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin dudağına öykünen akik, buna layık görülmemiştir.

¹⁷⁸ Kamil Akarsu, “Za'îfi Divanı Metin, Tahlil ve Sistemik Endeks”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1989 (Za'îfi'ye ait bütün şiir örnekleri bu çalışmadan alınmıştır.)

Revânî, aşağıdaki beyitte Yemen akiğini sevgilinin dudağına öykünmesini layık görmemekte ve sevgilinin dudağının akikten daha değerli olduğunu söylemektedir:

Leb-i la'lüne nice öyküne kim bir bûsen
Kan bahâsı durur ey dôt akîk-ı Yemenün

Revânî D.- G 197/3

Ey dost! Senin lal dudağına kim öykünsün ki bir bûsen Yemen akiğinin kan karşılığıdır.

3.4.4. Yakut

Çalışmamızın bu bölümünde yakutun, sevgilinin dudağına öykünmesini görmekteyiz. Yakut hakkında detaylı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk. “Yakut”, s. 121

3.4.4.1. Yakutun Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Kırmızı rengi hasebiyle sevgilinin dudağına teşbih edilen yakut sevgilinin dudağına öykündüğünde buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte sevgili, dudağına yakutun; dişine de incinin benzetilmesini layık görmemektedir:

Dedüm ki incü dişüne yâkût la'lüne
Cânâ revâ mı öyküne dedi igen iri

Hecrî D.- G 142/3

Dedim ki “Ey canan! Senin dişine inci, dudağına yakut öykünürse bu reva mıdır?” Dedi ki “Ne kadar kaba!”.

3.5. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN CANSIZ VARLIKLARI BUNA LAYIK GÖRME

Klasik Türk şiirinde birçok öge gibi cansız varlıklar da sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilmekte ve öykünmektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarına çeşitli yönlerden öykünen cansız varlıklar, birinci bölümde cezalandırılmış, ikinci bölümde ise ödüllendirilmiştir. Bu bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen cansız varlıklar buna layık görülmemişlerdir.

Bu bölümde sevgilinin güzellik unsurlarına öykünen cansız varlıklardan put, misk, mum, mihrap, mermer, hâtem ve ok ele alınmıştır.

3.5.1. Put

Çalışmamızın bu bölümünde putun sevgiliye, sevgilinin güzelliğine, suretine öykünmesi incelenmiştir. Put hakkında detaylı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Put”, s. 142

3.5.1.1. Putun Sevgiliye Öykünmesi

Put sık sık sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilirken doğrudan sevgiliye teşbih edildiği de görülür. Bu bölümde sevgiliye öykünen put, buna layık görülmemiştir.

Edirneli Nazmî'nin murabbasında put, sevgiliye öykünmeye layık görülmemiştir:

Büt-i çînün ne cânı var nigârâ öyküne sana
Güzellikde sana benzer sanem kimdür diyen ana
...

Edirneli Nazmî D.- Mur. 309/3

Ey Nigar! Çin putunun ne canı var ki sana öykünsün. Sanem güzellikte sana benzer diyen kimdir?

Derzizâde Ulvî'nin beytinde put, sevgiliye öykünmeye layık görülmemiştir çünkü canı yoktur:

Deyr-i cihânda sencileyin kanı bir nigâr
Öykünmege sanem sana cânâ ne cânı var

Derzizâde Ulvî D.-G 163/1

Ey canan! Dünya kilisesinde senin gibi bir nigar nerede? Putun sana öykünmeye ne canı var?

Aşağıdaki beyitte sevgiliye öykünen Çin putu buna layık görülmemiştir:

Anda kim ol resm ile var nakş-ı hüsn-i cân-fezâ
Cânı mı var kim büt-i Çîn öyküne vara ana

...

Edirneli Nazmî D.- Mur. 113/5

Onda (sevgilide) cana can katan güzellik nakşı varken Çin putunun ona öykünmeye canı mı var?

Aşağıdaki beyitte şair, sanemin sevgiliye öykünmesinin batıl olduğunu, kendisinin bunu söylemesinin de hak olduğunu söyler. Sevgiliye öykünen sanem teşhis sanatından yararlanarak kişileştirilmiştir:

Büt-i dildâra ey râhib sanem öykünmek istermiş
Bugün deyr-i cihân içre ana bâtil desem hakdur

Hecrî D.- G 30/3

Ey Râhip! Put gibi güzel sevgiliye sanem öykünmek istermiş, bugün dünya kilisesinde ona batıl desem haktır.

3.5.1.2. Putun Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Put, Klasik Türk şiirinde sevgili kadar güzel kabul edilir. Bu sebepten sevgilinin güzelliğine teşbih edilir. Sevgilinin güzelliğine öykünen put, buna layık görülmemiştir.

Çin putu, aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliğine öykünmeye layık görülmemiştir:

Öykünmege bu nakş-ı nigâr ile hüsnüne
Cânı mı var kim cihânda büt-i Çîn'ün ey sanem

Edirneli Nazmî D.- G 4618/2

*Ey sanem! Çin putunun bu dünyada senin resim gibi güzelliğine öykünmeye
canı mı var?*

Çin putu birçok beyitte olduğu gibi aşağıdaki beyitte de sevgilinin güzelliğine
öykünmeye layık görülmemiştir:

Ne kadar kendine sûret virür ise büt-i çîn
Hüsn ile cânı mı var öyküne ol sen saneme

Edirneli Nazmî D.- G 5817/ 5

*Ey sevgili! Çin putu kendine ne kadar şekil verirse versin yine de onun,
güzellikte senin gibi bir saneme öykünmeye canı mı var?*

Yine Edirneli Nazmî, aşağıdaki beyitte Çin putunu sevgiliye benzemeye layık
görmemiştir:

Cânı mı var kim büt-i ra'nâ-yı Çîn
Benzeye hüsn ile nigârâ sana

Edirneli Nazmî D.- G 470/4

Ey nigar! Çinin güzel putunun senin güzelliğine benzemeye canı mı var?

3.5.1.3. Putun Sevgilinin Sûretine Öykünmesi

Put, Klasik şiirimizde güzellik simgelerinden biridir. Bu yüzden de sevgilinin
yüzüne teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin yüzüne öykünen put buna layık
görülmemiştir.

Edirneli Nazmî, putu sevgiliye benzemeye layık bulmamıştır:

Büt-i Çîn cânı mı var öyküne hüsn-ile sana
Sûret-i nakşı degüldür sana benzer sanemâ

Edirneli Nazmî D.- G 417/2

Ey Sanem! Çin putunun canı mı var sana öykünsün? Suretinin nakışı sana benzemez.

Edirneli Nazmî, Çin putunun sevgilinin suretine benzemeye canı olmadığı için layık olmadığını söyler:

Cânı mı var kim büt-i Çîn hüsn ile
Benzeye sûretde sana ey sanem

Edirneli Nazmî D.- G 4411/2

Ey Sanem! Çin putunun güzellikte senin sûretine benzemeye canı mı var?

3.5.2. Misk

Çalışmamızın bu bölümünde miskin, sevgilinin saçına öykünmesi incelenmiştir. Misk hakkında detaylı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Misk”, s. 125

3.5.2.1. Miskin Sevgilinin Saçına Öykünmesi

Misk, Klasik Türk şiirinde siyah rengi ve güzel kokusu sebebiyle sık sık sevgilinin saçlarına teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin saçına öykünen misk, buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte Hoten miski kokuda sevgilinin saçına öykünmeye layık görülmemiştir:

Böyle hoş bûy ile hiç öykünemez misk-i Hoten
Zülf-i pür-çînüne bir kılca eyâ hûb-ı Hıtâ

Edirneli Nazmî D.- G 394/4

Ey Hıtâ güzeli! Hoten miski böyle hoş kokuyla senin kıvrıcık saçlarına hiç öykünemez.

Aşağıdaki beyitte Hoten miskin sevgilinin kokusuna öykünmesi uygun görülmemiştir. Hoten miskin sevgilinin saçına öykünmesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Hey ne yüz karasıdır imdi bu hoş kohuyile
Öyküne göz göre çîn zülfüne müşki Hoten'ün

Edirneli Nazmî D.-G 3808/4

Ey sevgili! Hoten miskininin senin kıvrımlı saçına hoş kokuyla göz göre göre öykünmesi ne yüz karasıdır?

Le'âlî, sevgilinin saçını miske benzetmenin hata olduğunu açıkça belirtmektedir:

Hatâdur zülf-i pür-çînün Hitâ miskine benzetmek
Düşer ol âhû nâfindan gül-i terden biter çün bû

Le'âlî D.- G 155/2

Sevgilinin kıvrım dolu saçını Hitâ miskine benzetmek hatadır çünkü o ceylan, göbeğinden düşer; koku tâze gülden biter.

Aşağıdaki beyitte Hitâ miskininin sevgilinin zülfüne öykünmesi hata olarak görülüp misk buna layık görülmemiştir. Hitâ miskininin sevgilinin saçına öykünmek istemesinde teşhis sanatı görülmektedir:

Yüz karasıyla zülfüne öykünmek istemiş
Bu arada mukarrer olupdur Hitâ-yı misk

Manastırlı Celal Bey D.- G 337/4

Ey sevgili! Bu arada anlaşıldı ki Hitâ miski yüz karasıyla senin saçına öykünmek istemiş.

3.5.3. Mum (Şem)

Çalışmamızın bu bölümünde mumun sevgilinin güzelliğine ve yüzüne öykünmesi incelenmiştir. Mum hakkında daha detaylı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Mum”,s. 134

3.5.3.1. Mumun Sevgilinin Güzelliğine Öykünmesi

Gelibolulu Sürûrî'ye göre mum gonca ağızlı olmadığı için sevgilinin güzelliğine öykünmeye layık değildir:

Pür-nûr yüzüne nicesi dil uzada şem'
Öykünmege o hüsnüne gonçe-dehân gerek

Gelibolulu Sürûrî D.-G 265/3

Ey sevgili! Senin nur dolu yüzüne mumun nicesi dil uzatsın, senin güzelliğine öykünmeye gonca ağız gerekli.

3.5.3.2. Mumun Sevgilinin Yüzüne Öykünmesi

Mum, ışık saçması ve parlaklığı yönünden sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Sevgilinin yüzüne öykünen mum, buna layık görülmemiştir.

Sâdık, mumların sevgilinin yüzüne benzemesinin yerle gök arasındaki fark kadar imkânsız olduğunu söylemiştir. Mumun, sevgilinin yüzüne öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Vechine şem'-i meclis öykünmüş idelüm farz
Mihir ile farkı anun beyne's-semâ'i ve'l-arz

Sâdık D.- G 213/1

Ey sevgili! Farz edelim ki meclis mumu senin yüzüne öykünmüş. Onun güneş ile farkı yerle gök arası kadardır.

3.5.4. Mihrap

Çalışmamızın bu bölümünde mihrabın, sevgilinin kaşına öykünmesi incelenmiştir. Mihrap hakkında detaylı bilgi ikinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Mihrap”, s. 179

3.5.4.1. Mihrabın Sevgilinin Kaşına Öykünmesi

Bu bölümde sevgilinin kaşına öykünen mihrap, buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte Emrî, mihrabı sevgilinin kaşına öykünmeye layık görmemiştir. Sevgilinin kaşına öykünen mihrap teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

Benüm kiblem n'ola her yerde dîvâra yaparlarsa

Kaşuna öykünürmiş arka virüp Ka'be'ye mihrâb

Emrî D.- Mukattaa 29/2

Ey Sevgili, benim kiblemi her yerde duvarlara yaparlarsa nolur. Mihrap Kâbeye sırtını verip senin kaşına öykünürmüş.

3.5.5. Mermer

Sevgilinin teni öyle pürüzsüz ve beyazdır ki Klasik Türk şiirinde mermere teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde mermerin sevgilinin tenine öykünmesi ele alınmıştır.

3.5.5.1. Mermerin Sevgilinin Tenine Öykünmesi

Mermer, pürüzsüz görünümü ve beyaz rengiyle sevgilinin tenine teşbih edilir. Bu bölümde sevgilinin tenine öykünen mermer, buna layık görülmemiştir.

Le'âlî, sevgilinin teninin gümüşe ve mermere benzetilmesini uygun bulmamıştır:

Mermere kim benzedür nâzük tenin ol dilberün

Kim bulunmaz ol letâfet cism-i sîm-i hamda

Le'âlî D.- G 198/3

Sevgilinin nazik tenini kim mermere benzetir ki ham gümüşün cisminde o güzellik bulunmaz.

3.5.6. Hâtem

Çalışmamızın bu bölümünde hâtemin, sevgilinin dudağına öykünmesi incelenmiştir. Hâtem hakkında detaylı bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Hâtem”, s. 132

3.5.6.1. Hâtemin Sevgilinin Dudağına Öykünmesi

Bu bölümde sevgilinin dudağına öykünen hâtem buna layık görülmemiştir.

Lal taşlı hâtem rengine dayanarak sevgilinin dudağına öykünmeye layık değildir. Sevgilinin dudağına öykünen hâtem teşhis sanatından yararlanılarak kişileştirilmiştir:

La‘l-i gevher-bârına öykünmek ey hâtem neden

La‘l-i ahmerden kabâ geydürdilerse taşuna

Emrî D.- G 434/3

Ey hâtem! Senin dışına kırmızı lalden kıyafet giydirdiler diye sevgilinin mücevher saçan dudağına öykünmek nedendir?

3.5.7. Ok (Tîr)

Çalışmamızın bu bölümünde okun, sevgilinin gamzesine öykünmesini görmekteyiz. Bu konu hakkında bilgi birinci bölümde yer almaktadır bkz.:yuk., “Ok”, s. 140

3.5.7.1. Okun Sevgilinin Gamzesine Öykünmesi

Bu bölümde sevgilinin gamzesine yaralayıcı olması özelliği ile öykünen ok, buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte ok, ellerin kanadıyla uçtuğu için sevgilinin gamzesine öykünmeye layık değildir:

Fi‘l-cümle öykünürdi senün gamzen okına

İller kanadı ile uçar olmayaydı tîr

Bâkî D.- G 91/3

Ey sevgili! Eğer ok ellerin kanadıyla uçmasaydı büsbütün senin gamzenin okuna öykünürdü.

3.6. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HARFLERİ BUNA LAYIK GÖRMEME

Klasik Türk şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsuruna teşbih edilen harfler, sevgilinin güzellik unsurlarına öykündüklerinde birinci bölümde cezalandırılırken bu bölümde ise harfler buna layık görülmemiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünen harflerden elif incelenmiştir. Elif, genellikle dik ve uzun olmasından dolayı sevgilinin boyuna öykünür. Çalışmamızın bu bölümünde elifin, sevgilinin boyuna öykündüğünü görmekteyiz.

3.6.1. Elif

Klasik Türk şiirinde elif, alfabenin ilk harfi olması ve şekli dolayısıyla ele alınır. Şekli ile kılıç, hançer, ok, minare, kalem, parmak, yol, mum, selvi, karanfil, nergis vs. öğelere benzetilirken sevgilinin güzellik unsurlarından en çok boyuna teşbih edilir. Sevgilinin boyu da elif gibi düzgün bir hatta sahiptir.¹⁷⁹

3.6.1.1. Elifin Sevgilinin Boyuna Öykünmesi

İnce uzun ve dik görüntüsü hasebiyle sevgilinin boyuna öykünen elifin, bu bölümde sevgilinin boyuna öykünmesi layık görülmemiştir.

Elif-i bî-harekât öyküne mi kaddüne k'ol
Serv-i bâğı mütehayyir kodı refâtında
Emrî D.- G 453/4

Ey Sevgili! Hareketsiz elif senin boyuna öykünsün mü ki senin boyun bağ selvisini yürüyüşüyle hayrete düşürdü.

Gelibolulu Sun'î, elifin sevgilinin boyuna öykünmesini ağır bir şekilde eleştirmiş, ona bunu layık görmemiştir. Elifin sevgilinin boyuna öykünmesinde teşhis sanatını görmekteyiz:

Elif kadd-i nigâra nice öykinür utanmadan
Kalem barmak basar harfine anun bir siyeh-rûdur
Gelibolulu Sun'î D.- G 34/3

Elif, sevgilinin boyuna utanmadan nasıl öykinür? Kalem onun harfine parmak basar, bir siyah yüzlüdür.

¹⁷⁹ Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 65

3.7. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN KİŞİLERİ BUNA LAYIK GÖRME

Sevgiliye öykünen kişiler birinci bölümde cezalandırılıp ikinci bölümde ödüllendirilirken bu bölümde sevgiliye öykünen kişilere bunu layık görmemeyi ele alan beyitler incelenmiştir.

Sevgili öyle güzeldir ki onun güzelliğine metafizik kişiler veya gerçek kişiler olmak üzere neredeyse herkes öykünmek ister. Sevgilinin farklı güzellik unsurlarına öykünen bu varlıklar sevgiliye öykünme konusuna da çeşitlilik katmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde sevgiliye öykünen kişiler ay yüzlüler ve güzellerdir.

3.7.1. Ay Yüzlüler

Ay, parlaklığı ve aydınlık saçması bakımından Klasik Türk şiirinde sevgilinin birçok uzvuna teşbih edilmektedir. En çok teşbih edilen unsurlardan biri de sevgilinin yüzüdür. Sevgilinin yüzü de ay gibi parlak ve aydınlıktır. Sevgili öyle güzeldir ki ay yüzlü güzeller de ona öykünmektedir. Ay hususunda bilgi birinci bölümde açıklanmıştır bkz.:yuk. “Ay”, s. 70

3.7.1.1. Ay Yüzlülerin Sevgilinin Yanağına Öykünmesi

Ay, Klasik Türk şiirinde güzellik imgesidir. Sevgilinin güzelliğine dair birçok unsur aya benzetilir. Bu sebepten ay yüzlü kadınlar da sevgiliye öykünür fakat sevgili aşkın gözünde onların hepsinden daha güzeldir. Bu bölümde ay yüzlülerin sevgilinin yanağına öykünmesi layık görülmemiştir.

Hecrî, ay yüzlülerin sevgilinin yanağına öykünmesine tepki göstermiş, onun gibi güzel olmadıklarını belirtmiştir:

Ruhuna öykünürse zerrece ey mâh meh-rûlar

Yüzün aç hak ne ise gün gibi ey meh ‘ayân olsun

Hecrî D.- G 112/4

Ey ay gibi güzel sevgili! Ay yüzlüler senin yanağına zerrece öykünürse yüzünü aç ki gerçek neyse gün gibi ortaya çıksın.

3.7.2. Güzeller

Klasik Türk şiirinde “güzeller” olarak tabir edilen sınıfın güzel kızlar, sevgililer olduğu çok açıktır. Fakat güzeller ne kadar güzel olurlarsa olsunlar sevgili hepsinden farklıdır ve onun güzelliği tüm güzellerden üstündür. Bu sebeple şairler, sevgilisinin güzelliğine öykünen güzellerin, ona benzeyemeyeceğini ifade etmektedir.

3.7.2.1. Güzellerin Sevgiliye Öykünmesi

Güzeller bir bütün olarak sevgiliye ve sevgilinin güzelliğine öykünmektedir. Sevgiliye öykünmeye layık görülmemişlerdir.

Edirneli Nazmî sevgiliyi güneşe benzetmiş ve güzelleri ona öykünmeye layık görmemiştir:

Gayrı güzeller sana öykünemez ey âftâb

Hîç olur mı ol ki hüsn-ile ola ay âftâb

Edirneli Nazmî D.- G 724/1

Ey güneş (sevgili)! Güzeller sana öykünemez, hiç güzellikte ay, güneş gibi olabilir mi?

3.8. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN HAYVANLARI BUNA LAYIK GÖRMEME

Doğa unsurlarının, değerli taşların, semâi unsurların sevgiliye öykünmesi gibi Klasik Türk şiirinde bazı hayvanların da sevgiliye öykünmekte olduğunu görürüz. Hayvanlar, kendi özelliklerine göre sevgilinin farklı güzellik unsurlarına öykünmektedir.

Çalışmamızın bu bölümde sevgiliye öykünen hayvanlardan yalnız tavus kuşu vardır. Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümünde sevgiliye öykünen hayvanlar daha çeşitliken bu bölüm kapsamında tek bir hayvana rastlanmıştır.

Sevgiliye öykünen hayvanlar birinci bölümde cezalandırılmış, ikinci bölümde ödüllendirilmiştir. Bu bölümde ise sevgiliye öykünmeye layık görülmemiştir.

3.8.1. Tavus Kuşu (Tâvûs)

Klasik Türk şiirinde genelde cennetten kovulması ve güzelliği ile anılan tavus kuşu sevgilinin güzellik unsurlarından saçına, benine, yürüşüne, giysilerine ve

yürüyüşüne teşbih edilmiştir.¹⁸⁰ Çalışmamızın bu bölümünde tavus kuşunun sevgiliye öykündüğünü görmekteyiz.

3.8.1.1. Tavus Kuşunun Sevgiliye Öykünmesi

Bu bölümde tavus kuşunun cennet kuşu olması hatırlatılmış ve sevgiliye öykünmeye layık görülmemiştir.

Çâkerî, cennetteki tavus kuşunun sevgiliye öykünmeye layık olmadığını söylemektedir:

Ol serv-i revân nâz-ile salınsa perî-vâr

Öykünmege tâvûs-ı cinân ki ne peri var

Çâkerî D.- G 9/1

O yürüyen selvi naz ile peri gibi salınsa cennetteki tavus kuşunun ona öykünmeye kanadı mı var?

3.9. SEVGİLİYE ÖYKÜNEN MEKÂNLARI BUNA LAYIK GÖRMEME

Bazen mekânlar da sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edilir. Çalışmamızın bu bölümünde yalnızca cennet, sevgiliye öykünen bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Cennet her ne kadar yüce ve güzel olsa da aşğın gözünde sevgili kadar güzel değildir. Bu bölümde sevgiliye öykünen cennet buna layık görülmemiştir.

3.9.1. Cennet (Behişt)

Cennet, Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından birçoğuna teşbih edilir. Sevgilinin boyu, yüzü, yanağı, dudağı, ayva tüyleri, beni, saçı ve eşiği cennete teşbih edilir.¹⁸¹ Cennet güzelliğin sembolüdür ve sevgili de aşğın gözünde bir o kadar güzeldir. Çalışmamızın bu bölümünde cennetin sevgilinin köşküne öykünmesi ele alınmıştır.

¹⁸⁰ Önder Ertap, **a.g.e.**, s. 104-107

¹⁸¹ Sıtkı Nazık, “*Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem*”, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Elazığ, 2015, s. 208

3.9.1.1. Cennetin Sevgilinin Köşküne Öykünmesi

Cennet, güzelliği dolayısıyla sevgilinin köşküne teşbih edilmiştir. Sevgilinin köşküne öykünen cennet buna layık görülmemiştir.

Aşağıdaki beyitte cennet, sevgilinin köşküne öykünmeye layık bulunmamıştır:

Kasr-ı ‘âlisine Sun‘î nice öykinsün behişt

Ana nisbet var cinân bâğında bin dürlü kusûr

Gelibolulu Sun‘î D.- G 65/5

Ey Sun‘î! Cennet, sevgilinin yüce köşküne nasıl öykünsün. Ona nispetle cennet bağında bin türlü kusur var.

SONUÇ

Araştırmamız sırasında 15 ve 16. Yüzyıla ait divanlar taranmıştır. 41 adet divanda, “öykünme” ve “benzeme” kelimelerinin geçtiği şiirler tespit edilmiştir. Tespit edilen şiirlerin, sevgiliye öykünmeyi ve benzemeyi kasteden kısımları ayırt edilmiş ve çalışmamızın farklı bölümlerinde günümüz Türkçesine çevirisi yapılarak açıklanmıştır. Tespit edilen şiirlerin, sevgiliye öykünme ve benzeme sonucunda ceza, ödül veya layık görmeme şeklinde müspet bir sonucu olanlar ele alınmıştır.

Klasik Türk şairi, öykünme konusunu oldukça sık ele almış ve sevgiliye öykünme konusunu şiirlerinde zikretmiştir. Sevgiliye öykünen varlıkların pek çok çeşidi olduğu tespit edilmiştir. Çiçekler, bitkiler ve ağaçlar; gökyüzü ve tabiat unsurları; değerli taşlar ve madenler; yiyecek ve içecekler; harfler; cansız varlıklar; hayvanlar; gerçek ve metafizik kişiler sevgiliye öykünen varlıkların ana hatlarını oluşturmaktadır.

Sevgili, Klasik Türk şiirinde yaratıcının yansıması olarak görüldüğü için de çeşitli varlıklar ona öykünme çabasıdır. Sevgili vahdeti simgeler, bu sebepten eşsiz ve benzersiz olarak görülür. Bu nedenle aşık, sevgiliye öykünen varlıklara karşı tepkisiz kalmamıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmakta olup birinci bölümde sevgiliye öykünme sonucunda alınan cezalar, örnek şiirler ışığında incelenmiş; ikinci bölümde sevgiliye öykünme sonucunda alınan ödüller, şiir örnekleriyle beraber incelenmiş; üçüncü bölümde ise sevgiliye öykünen varlıkların, öykünmeye layık görülmemesi incelenmiştir. Bütün bu incelemeler sonunda sevgiliye öykünmenin doğurduğu sonuçların ceza, ödül ve layık görmeme olduğu tespit edilmiştir.

Bugüne kadar hakkında ayrıntılı bir çalışma bulunmayan Klasik Türk şiirinde öykünme konusunun klasik şairlerimiz tarafından sıklıkla ele alındığı, klasik şairimizin bu konuyu oldukça önemseydiği tespit edilmiştir. Kimi şairler sevgiliye öykünen varlığa karşı genel bir tutum sergilerken kimisinin sabit bir tutumu olmayıp;

sevgiliye öyküeni bazen cezalandırdığı, bazen ödüllendirdiği, bazen de onu sevgiliye öykünmeye layık görmediği tespit edilmiştir.

Klasik Türk şairi sevgiliye öyküeni kişileştirip; birçok varlığın sevgilinin güzellik unsurlarından güzelliğine, boyuna, salınmasına, sinesine, eline, yüzüne, alınına, kulağına, burnuna, yanağına, ağzına, dudağına, dişine, gerdanına, gerdanının yanı sıra gerdanlığına, çenesine öykündüğünü ifade etmiş ve bunun sonucunda öykünen varlığa iyi veya kötü bir karşılık vermiştir.

Sevgiliye öykünenler kapsamında ele alınan varlıkların kendileriyle ilişkili olacak şekilde ceza veya ödül aldıkları tespit edilmiştir. Ceza bölümünde ele alınanlardan örneğin; sevgilinin boyuna öykünen ağaçların sabâ rüzgârı tarafından sarsılması, sevgilinin dudağına öykünen değerli taşların hâtemin üzerine işlenmesi; sevgilinin dudağına öykünen şekerin kırılması vs. gibi pek çok cezanın kendi tabii husûsiyetleri kapsamında cezalandırıldığı görülmüştür. Yine sevgiliye öykünmenin ödülleri kapsamında örneğin; değerli taşların tac üzerinde yer etmeleri, sevgiliye öykünen çiçeklerin sarığa konulması, sevgiliye öykünen ayın parlaklığını bu sebepten elde etmesi vs. gibi pek çok ödülün kendi husûsiyetleri kapsamında ödüllendirildiği görülür. Sevgiliye öykünmenin layık görülmemesi bölümünde de örneğin; bazı ağaçların meyvesi olmadığı için sevgiliye öykünmeye layık görülmemesi, sevgili kadar parlak olmadığı için ayın ve güneşin sevgiliye öykünmeye layık görülmemesi gibi varlıklar kendi husûsiyetleri kapsamında ele alınmıştır.

Çalışmamız kapsamında ele aldığımız şiir örneklerinden hareketle birçok kültürel, geleneksel, sosyal, hukuki ve tarihi gerçeğe de dikkat çekilmiştir. Sevgiliye öykünenlerin aldığı cezaların, ödüllerin ve layık görülmemelerinin ele alındığı bu çalışmada geçmişe dair pek çok alan hakkında da ayrıntılara rastlamak kaçınılmaz olmuştur.

Günümüzde kullanımı olmayan pek çok deyimın şairler tarafından sevgiliye öykünme konusunu işlerken kullandıkları tespit edilmiş ve bu deyimlerin açıklaması kaynaklar ışığında yapılmıştır.

Netice itibariyle söylemek gerekir ki; Klasik Türk şairi sevgiliye öykünme konusunu ciddiye almış ve öykünenlere çoğunlukla karşılık vermiştir. Klasik şiirimizdeki sevgilinin güzellik unsurlarının teşbih edilenlerini, teşbih yönü

bağlamında ele almış ve sevgiliye öykünmeleri sonucunda onlara ceza, ödül ve layık görmeme olacak şekilde tepki vermiştir.

KAYNAKÇA

“Mezelenmek” **Türk Dil Kurumu Sözlükleri**, Erişim Tarihi: 28.03.2023, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

ABBASOĞULLARI, Gülcan. Divan Edebiyatında Su İmgesi ve Muhtelif Tezahürleri (Yunus Emre, Fuzuli, Nabi ve Şeyh Galib Örneği), İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, 2017.

AKKAYA, Mehmet. Şemsi Paşa Divânı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin), Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

AKKUŞ, Yasemin. “Klasik Türk Şiirinde Kâğıt (Kâğıttan Hayâller)”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, sayı 33, İstanbul, 2015.

AKSOYAK, İ. Hakkı. Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-579 ISBN: 978-975-17-4033-5, Ankara, 2018. Erişim Tarihi: 28.03.2023, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>

AKARSU, Kamil. Za’îfi Divanı Metin, Tahlil ve Sistemantik Endeks, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1989.

ALICI, Süreyya. Divan Şiirinde Ay (XV.-XVI. YÜZYIL), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans tEzi, Mersin, 2017.

ARSLAN, Ömer. Ubeydî Dîvânı (Metin ve İnceleme), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

AVŞAR, Ziya. Revânî Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Ankara 3145 Kültür Eserleri 428 ISBN 978-975-17-3352-8, 2017, Erişim Tarihi: 28.03.2023, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>

- AYDEMİR, Yaşar.** Behiştî Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi- 565 ISBN: 978-975-17-4000-7, Ankara, 2000. Erişim Tarihi: 28.03.2023 Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>
- AYNUR, Hatice.** 15. Yüzyıl Şairi Çâkerî ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin, Scala Yayıncılık, İstanbul, 1999
- BAYRAM, Yavuz.** Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2001.
- BUYRUK, İbrahim Etem.** Ümîdî Ahmet Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar.** Arap Asıllı Türk Alfabetiyle Yazılmış Türkçenin Söz Varlığı, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar.** Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.
- ÇETİN, İsmail.** Derzi-Zâde Ulvî (Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni), Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1999.
- DEMİR, Hiclâl.** “Zanbak” ve Klasik Türk Şiirindeki İzleri”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, sayı 27, İstanbul, 2021.
- DOĞAN AVERBEK, Güler.** Edirneli Nazmî Dîvânı Cilt 1, CreateSpace Publishing Platform, ABD, 2017.
- DOĞAN AVERBEK, Güler.** Edirneli Nazmî Dîvânı Cilt 2, CreateSpace Publishing Platform, ABD, 2017.
- DOĞAN AVERBEK, Güler.** Edirneli Nazmî Dîvânı Cilt 3, CreateSpace Publishing Platform, ABD, 2017.
- DOĞAN, Muhammet Nur.** “Divan Şiirinde “Şarap” Metaforları”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 2008.

- DOKUMACI, Neslihan.** Cennetin Suyu: Klasik Türk Edebiyatında Zemzem, International Journal of Filologia, sayı 4, 2020.
- ERDOĞAN, Mustafa.** “Kabûl İbrâhim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitledi Metin-Dizin) Cilt 1, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- ERSOY, Ersen.** II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî ve Dîvânı (İnceleme-Metin) T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-560 ISBN: 978-975-17-3803-5, Ankara, 2017. Erişim Tarihi: 28.03.2023 Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0>
- ERTAP, Önder.** Dîvân Şiirinde Hayvan Motifi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1996.
- ESKİMEN, Ayşe Derya.** Mecdî Mehmed Efendi'nin Gazelleri (Metin-İnceleme), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- GÜFTA, Hüseyin.** “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2010.
- GÜL, Tayyar.** Dîvân-ı Şâhî, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2000.
- GÜLHAN, Abdulkerim.** Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar, Turkish Studies, 2008.
- GÜNEŞ, Murat.** Manastırlı Celâl Bey Dîvânı [İnceleme-Metin], Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2013.
- GÜRGENDERELİ, Müberra.** Mostarlı Hasan Ziyâ'î'nin Divânı, e-Kitap T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-446 ISBN: 978-975-17-3409-9, Ankara, 2017. Erişim Tarihi: 28.03.2023 Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>

HARMANCI, M. Esat, Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3189 Kültür Eserleri 440 ISBN 978-975-17-3415-0, Ankara,2007. Erişim Tarihi: 28.03.2023 Erişim Adresi: https://www.academia.edu/1845931/S%C3%BChey1%C3%AE_d%C3%AEEvan

IŞIN, Priscilla Mary. Gülbeşeker, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022.

KARACA, Derya. “Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı 61, 2018.

KARTAL, Ahmet. Klasik Türk Şiirinde “Misk”, Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu, Bilecik, 2017.

KESİK, Beyhan. Cenâbî Dîvânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-588 ISBN: 978-975-17-4051-9, Ankara, 2018. Erişim Tarihi:28.03.2023 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59983,cenabi-divanipdf.pdf?0>

KILIÇ, Filiz. Âşık Çelebi Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3184 Kültür Eserleri 435 ISBN 978-975-17-3405-1, Ankara, 2017, Erişim Tarihi:28.06.2023 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>

KILINÇ, Ahmet. Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2013.

KIRBIYIK, Mehmet. Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı 18, 2007.

KIRKKILIÇ, Ahmet. Sultân Üçüncü Murâd (Murâdî), Hayâtı. Edebi Kişiliği. Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni İkinci Kısım, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, Erzurum, 1985.

KORKUT, Gülçiçek. Le’âlî Dîvânı (İnceleme-Metin), Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

- KUFACI, Osman.** Adni Divanı ve Adni Divanında Benzetmeler, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- KUFACI, Osman.** “Divan Şairinin İmgelem Dünyasından Bir Örnek: Fülful”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, sayı 16, 2019.
- KÜÇÜK, Sabahattin.** Bâkî Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3143 Kültür Eserleri 426 ISBN 978-975-17-3350-4, Ankara, Erişim Tarihi: 23.06.2023. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>
- NALÇACIGİL ÇOPUR, Emel.** “Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç, Ok”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, sayı1, Antalya, 2020.
- NAZİK, Sıtkı.** Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Elazığ, 2015.
- ONAY, Ahmet Talat.** Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz. Cemal Kurnaz), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2021.
- ÖZCAN, Nurgül.** “15. Yüzyıl Divanlarında Dinî BenzetmelerleYapılan Sevgili Tasvirleri”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012 Erişim Tarihi: 28.03.2023, Erişim Adresi:(<http://sbe.gantep.edu.tr>)
- ÖZER, Sait.** Nâtîkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006.
- ÖZTOPRAK, Nihat.** “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2010.
- PALA, İskender.** Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü , Kapı Yayınları, İstanbul, 2017
- SARAÇ, Mehmet.A. Yekta.** Emrî Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3144 Kültür Eserleri 427 ISBN 978-975-17-3351-1, Ankara Erişim Tarihi: 23.06.2023. Erişim Adresi: <https://www.fikriyat.com/ekitap/detay/emr-dvni>

- SEYHAN, Nezihe.** Mehdî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2000.
- SONA, Fatih.** Alî ve Dîvânı (14.-15. YY), Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- SUNAL, Arif.** Sâdık Dîvânı (İnceleme-Metin), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Bursa, 2014.
- ŞANLI, İsmet.** Hilâlî Dîvânı (Metin-Çeviri-Tahlil), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1999.
- TAŞ, Hakan.** Vusûlî Dîvân, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri 500 ISBN 978-975-17-3542-3, Ankara, 2010. Erişim Tarihi: 28.03.2023 Erişim Adresi: <https://www.fikriyat.com/ekitap/detay/vusl-dvni-1569872332/1>
- TAŞKIN, Gülşah.** Çorlulu Zarîfî Dîvânı: İnceleme-Edisyon Kritikli Metin, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- TAVUÇU, Orhan Kemal.** Dede Ömer Rûşenî Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi- 625 ISBN: 978-975-17-4527-9, Ankara, 2020. Erişim Tarihi: 28.03.2023 Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73031,dede-omer-ruseni-divanipdf.pdf?0>
- TIĞLI, Fatih.** Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- TÖKEL, Dursun Ali.** Divan Şiirinde Harf Simgeciliği, FSM Vakıf üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- UZUN, Süreyya.** Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- ÜNVER, Niyazi.** Gelibolulu Sürûrî ve Divanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2010.

- YAKAR, Halil İbrahim.** Gelibolulu Sun'î Dîvânı, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 319 Kültür Eserleri 448 ISBN 978-975-17-3404-4, Gaziantep, 2009, Erişim Tarihi: 23.06.2023.Erişim Adresi: <https://docplayer.biz.tr/16486922-Gelibolulu-sun-i-divani.html>
- YAŞAR, Muhammed.** Bâlî Hayatı Edebî Kişiliği Dîvânının Tenkitli Metni (İnceleme-Metin), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2005.
- YEKBAŞ, Hakan.** Sebzî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin), Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Sivas, 2011.
- YEKBAŞ, Hakan.** Sehî Bey Divanı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.
- YILDIRIM, Ali.** İshak Çelebi, (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği), Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1991.
- YÜKSEL, Yahya.** “Divan Şiirinde Para Birimlerinin Gerçek Anlamı Dışında Kullanımı”, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, sayı 1, 2019.
- ZÜLFE, Ömer.** Hecrî Kara Çelebi Muhyî'd-dîn Mehmed Dîvân, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016
- ZÜLFE, Ömer.** Yakînî Dîvân İnceleme- Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3187 Kültür Eserleri 438 ISBN 978-975-17-3418-1, Ankara, 2009. Erişim Tarihi: 28.06.2023 Erişim Adresi: <https://docplayer.biz.tr/173507520-Yakini-o-1568-divan-inceleme-metin-ve-ceviri-aciklamalar-sozluk-omer-zulfe.html>